

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Ylva Öhrström

Efterlevande sambos rättsliga ställning

Examensarbete
30 högskolepoäng

Handledare
Docent Eva Ryrstedt

Familjerätt

VT-2008

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
VISSA FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Allmänt om efterlevande sambor	7
1.2 Syfte, frågeställning och avgränsning	8
1.3 Metod och material	9
1.4 Disposition	9
2 KORT HISTORIK OCH BAKGRUND TILL GÄLLANDE LAGSTIFTNING	11
2.1 Sambo som samlevnadsform	11
2.2 Samboregleringens framväxt	13
2.2.1 Bakgrund	13
2.2.2 Utredningsdirektivet	13
2.2.3 Neutralitetsideologin	14
2.2.4 1973 års lagstiftning	14
2.2.5 1987 års lagstiftning	14
2.2.6 2003 års lagstiftning	15
2.2.7 Agells synpunkter på neutralitetsideologin och införandet av sambolagstiftningen	16
2.2.8 Ryrstedts kommentarer till den svenska samboregleringen	18
2.3 Bakgrund till nu gällande arvslagsstiftning	19
2.3.1 Den legala arvsordningen	19
2.3.2 Laglottssystemet	20
3 SAMBOLAGEN	21
3.1 Allmänt om rättsläget för sambo contra make	21
3.2 När föreligger ett samboförhållande	21
3.3 Samboförhållandets varaktighet	25
3.3.1 Kommentarer i doktrin	27
3.4 Ett samboförhållandes upphörande	27

4	FÖRDELNING EFTER SAMBOS DÖD	29
4.1	Bodelning mellan sambor	29
4.1.1	Inledning	29
4.1.2	Vilken egendom ingår i bodelningen?	29
4.1.3	Rätten att begära bodelning i anledning av den ene sambons dödsfall	30
4.1.4	Möjlighet till jämkning av bodelningen	31
4.2	Lilla basbeloppsregeln	31
4.3	Rätten att överta bostad i vissa fall (22 § SamboL)	33
4.4	Samboavtal	34
4.4.1	Inledning	34
4.4.2	Bakgrund	34
4.4.3	Rättspraxis	36
4.4.4	Kommentarer i doktrin	37
5	MÖJLIGA KOMPLEMENT TILL SAMBOLAGENS BEGRÄNSADE EFTERLEVANDESKYDD	38
5.1	Inledning	38
5.2	Testamente	38
5.2.1	Allmänt om inbördes testamente mellan sambor	38
5.2.2	Formkrav och andra särskilda regler för testamenten	39
5.2.3	Kommentarer i doktrin	40
5.2.4	Testamenten kan försvinna	40
5.2.5	Lagstiftarens inställning till motionsförslag om registrering av testamenten	41
5.3	Försäkringar	41
5.3.1	Allmänt om efterlevandeskydd i försäkringar	41
5.3.2	Efterlevandeskydd inom det allmänna pensionssystemet	42
5.3.2.1	Inledning	42
5.3.2.2	Omställningspension	43
5.3.2.3	Garantipension till omställningspension	43
5.3.2.4	Förlängd omställningspension och garantipension	44
5.3.2.5	Änkepension	44
5.3.2.6	Premiepension - efterlevandeskydd	44
5.3.3	Efterlevandeskydd inom tjänstepensionssystemen	44
5.3.3.1	Inledning	44
5.3.4	De vanligast förekommande tjänstepensionssystemen	45
5.3.4.1	Industrins och handelns tilläggspension för tjänstemän (ITP)	45
5.3.4.2	Kompletterande ålderspension (ITPK)	45
5.3.4.3	Avtalspension SAF-LO till privatanställda arbetare	46
5.3.4.4	Kommunal- och landstingsanställda (PFA 98)	46
5.3.4.5	Statligt anställda (PA 91)	46
5.3.5	Tjänstegrupplivförsäkring (TGL)	47
5.3.5.1	Inledning	47
5.3.5.2	TGL efter privatanställd tjänsteman	47
5.3.5.3	TGL efter privatanställd arbetare	47
5.3.5.4	TGL efter kommun- eller landstingsanställd samt statligt anställd	47
5.3.6	Arbetskadeförsäkring	48
5.3.7	Pensionsförsäkring och livförsäkring	48
5.3.7.1	Inledning	48
5.3.7.2	Förmånstagarförordnande	48

5.3.7.3	Formkrav för ett förmånstagarförordnande	49
5.3.7.4	Återkallelse av ett förmånstagarförordnande	49
5.3.7.5	Förmånstagarförordnandes verkan mot dödsbodelägare	50
5.3.7.6	Tolkning av ett förmånstagarförordnande	50
5.3.8	Individuellt pensionssparande	51
5.3.8.1	Inledning	51
5.3.8.2	Förmånstagarförordnande	51
5.3.8.3	Återkallelse av ett förmånstagarförordnande	51
5.3.8.4	Förmånstagarförordnandes verkan mot dödsbodelägare	52
5.3.9	Avslutande kommentarer angående efterlevandeskydd i försäkringar	52
6	ALLMÄNHETENS BRISTANDE KUNSKAP OM SAMBOLAGSTIFTNINGENS RÄTTVERKNINGAR	53
6.1	Inledning	53
6.2	Utvärdering av sambolagen	54
6.2.1	Statskontorets rapport 1993:24	54
6.2.2	Samboendekommitténs betänkande SOU 1999:104	55
6.2.3	Lagutskottets betänkanden 2002/03:LU19 och 2005/06:LU 19	56
6.2.4	Regeringens proposition 2002/03:80	56
6.3	Exempel på tillgängligt informationsmaterial om sambolagstiftningen	57
6.3.1	Offentlig information	57
6.3.2	Information från det privata näringslivet	57
6.4	Bör sambolagen upphävas?	58
7	SAMBORS AVSAKNAD AV INBÖRDES ARVSRÄTT	59
7.1	Lagstiftarens inställning till inbördes arvsrätt för sambor	59
7.1.1	Motiven bakom nu gällande lagstiftning	59
7.1.2	Lagstiftarens aktuella ståndpunkt i frågan om inbördes arvsrätt för sambor	60
7.1.3	Lagstiftarens aktuella ståndpunkt i frågan om efterlevande makes och särkullbarns arvsrätt	60
7.2	Kommentarer i doktrin	61
8	ANALYS	63
8.1	Neutralitetsideologin och sambolagens framväxt	63
8.1.1	Lagstiftningens olika etapper	63
8.1.2	Agells synpunkter på neutralitetsideologin och införandet av sambolagstiftningen	64
8.2	Lagstiftarens utvärdering av sambolagen	65
8.3	Två alternativa vägval	65
8.3.1	Inledning	65
8.3.2	Bör sambolagstiftningen utvidgas?	65
8.3.2.1	Är skyddsreglernas omfattning rimlig med hänsyn till antalet samboförhållanden?	67
8.3.3	Informationsalternativet	68

8.4	Möjliga komplement till sambolagstiftningens skyddsregler	69
8.5	Problemet med ett icke enhetligt sambobegrepp	70
8.6	Avslutande kommentarer	70
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	72
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	77

Summary

Through the past decades, major changes have taken place, with regard to the Swedish patterns of family building.

The number of married couples has decreased whereas the number of cohabitee relationships has increased. At present, approximately a third of all Swedish couples who share a joint dwelling, are cohabitees under the Cohabitees Act.

The first steps towards a regulation in relation to cohabitees, were taken through the 1973 Act. Through the 1987 Act, the similarities between the regulation of marriage and cohabitation have increased. However it is important to be aware that the protection provided by the Cohabitees Act is limited in relation to that provided for married couples and registered partners. The changes that have taken place between the 1987 Act and the current 2003 Act are however less substantial besides the fact that the Cohabitees Act since then is sex-neutral.

One of the fundamental ideas behind the creation of a regulation in relation to cohabitees was that the legislator should remain neutral in relation to whether the citizens choose to get married or to live in a cohabitee relationship. The main purpose of the current Cohabitees Act is to provide a minimum protection for the weaker party when a cohabitee relationship ends. The starting point is however that the same rules should not apply to cohabitees as to spouses/registered partners. Such solution could, according to the legislator, lead to the creation of a “second class” marriage.

A problem that has been given attention on a number of occasions through the past years is that the general public knowledge of the regulation in the Cohabitees Act is inadequate. Many people believe that cohabitees have the same legal protection as spouses and registered partners. This misunderstanding could lead to serious consequences, especially when one of the cohabitees dies. A major and important difference between cohabitees and spouses/registered partners is that cohabitees have no legal right to inherit from each other. The arguments given in the *travaux préparatoires* are that the conception on cohabitation does not include, contrary to marriage, an expectation that the relationship should be life-long. Currently in Sweden, it is however quite common that a cohabitee relationship lasts until one of the cohabitees dies.

The aim of this composition is to give an account of the situation that arises when one of the cohabitees dies, and what kind of protection the Cohabitees Act then provides the surviving cohabitee.

Another purpose of this composition is to describe how cohabitees, to some extent, may complement the protection provided by the Cohabitees Act. As a complement cohabitees can draw up a mutual will or take out various

types of mutual life insurances. A frequently occurring problem connected to the regulation on insurances, is that the conception "cohabitee" is not always unitary.

In my analysis I discuss whether the minimum protection for surviving cohabitees, provided by the Cohabitees Act, is reasonable, bearing today's frequency of cohabitee relationships in mind. In connection to this, I also consider if the arguments given in the *travaux préparatoires*, regarding the differences between the regulations for spouses/registered partners and cohabitees, motivate the maintaining of two parallel regulations.

Furthermore, in the light of the inadequate knowledge among the general public, with regard to the regulation in the Cohabitees Act, I discuss the need of public information. I also give my opinion on the fact that the conception "cohabitee" is not always unitary.

Sammanfattning

Under de senaste decennierna har stora förändringar skett i de svenska familjebildningsmönstren. Antalet ingångna äktenskap har sjunkit väsentligt samtidigt som antalet samboförhållanden har ökat. För närvarande är uppskattningsvis en tredjedel av alla sammanlevande par sambor i sambolagens mening.

De första stegen mot en lagreglering för sambor togs genom 1973 års lag om ogifta samboendes gemensamma bostad (1973:651). 1987 års lag om sambors gemensamma hem (1987:232) innebar att likheterna mellan äktenskapslagstiftningen och sambolagstiftningen blev större. Det är dock viktigt att hålla i minnet att sambolagens skyddsregler är begränsade jämfört med det skydd som står till buds för makar och registrerade partner. Den alltsedan år 2003 gällande sambolagen (2003:376) innehåller däremot få nyheter jämfört med 1987 års reglering, frånsett att den nuvarande sambolagen är könsneutral.

En av de grundläggande tankarna bakom sambolagstiftningens tillkomst, var att lagstiftaren skulle förhålla sig neutral till samhällsmedborgarnas val av samlevnadsform.

Sambolagens huvudsyfte är att bereda den svagare parten ett minimiskydd när samboförhållandet upplöses. Utgångspunkten är dock att det inte får införas lika utförliga regler för sambor som för makar och registrerade partner. Detta skulle enligt lagstiftaren kunna leda till att man därigenom skapar ett ”andra klassens” äktenskap.

Ett problem som vid flera tillfällen uppmärksammats under senare år, är att allmänhetens kunskap om sambolagens räckvidd ofta är bristfällig. Många människor tror att sambor har samma lagstadgade skydd som makar och registrerade partner. Detta kan leda till allvarliga konsekvenser, inte minst när den ene sambon avlider. En viktig skillnad mellan sambor och makar/registrerade partner är nämligen att sambor inte har lagstadgad rätt att arva varandra. I förarbetena till sambolagen uttalas att, i motsats till äktenskapet, förväntas inte ett samboförhållande vara livslångt. I Sverige är det dock nuförtiden inte ovanligt med samboförhållanden som varar tills den ene sambon avlider.

Ett av syftena med detta arbete är att redogöra för den situation som uppkommer när den ene sambon avlider, och vilket skydd sambolagen då erbjuder den efterlevande sambon.

Vidare redogör jag för hur sambor genom egna åtgärder delvis kan kompensera sig för sambolagens bristande efterlevandeskydd genom att till exempel upprätta inbördes testamente och teckna olika typer av ömsesidiga livförsäkringar. Ett problem som ofta framkommer när det gäller försäkringsbestämmelser, är dock att sambobegreppet inte alltid är enhetligt.

I min analys diskuterar jag huruvida sambolagens minimiskydd för efterlevande sambor är rimligt med tanke på dagens frekvens av samboförhållanden. I anslutning till detta tar jag också ställning till om lagstiftarens motivering till skillnaderna beträffande skyddslagstiftningen för makar/registrerade partner och sambor, motiverar upprätthållandet av två parallella regelsystem.

Mot bakgrund av allmänhetens bristande kunskap om sambolagens regler diskuterar jag dessutom behovet av allmän information om lagens räckvidd. Jag ger också mina synpunkter på det faktum att sambobegreppet inte alltid är enhetligt.

Förord

Tack älskade Kay för att du aldrig någonsin har låtit mig se dig tvivla, tack för allt ditt stöd och din ständiga uppmuntran, utan dig hade det i alla avseenden varit mer komplicerat att genomföra juristutbildningen. Jag vill även tacka min övriga familj, min mor, Annika, och mina bröder, Niklas och Thomas, för att ni på olika sätt har stöttat mig under studietiden. Mina tankar går även till min bortgångne far, Knut, som under min uppväxt många gånger inpräntade i mig att det mesta är möjligt om man bara vill.

Stort tack riktar jag även till min handledare, docent Eva Ryrstedt, för att jag haft förmånen att få ta del av din stora kunskap och ditt vänliga engagemang. Dina råd och synpunkter har varit mycket värdefulla för mig i arbetet med denna uppsats.

Tack också till adjunkt Uno Alm för att du inspirerade mig att påbörja juridikstudierna trots att jag redan hunnit en bit i livet.

Jag vill även tacka bibliotekarierna Elin och Gunilla på Vittsjö bibliotek för ovärderlig hjälp med att skaffa fram en stor del av den litteratur jag behövt för att kunna genomföra detta arbete.

Slutligen vill jag tacka alla andra som på olika sätt bidragit med material och information som haft betydelse för uppsatsens innehåll.

Vissa förkortningar

AFL	Lag (1962:381) om allmän försäkring
CU	Civilutskottet
DN	Dagens Nyheter
Dir	Direktiv
FB	Föräldrabalken
GB	Giftermålsbalken (1920:405)
GFAL	Lag (1927:77) om försäkringsavtal
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätt
IL	Inkomstskattelagen (1999:1229)
JB	Jordabalken
JT	Juridisk Tidskrift vid Stockholms universitet
Ju	Justitiedepartementet
LB	Lagberedningen
LIP	Lag (1998:674) om inkomstgrundad ålderspension
LU	Lagutskottet
NFAL	Försäkringsavtalslagen (2005:104)
NJA	Nytt juridiskt arkiv, avd I
Prop	Proposition
RB	Rättegångsbalken
SamboL	Sambolagen (2003:376)
SoFL	Socialförsäkringslagen (1999:799)
SOU	Statens offentliga utredningar
SvD	Svenska Dagbladet
SvJT	Svensk Juristtidning
TR	Tingsrätt
UB	Utsökningsbalken
ÄB	Ärvdabalken
ÄGB	Giftermålsbalken i 1734-års lag
ÄktB	Äktenskapsbalken

1 Inledning

1.1 Allmänt om efterlevande sambor

I massmedia rapporteras det med jämna mellanrum om efterlevande sambor, vilka vid den andre sambons frånfälle finner sig stå utan både legal arvsrätt och annat efterlevandeskydd i form av exempelvis inbördes testamente och livförsäkringar. De fall som skildras handlar ofta om oväntade dödsfall, till exempel plötslig död i samband med olycksfall. Förutom reportage om enskilda fall, har företeelsen även uppmärksammats i samband med större nationella katastrofer såsom Estonias förlisning 1994 och Tsunamin i Sydostasien 2004, då ett stort antal svenska medborgare drabbades vid ett och samma tillfälle.

Jag har många gånger funderat över i vilken utsträckning det har varit ett medvetet val från dessa personers sida att leva i ett samboförhållande i stället för att gifta sig. Somliga av dem har förmodligen känt till att sambor enligt svensk rätt saknar legal arvsrätt i förhållande till varandra, men kanske har de tyckt att det varit ett obehagligt ämne att ta upp, och att relationen därför bara fortgått utan att man tagit tag i situationen. Det vill säga antingen genom att ingå äktenskap med varandra eller genom att upprätta ett inbördes testamente och/eller teckna lämpliga försäkringar med förmånstagarförordnanden. Av flera av berättelserna har det dock framgått att man trots att man som sambo omfattas av i princip samma rättsliga skydd som om man vore gift. Ett relativt vanligt förekommande fenomen verkar också vara att samboparet talat om att skriva ett inbördes testamente, men att det sedan aldrig blivit av.¹

Under de senaste decennierna har stora förändringar skett i de svenska familjebildningsmönstren. Giftermålsfrekvensen har under denna tid sjunkit kraftigt samtidigt som antalet samboförhållanden har ökat.² Tillgänglig statistik rörande frekvensen av samboförhållanden saknas, men att samboförhållanden är vanligt förekommande är dock ett allmänt känt faktum. Uppskattningsvis är för närvarande ungefär en tredjedel av alla sammanlevande par sambor i sambolagens (2003:376) (SamboL) mening. Det skulle i så fall innebära mer än 1 miljon samboförhållanden.³ Av de barn som föddes i Sverige år 2005 hade drygt 55 % en ogift mor. I de flesta fall var kvinnorna sambo med barnets far.⁴ En betydande andel av landets befolkning sammanlever således i, ofta långvariga, parförhållanden där man saknar inbördes legal arvsrätt.

---

¹ Se bl.a. Collin, SvD 4/3 2007, samt Hedenborg, DN 28/10 2007.

² Agell, Äktenskap Samboende Partnerskap, s. 19 ff.

³ Agell, Äktenskap Samboende Partnerskap, s. 21, samt Brattström & Singer, s. 220.

⁴ SCB Statistisk årsbok 2007, tabell 84, Brattström & Singer, s. 220, samt Agell i SvJT 1998 s. 518.

Den svenska sambolagstiftningen har ingen internationell motsvarighet. Inte ens i de nordiska länderna finns en lika omfattande lagstiftning för sambors ekonomiska mellanhavanden.⁵ Trots detta har sambolagen uppenbara brister i förhållande till de regler som gäller för makar, inte minst när det gäller en efterlevandesituation.

Flera undersökningar och rapporter visar att människor i allmänhet tycks känna till att sambolagen existerar, men att de tyvärr i stor utsträckning är okunniga om dess innehåll, bland annat angående vilket skydd lagen erbjuder en efterlevande sambo. Detta leder ofta till att man invaggas i en falsk trygghet eftersom man tror att ett samboförhållande omgärdas av samma skyddsregler som ett äktenskap.⁶

1.2 Syfte, frågeställning och avgränsning

Ämnet för uppsatsen är efterlevande sambos rättsliga ställning. Syftet är att redogöra för i vilken utsträckning sambolagens regler ger ett skydd åt en efterlevande sambo. Jag avser även att föra en rättspolitisk diskussion om det rimliga i skyddsreglernas utformning ur perspektiv av hur frekvent samboende utan äktenskap är i dagens samhälle. Sambolagens regler skiljer sig på flera punkter från reglerna för äkta makar. Den största skillnaden är att sambor, i motsats till makar, saknar inbördes legal arvsrätt. Efterlevande sambor kan därför aldrig uppnå samma efterlevandeskydd som efterlevande makar. Detta är en konsekvens av den så kallade "neutralitetsideologin" som i praktiken innebär att lagstiftarens intention är att förhålla sig neutral till samhällsmedborgarnas val av samlevnadsform samtidigt som man valt att låta skyddslagstiftningen skilja sig åt beroende på om människor är gifta eller sambor. Ett ytterligare syfte med detta arbete är därför att ta ställning till om lagstiftarens motivering till skillnaderna är ett tillräckligt skäl för att upprätthålla två parallella regelsystem.

I syfte att åskådliggöra hur sambor genom egna åtgärder delvis kan kompensera sig för sambolagens begränsade efterlevandeskydd, behandlas även gällande rätt angående inbördes testamente och förmånstagarförordnanden i olika typer av försäkringar. Ett faktum som tydligt framträder när det gäller försäkringsskydd, är att begreppet "sambo" inte alltid är enhetligt. Ett av syftena med uppsatsen är därför också att klargöra vilka konsekvenser detta kan innebära för en efterlevande sambo, och att därefter ta ställning till huruvida skillnaderna avseende sambobegreppet fyller någon funktion.

Flera undersökningar visar att allmänheten ofta har dåliga kunskaper om sambolagens innehåll. Många lever i villfarelsen att man som sambo i princip har samma skydd som om man vore gift. Detta kan leda till rättsosäkerhet och kan även orsaka rättsförluster för enskilda personer.

---

⁵ Agell, Äktenskap Samboende Partnerskap, s. 233 f., samt SOU 1999:104, s. 155 ff.

⁶ SOU 1978:55, s.117 ff., Statskontoret 1993:24, s. 17–19, samt Adolphson & Hedmark, s. 3.

Lagstiftaren säger sig vara medveten om allmänhetens bristande kunskaper, men är ändå inte beredd att utvidga lagstiftningen. Man anser att okunskapen om lagens räckvidd kan botas med information. Myndigheterna har framtagit informationsmaterial och vissa riktade informationsinsatser har gjorts. Ytterligare ett syfte med detta arbete är att diskutera frågan om huruvida dessa informationsinsatser är tillräckliga under förutsättning att man även fortsättningsvis bibehåller de två parallella regelsystemen.

1.3 Metod och material

Framställningen är rättsdogmatisk och baserar sig främst på lagförarbeten, lagtext, publicerad praxis samt doktrin. Till viss del jämförs regler i sambolagen med motsvarande regler för makar och registrerade partner. I de fall begreppet makar används i arbetet, åsyftas även registrerade partner även om detta inte anges specifikt.

Beträffande doktrin på området finns endast ett fåtal tongivande författare att tillgå. Här avses främst Anders Agell, Lars Tottie och Gösta Walin. Dessa är dock inte de enda författare som refereras till i arbetet. Utöver traditionell doktrin har bland annat ett antal tidningsartiklar använts. Dessutom har uppgifter i viss utsträckning hämtats från informationsmaterial utgivet av myndigheter och organisationer.

1.4 Disposition

I inledningen beskriver jag kortfattat problemet. Det vill säga att efterlevande sambor ofta finner sig stå utan annat efterlevandeskydd än det minimiskydd sambolagen erbjuder, när den andre sambon avlider. Många gånger beror detta på okunskap om sambolagens räckvidd.

I kapitel 2 redovisas en kort historik som först beskriver bakgrunden till samlevnadsformen ”sambo”. Därefter redogörs för sambolagstiftningens framväxt. Dessutom redovisas bakgrunden till dagens arvslagstiftning samt de idag gällande reglerna beträffande den legala arvsordningen och laglottssystemet.

I kapitel 3 redogörs inledningsvis för vissa skillnader i rättsläget för sambo contra make. Därefter beskrivs de kriterier som konstituerar ett samboförhållande. Slutligen behandlas frågan om tidpunkten för ett samboförhållandes upphörande.

I kapitel 4 redovisas reglerna om bodelning som föranleds av den ene sambons dödsfall. Dessutom beskrivs det begränsade skydd sambolagen erbjuder en efterlevande sambo. Kapitlet avslutas med ett avsnitt om samboavtal.

I kapitel 5 följer en beskrivning av hur sambor själva, genom egna åtgärder, i viss utsträckning kan komplettera sambolagens begränsade efterlevandeskydd. Först redogörs för institutet testamente. Sedan beskrivs olika typer av försäkringar och hur efterlevandeskyddet i dessa skiljer sig åt, beroende på om man är gift, ”skattesambo”/”socialförsäkringssambo” eller så kallad ”annan sambo”. ”Sambo” är inget enhetligt begrepp, vilket blir särskilt tydligt när det gäller försäkringsskydd för efterlevande sambor. Försäkringsavsnittet innehåller även en presentation av efterlevandeskyddet i det allmänna pensionssystemet. Avsnittet som behandlar försäkringar är ganska omfattande, vilket dels beror på att det är flera olika typer av försäkringsskydd som beskrivs. Dels beror det på att reglerna beträffande förmånstagare väsentligt skiljer sig åt, både när det gäller olika samlevnadsformer och, beträffande tjänstepensioner, även när det gäller vilken typ av anställning försäkringstagaren har.

I kapitel 6 behandlas allmänhetens bristande kunskap om sambolagstiftningens rättsverkningar. Här presenteras de utvärderingar av sambolagen som skett på lagstiftarens initiativ. Dessa visar samstämmigt att allmänhetens kunskap om lagen generellt sett är ganska bristfällig. Informationsinsatser har därför bedömts vara nödvändiga. En beskrivning görs av det informationsmaterial som för närvarande finns att tillgå, samt av hur detta sprids. Somliga anser att lösningen på problemet är att upphäva sambolagen, vilket dock avvisas av lagstiftaren.

I kapitel 7 redogörs för lagstiftarens inställning till frågan om inbördes arvsrätt för sambor. Därefter redovisas kommentarer i doktrin.

I kapitel 8 görs slutligen en sammanfattande analys där jag även redovisar mina egna synpunkter på det aktuella rättsläget för efterlevande sambor.

2 Kort historik och bakgrund till gällande lagstiftning

2.1 Sambo som samlevnadsform

I den äldre rätten, som föregick 1734-års lag, fanns det ett enda, icke-kyrkligt, sätt att ingå äktenskap. Ingående av äktenskap var då inte en inbördes rättshandling mellan man och kvinna, utan ett avtal mellan deras ätter. Avtalet ingicks successivt genom ett antal rättshandlingar. De mest centrala av dessa var fästningen (trolovningen/äktenskapsavtalet), giftermålet/bröllopet – genom vilket giftomannen överlämnade kvinnan till mannen – samt den så kallade sängledningen, vilken gav upphov till äktenskapets fulla rättsverkningar. Som en följd av den kristna kyrkans etablering i Sverige infördes dock den kyrkliga vigseln som ett alternativ till de icke-kyrkliga äktenskapen. Först genom 1734-års lag blev den kyrkliga vigseln ett villkor för ett äktenskap med full rättsverkan.⁷

I giftermålsbalken i 1734-års lag (ÄGB) återfanns också regler om så kallade ”ofullkomnade äktenskap”. Reglerna innebar att vissa, dock inte alla, rättsverkningar som följde av ett genom vigsel fullkomnat äktenskap, inträdde även till följd av förbindelser som inte lett till vigsel. Förutsättningen för lagens tillämpning var att en man haft sexuellt umgänge med sin fästekvinna. Kvinnan gavs då möjlighet att få en dom på att hon därigenom blivit hans hustru, varvid vissa äktenskapsrättsliga verkningar inträdde. Lagen förutsatte dock inte att parterna sammanlevde med varandra, och därför omfattades de ofullkomnade äktenskapen inte heller av samtliga av de äktenskapliga rättsverkningarna.⁸

Under senare delen av 1800-talet bestod stora grupper av människor i Stockholm av nyinflyttade arbetare som ofta sammanlevde i något som kan jämföras med dagens moderna samboförhållanden. Samlevnadsformen, som stod i strid med rådande lagstiftning och kyrkans uppfattning, benämndes ”Stockholmsäktenskap”. Begreppet användes i hela Sverige och betecknade Stockholm som ett syndens näste där ogifta kunde bo ihop utan alltför stor social kontroll. Prästerna i Stockholm hade nämligen svårt att hinna med folkbokföringen på grund av den stora inflyttningen till staden. Anledningen till att man inte gifte sig var att människor helt enkelt ofta inte hade råd med det. Deras levnadsvillkor styrde därför normerna och moraluppfattningen. När de senare väl hade etablerat sig och fått det bättre ställt ekonomiskt, kunde de gifte sig och därmed också legalisera sina gemensamma barn. Bland de högre samhällsklasserna och landbygdsbefolkningen var

---

⁷ Tottie, s. 66.

⁸ Se LB 1913, s. 96–105. Se också Agell, Samboende utan äktenskap, s. 29 f. Se även Hanqvist i JT 2003/04 s. 968 ff., där författaren kort refererar ett antal rättsfall ur den förhållandevis regelbundna och omfattande praxis som bildades avseende de ofullkomnade äktenskapen.

”Stockholmsäktenskap” dock ovanliga.⁹ Under början av 1900-talet antas bara några enstaka procent av alla samboende par ha levt tillsammans utan att vara gifta. De så kallade ”Stockholmsäktenskapen”, bedöms vid denna tidpunkt ha varit försumbara ur statistisk synvinkel.¹⁰

I och med 1915 års lag om äktenskaps ingående och upplösning, vilken föregick den nya giftermålsbalken (1920:405) (GB) 1920, avskaffades reglerna om ofullkomnade äktenskap. Lagstiftarens skäl för avskaffande var många. Bland annat ansågs det stötande att låta domstol konstatera äktenskap mot ena partens vilja. Dessutom anfördes att de ofullkomnade äktenskapen inte motsvarades av något äktenskapligt samliv, utan endast fungerade som ett juridiskt band mellan parterna. Enligt de värderingar som rådde i samhället vid tidpunkten för lagändringen, skulle det formella äktenskapet prioriteras som samlevnadsform.¹¹

Sedan slutet av 1960-talet har formerna för familjebildning förändrats väsentligt. I takt med att samboende utan äktenskap blivit allt vanligare, har giftermålsfrekvensen sjunkit. År 1969, då förändringarna började bli märkbara, beräknas andelen ogifta av alla sammanlevande par ha uppgått till mellan 6 och 7 %. Därefter har antalet sammanboende ogifta par successivt ökat. Eftersom samboende inte registreras någonstans, är dock beräkningarna inte helt enkla att utföra. Man får förlita sig på de uppgifter individerna själva lämnar i samband med folk- och bostadsräkningarna. Numera torde andelen ogifta av alla samboende uppgå till ungefär en tredjedel av alla samboende par. En annan beräkningsgrund utgår ifrån hur många barn som föds av en ogift mor, vilken dock i de flesta fall sammanbor med barnets far. Den siffran uppgår enligt de senaste tillgängliga beräkningarna till drygt 55 %, vilket tidigare nämnts i denna uppsats.¹²

Reglerna om trolovning togs bort ur GB i samband med 1973 års lagstiftning om äktenskaps ingående och upplösning. I förarbetena angavs ett antal skäl för borttagandet. Man hänvisade bland annat till att den nutida förlovningen/trolovningen har karaktären av ett ömsesidigt konstaterande av parternas avsikt och vilja att ingå äktenskap med varandra. Det är alltså inte längre fråga om ett regelrätt avtal om framtida äktenskap. Vidare anfördes att en sådan förbindelse skall kunna brytas formlöst utan att medföra några rättsverkningar. Dessutom poängterades att det kan vara svårt att avgöra om en trolovning föreligger eller inte, när det nu blivit allt vanligare att man och kvinna varaktigt sammanbor utan att gifta sig.¹³

---

⁹ Sveriges Radio P1, programmet ”Släktband”, intervju med Margareta Matovic, författare till boken Stockholmsäktenskap, 4/2 2008.

¹⁰ Agell, Äktenskap Samboende Partnerskap, s. 21.

¹¹ Agell, Samboende utan äktenskap, s. 30, samt Agell i SvJT 1984 s. 715 f. Se även Ekeberg i SvJT 1917 s. 329 f. Ekeberg menar i artikeln att avskaffandet av det ofullkomnade äktenskapet kan ha bidragit till den kraftigt ökande giftermålsfrekvensen år 1916.

¹² Agell i SvJT 1998 s. 518 f., Agell, Äktenskap Samboende Partnerskap, s. 19 och s. 21 f., samt SCB Statistisk årsbok 2007, tabell 84.

¹³ Prop. 1973:32, s. 92 ff., samt SOU 1972:41, s. 119 ff.

2.2 Samboregleringens framväxt

2.2.1 Bakgrund

Den 1 januari 1921 trädde den år 1920 antagna giftermålsbalken (GB) i kraft. Denna föregicks av den så kallade äldre giftermålsbalken (ÄGB) som tillkom i samband med skapandet av 1734-års lag och vilken i väsentliga delar kom att bestå i nästan två sekler.¹⁴ Efter GB:s tillkomst fortsatte dock reformeringen av äktenskapsrätten. År 1969 tillkallade den dåvarande chefen för justitiedepartementet sju sakkunniga – *familjelagssakkunniga* – i syfte att verkställa en utredning angående den familjerättsliga lagstiftningen.¹⁵

2.2.2 Utredningsdirektivet

I inledningen till direktiven för utredningsuppdraget påpekade departementschefen att huvuddragen i den då rådande familjerättsliga lagstiftningen tillkommit i en tid då de rättigheter och skyldigheter som följde med äktenskapet och släktbanden, för de flesta människor utgjorde den grundläggande garantin för social och ekonomisk trygghet. Lagstiftningens utgångspunkt var att äktenskapet var livsvarigt. Äktenskapet utgjorde vid denna tid fortfarande den dominerande formen för familjebildning. Vid tidpunkten för utredningens tillsättande hade det dock blivit allt vanligare med äktenskap där båda makarna förvärvsarbetade, och detta, i kombination med tillkomsten av ett väl utbyggt socialförsäkringssystem, innebar i praktiken att allt färre människor nu var beroende av underhåll från anhöriga.¹⁶

Trots att äktenskapet fortfarande utgjorde den naturliga samlevnadsformen för de allra flesta människor, gjordes bedömningen att nya rättsregler behövdes om äktenskapet även fortsättningsvis skulle kunna komma att fylla sin funktion. Departementschefen berörde möjligheten att använda äktenskaps- och familjelagstiftningen som ett av flera instrument i strävandet efter reformer för att skapa ett samhälle där varje vuxen individ var kapabel att ta eget ekonomiskt ansvar och där tanken om jämlikhet mellan män och kvinnor skulle kunna realiseras. I direktiven angavs vissa allmänna riktlinjer för reformarbetet. Å ena sidan ansågs att kommande lagstiftning så långt som möjligt borde vara neutral i förhållande till olika samlevnadsformer och moraluppfattningar. Å andra sidan ansåg man däremot att äktenskapet fortsatt borde ha en central plats inom familjerätten, men att man borde försöka se till att den familjerättsliga lagstiftningen inte innehöll några bestämmelser som skapade onödiga svårigheter eller olägenheter för dem som valde att skaffa barn och bilda familj utan att ingå äktenskap med varandra. Generellt sett borde dock reglerna för gifta personer vara utformade så att makarna i stor utsträckning kunde behålla sin

---

¹⁴ Tottie, s. 17.

¹⁵ Dir 1970 Ju:52, s. 81, samt SOU 1972:41, s. 57.

¹⁶ Dir 1970 Ju:52, s. 80, samt SOU 1972:41, s. 57 f.

självständighet under äktenskapet. Intentionen med den tänkta lagstiftningen var att lösa praktiska problem, inte att privilegiera en samlevnadsform framför andra.¹⁷

2.2.3 Neutralitetsideologin

Man har talat om att lagstiftaren genom framförandet av synpunkterna i utredningsdirektivet förordade en *neutralitetsideologi* när det gäller äktenskap och samboförhållanden.¹⁸ Familjelagssakkunniga konstaterade dock redan i sitt första betänkande att det var oklart hur neutralitetsbegreppet skulle tolkas. Kommittén fann att två helt olika tolkningar var möjliga. Den ena var att man skulle respektera de enskilda människornas frihet att själva avgöra vilka normer som skall gälla i deras samlevnad. Den andra var att samma faktiska sociala situation skulle behandlas lika, oavsett den rättsliga formen. Det vill säga att man inte skulle ge dem som valt en viss samlevnadsform några fördelar eller nackdelar i förhållande till dem som valt en annan form för sin samlevnad. De sakkunniga konstaterade att dessa två olika intressen i allmänhet inte kunde tillgodoses samtidigt. En avvägning måste därför göras mellan de båda intressena.¹⁹

2.2.4 1973 års lagstiftning

I ett delbetänkande – *Familj och äktenskap 1* (SOU 1972:41) behandlades ett förslag till ny lagstiftning som inriktade sig på ogifta samboendes gemensamma bostad. Nämligen införandet av regler avseende en sambos rätt att vid förhållandets upplösning få möjlighet att efter behovsprövning, mot lösen, överta parternas bostad.²⁰ Regeringen överlämnade lagförslaget till riksdagen i propositionen 1973:32 *Ändring i giftermålsbalken m.m.*²¹ Förslaget resulterade sedermera i *lagen* (1973:651) *om ogifta samboendes gemensamma bostad*. Lagen utgjorde den första familjerättsliga lagstiftning som direkt tog sikte på samlevnadsformen samboförhållande, och den gällde endast heterosexuella parförhållanden.²²

2.2.5 1987 års lagstiftning

Familjelagssakkunniga fortsatte sitt omfattande arbete med att se över den familjerättsliga lagstiftningen. I juni 1981 lades betänkandet *Äktenskapsbalk* (SOU 1981:85) fram. Detta betänkande utgjorde huvudförslaget till en ny äktenskaps-, arvs- och sambolagstiftning som regeringen sedan presenterade för riksdagen i propositionen 1986/87:1 *om äktenskapsbalk m.m.*

---

¹⁷ Dir 1970 Ju:52, s. 81, SOU 1972:41, s. 58, samt Tottie, s.20.

¹⁸ Agell, Äktenskap Samboende Partnerskap, s. 229.

¹⁹ SOU 1972:41, s. 91.

²⁰ SOU 1972:41, s. 36 f. och s. 214 f.

²¹ Prop. 1973:32, s. 2 f. och s. 81 f.

²² Eriksson, Den nya familjerätten, s. 12.

Beträffande inriktningen av en lagreglering för sambor underströk departementschefen vikten av att inte skapa så utförliga regler att man åstadkommer ett äktenskapsliknande system av lägre dignitet. Han betonade att för dem som vill att ett mer heltäckande juridiskt system skall tillämpas på deras samlevnad finns i stället alternativet att ingå äktenskap. Han hänvisade här till att äktenskapets framträdande drag är att det bygger på en frivillig överenskommelse mellan en man och en kvinna om att ett visst regelsystem skall tillämpas på deras samlevnad. Dock tillade han att i den mån särskilda regler för sambor skulle införas så borde det vara en strävan att reglerna så långt som möjligt skulle komma att likna de regler som skulle gälla för gifta.²³

Den nya lagstiftningen trädde i kraft den 1 januari 1988. Äktenskapsbalken (1987:230) (ÄktB) ersatte i och med detta GB. Genom *lagen* (1987:232) om *sambors gemensamma hem* infördes samtidigt mer långtgående regler avseende den gemensamma bostaden. Nämligen rätten till delning av värdet av bostad och bohag som någon av parterna har förvärvat för deras gemensamma användning. Bodelning skall ske på parts begäran och nettobehållningen skall därefter delas lika mellan samborna. Andelarna kan dock jämkas beroende på parternas inbördes ekonomiska insats. Samborna gavs också en möjlighet att genom avtal bestämma att reglerna om värdemässig delning av bostad och bohag som förvärvats för gemensamt bruk inte skall gälla i det enskilda fallet.²⁴ En särskild skyddsregel för efterlevande sambor infördes dessutom. Denna regel avser att tillförsäkra den efterlevande sambon en andel av behållningen av det gemensamma hemmet uppgående till två basbelopp, såvida den egendom som skall ingå i bodelningen räcker till.²⁵ Även homosexuella samboförhållanden fick ett motsvarande lagskydd genom *lagen* (1987:813) om *homosexuella sambor*.

Tanken på införande av arvsrätt mellan sambor avvisades dock av såväl familjelagssakkunniga som departementschefen.²⁶

2.2.6 2003 års lagstiftning

I juni 1997 beslutade regeringen att ge en parlamentarisk kommitté i uppdrag att utvärdera sambolagen. Utvärderingen skulle särskilt inriktas på att undersöka om lagens huvudsyfte hade uppnåtts, nämligen att ge ett minimiskydd åt den svagare parten vid ett samboförhållandes upplösning. Dessutom fick kommittén i uppdrag att överväga om skillnaderna i den rättsliga behandlingen av homosexuella sambor jämfört med heterosexuella sambor, var motiverade. Slutligen skulle man klarlägga om det fanns ett behov av utvidgat rättsligt skydd vid andra former av hushållsgemenskap än äktenskap, registrerat partnerskap och samboförhållanden.²⁷

---

²³ Prop. 1986/87:1, s. 40 f.

²⁴ Prop. 1986/87:1, s. 101 ff.

²⁵ Prop. 1986/87:1, s. 109 f.

²⁶ SOU 1981:85, s. 205 f., samt prop. 1986/87:1, s. 109 f.

²⁷ Dir 1997:75, s. 1.

Kommittén tog namnet *Samboendekommittén* och lade i september 1999 fram ett betänkandet *Nya samboregler* (SOU 1999:104) innehållande förslag till ändrad sambolagstiftning. Efter sedvanlig remissbehandling följdes betänkandet av regeringens proposition 2002/03:80 *Ny sambolag*. Den 1 juli 2003 trädde sedan *Sambolagen* (2003:376) (SamboL) i kraft. Den nya lagen ersatte både lagen (1987:232) om sambors gemensamma hem och lagen (1987:813) om homosexuella sambor, och är följaktligen numera könsneutral.

Den nya sambolagen innehåller inte så många nyheter jämfört med den föregående lagstiftningen. I huvudsak överfördes den gamla lagstiftningens regler till den nya sambolagen. Dock har en del frågor blivit tydligare reglerade.²⁸ En av nyheterna är att en allmänt tillämplig definition av sambor infördes och att bestämmelsen om när ett samboförhållande upphör, gjordes tydligare.²⁹ Vidare är det nu möjligt för samborna att ingå så kallat föravtal om bodelning.³⁰ Dessutom infördes tidsfrister för att påkalla bodelning eller begära ett övertagande av den gemensamma bostaden.³¹ Viss redovisningsskyldighet i syfte att förhindra illojala förfaranden infördes också.³²

2.2.7 Agells synpunkter på neutralitetsideologin och införandet av sambolagstiftningen

Agell påpekar att den rättsvetenskapliga debatten om vilken lagstiftningssideologi som är lämpligast när det gäller samboende utan äktenskap, har varit bristfällig. Själv har han vid flera tillfällen framfört sin skeptiska inställning både till neutralitetsideologin och till lagstiftning om samboende, eller likställande av samboförhållande med äktenskap. Kritiken grundar sig i åsikten att det är tillräckligt med ett regelsystem för man och kvinna som väljer att leva tillsammans i ett långvarigt förhållande, nämligen de regler som gäller för det formella äktenskapet.³³

På 1970-talet, då Agell första gången framförde sin kritik, var samlevnadsformen samboende utan äktenskap långtifrån lika vanlig som idag. Sedan dess har antalet samboförhållanden stadigt ökat i takt med att giftermålsfrekvensen sjunkit. Då, för drygt 30 år sedan, var det en intressant fråga om såväl äktenskapets ställning som ingående av äktenskap, motverkats genom införandet av lagregler för samboende utan äktenskap. Idag har den rättspolitiska frågeställningen kommit i ett annat läge till följd av de ändrade familjebildningsvanorna. Nu är i stället den viktigaste frågan

---

²⁸ Prop. 2002/03:80, s. 1, samt 2002/03:LU 19, s. 1.

²⁹ Prop. 2002/03:80, s. 27 ff., samt 1 resp. 2 §§ SamboL.

³⁰ Prop. 2002/03:80, s. 33 f., samt 10 § SamboL.

³¹ Prop. 2002/03:80, s. 35 f., samt 8 § 2 st. resp. 22 § 2 st. SamboL.

³² Prop. 2002/03:80, s. 37 f., samt 11 § SamboL.

³³ Agell, *Äktenskap Samboende Partnerskap*, s. 233.

hur man i ett längre perspektiv skall förhålla sig till önskemål om ökade rättsverkningar för sambor i livsvariga förhållanden.³⁴

Agell redogjorde i början av 1980-talet utförligt för sin kritik mot neutralitetsideologin i boken *Samboende utan äktenskap*. Några av de centrala synpunkterna sammanfattas här i korthet: Det är svårt för enskilda människor att överblicka skillnaderna i rättsverkningar mellan äktenskap och samboende. Skillnader förekommer på flera områden, vilket gör det svårt att skapa sig en bild av de rättsliga alternativen. Regelsystemet för samboende är ofullständigt vilket många gånger är till nackdel för sambor i jämförelse med äkta makar. Dessutom kan själva sambobegreppet innebära tillämpningssvårigheter eftersom det inte är ett enhetligt begrepp. Det föreligger även risk för att regelsystemet kan locka till missbruk, till exempel i de fall då två ensamstående har bättre socialförsäkringsförmåner än två samboende.³⁵

Under åren som gått har Agell vid flera tillfällen återkommit till sin kritik mot neutralitetsideologin och sambolagstiftningen. I artikeln *Individ, familj, stat* anför han bland annat att det i för sig skulle vara naturligt om ett långvarigt samboförhållande medförde samma rättsverkningar som ett äktenskap. Dock påpekar han att ett fullständigt jämställande är oacceptabelt med tanke på att det finns par som av olika skäl medvetet valt att inte gifta sig. Eftersom regelsystemet inte innebär full likabehandling av sambor och gifta, menar han dessutom att det är missvisande att staten ger medborgarna intrycket av att det är egalt om de gifter sig eller inte.³⁶ Äktenskapet är, i motsats till samboförhållandet, ett statusförhållande som uppkommer genom myndighets beslut, men som bygger på parternas avtal om äktenskap.³⁷

Uppsatsen *Familjeformer och lagstiftningsideologi* inriktar sig huvudsakligen på frågan om i vilken utsträckning den svenska lagstiftningen, under de cirka 30 år som passerat sedan 1969 års lagstiftningsdirektiv utfärdades, kan antas ha utformats i syfte att påverka formerna för familjebildning och familjeliv. Agell håller det här för troligt att neutralitetsideologin till valet mellan äktenskap och samboende har sänt ut mer radikala signaler till befolkningen än vad den efterfrågat. Han menar vidare att de utbyggda lagreglerna för sambor har varit ägnade att locka till samboende utan äktenskap. Sammanfattningsvis är Agell av åsikten att den svenska lagstiftaren har haft en olämplig inställning till lagstiftarens påverkan på familjemönster och familjeliv.³⁸

---

³⁴ Agell, *Äktenskap Samboende Partnerskap*, s. 233.

³⁵ Agell, *Samboende utan äktenskap*, s. 95 ff., samt Agell, *Äktenskap Samboende Partnerskap*, s. 233.

³⁶ Agell i SvJT 1984 s. 738 f.

³⁷ Agell i Festskrift till Gösta Walin 2002, s. 22.

³⁸ Agell i SvJT 1998 s. 518 och s. 530.

2.2.8 Ryrstedts kommentarer till den svenska samboregleringen

Ryrstedt konstaterar i en artikel i *Normativa perspektiv – Festskrift till Anna Christensen*, att den svenska sambolagen, liksom äktenskapsregleringen, bygger på föreställningen om gemenskap. Hon understryker dock att det normativa grundmönstret gemenskap inte existerar isolerat, utan att det står i motsatsförhållande till grundmönstret för ekonomisk självständighet och individuell äganderätt. Kontentan blir alltså att även om ett samboförhållande bygger på gemenskap, ses ändå samborna som individer med individuella rättigheter, och samboregleringen är en kompromiss mellan dessa två mönster.³⁹

Vidare påpekar Ryrstedt att det svenska rättsläget på många sätt skiljer sig ifrån det danska och det norska. Den svenska samboregleringen bygger mer på ideologiska föreställningar om en total gemenskap mellan samborna och en därmed följande vilja att utjämna förmögenhetssituationen mellan dem. Detta kan jämföras med den mer renodlade ekonomiska rättvisesynpunkt som synes ligga till grund för reglering och praxis i Danmark och Norge. Den svenska sambolagens syfte – att skydda den svagare parten, har medfört att lagstiftaren valt en utjämning som grundas på gemenskap mellan parterna. Ryrstedt menar att resultatet av utjämningen blir slumpmässigt eftersom utjämningen endast omfattar viss egendom – det gemensamma hemmet – och att denna egendom dessutom måste vara förvärvad för gemensamt bruk. Hon menar vidare att man måste fråga sig om det egentligen är *förvärvet* av en gemensam bostad som bevisar gemenskap. Enligt hennes mening är det snarare *boendet* i sig som konstituerar gemenskapen.⁴⁰

Ryrstedt anser att om man vill grunda en delning på ideologiska skäl, så måste man nog ta steget fullt ut och låta delningen omfatta alla typer av egendom. Begränsningen kan sedan i stället avse exempelvis ärvd egendom eller sådan egendom som man fått i gåva. Det kan också gälla egendom som man medfört in i samboförhållandet, samt substitut för sådan egendom.⁴¹ Enligt hennes mening bör vi i Sverige söka ett system med förutsägbarhet och rättssäkerhet. Det skall vara ett enkelt system som lätt kan förstås av den enskilde, och som innebär ekonomisk rättvisa och speglar den gemenskap som ett samboförhållande bygger på. Utgångspunkten i ett sådant system skulle enligt hennes uppfattning vara en fördelning av det som upparbetats under relationen, och som är hänförligt till arbetsinkomster.⁴²

---

³⁹ Ryrstedt i *Normativa perspektiv – Festskrift till Anna Christensen* 2000, s. 395.

⁴⁰ Ryrstedt i *Normativa perspektiv – Festskrift till Anna Christensen* 2000, s. 398.

⁴¹ Ryrstedt i *Normativa perspektiv – Festskrift till Anna Christensen* 2000, s. 400.

⁴² Ryrstedt i *Normativa perspektiv – Festskrift till Anna Christensen* 2000, s. 401.

2.3 Bakgrund till nu gällande arvslagsstiftning

De tidigaste reglerna om arv utformades i ett samhälle där jordägandet var avgörande för en persons ekonomiska och sociala ställning. Jorden var knuten till slakten och skulle därför ärvas av släktingar.⁴³ Den allmänna samhällsutvecklingen, i synnerhet på det ekonomiska området, har dock medfört att ingen längre för sin försörjning är beroende av arvet efter sina föräldrar.⁴⁴

Enligt 1734 års lag sträckte sig den svenska arvsrätten till hur avlägsna släktingar som helst.⁴⁵ Den obegränsade släktarvsrätten inskränktes betydligt genom införandet av 1928 års arvslag. Kusiner och än mer avlägsna släktingar uteslöts från rätten till arv. Samtidigt infördes föregångarna till dagens regler rörande makes arvsrätt. Dessutom skapades Allmänna arvsfonden för att utgöra arvinge i sista hand.⁴⁶ I december 1958 utfärdades ärvdabalken (1958:637) (ÄB). Den ersatte därmed de fyra separata lagar som tidigare reglerade arvsfrågor.

ÄB har sedan dess genomgått ett antal väsentliga förändringar, särskilt i samband med 1987 års stora reform av familjerätten.⁴⁷ En av effekterna av reformen var att efterlevande makes arvsrätt nu förstärktes ytterligare genom att denne gavs rätt att ära den avlidne maken före gemensamma barn.⁴⁸ Beträffande barn födda utom äktenskapet, det vill säga barn födda av en ogift mor, dröjde det ända till 1969 innan de fick arvsrätt också efter sin far.⁴⁹

2.3.1 Den legala arvsordningen

Enligt den nu gällande legala arvsordningen grundas arvsrätten främst på släktskap med arvlåtaren, men även delvis på äktenskap. Den avlidnes arvingar är indelade i tre olika arvsklasser (parenteler) med olika förtursrätt till arv. Först när arvingar saknas i en arvsklass kan mer avlägsna arvingar i en efterföljande arvsklass ära (se 2 kap. 1–4 §§ ÄB). Var den avlidne gift, skall kvarlåtenskapen tillfalla den efterlevande maken med fri förfoganderätt. Efterlämnar arvlåtaren någon bröstarvinge som inte är den efterlevande makens bröstarvinge, gäller dock att makens rätt till kvarlåtenskapen omfattar en sådan arvinges arvslott endast om arvingen har avstått ifrån sin rätt (se 3 kap. 1 och 9 §§ ÄB). När den efterlevande maken i sin tur avlider, har bröstarvingarna till den först avlidne, rätt till efter arv i dennes kvarlåtenskap. Rätten till efter arv i den först avlidne makens

---

⁴³ Brattström & Singer, s. 19.

⁴⁴ Prop. 1986/87:1, s. 80 och s. 82.

⁴⁵ Saldeen, s. 18.

⁴⁶ Saldeen, s. 32. Se även Brattström & Singer, s. 23 och s. 25.

⁴⁷ Walin, Kommentar till Ärvdabalken Del I, s. 15.

⁴⁸ Prop. 1986/87:1, s. 81.

⁴⁹ Saldeen, s. 33 f.

kvarlåtenskap, gäller även för den först avlidne makens föräldrar, syskon eller syskons avkomlingar, om bröstarvingar saknas (se 3 kap. 2 § ÄB). Om arvingar helt saknas tillfaller arvet allmänna arvsfonden (se 5 kap. 1 § ÄB).

2.3.2 Laglottssystemet

När den som avlidit efterlämnar bröstarvingar, det vill säga barn och deras avkomlingar, skall arvet efter den avlidne delas enligt likadelningsprincipen. Vart och ett av arvlåtarens barn skall alltså ha lika andel i arvet. Om något av barnen är avlidet, träder dess eventuella bröstarvingar i det avlidne barnets ställe. Hälften av den arvslott som en bröstarvinge är berättigad till enligt dessa regler kallas för hans/hennes laglott (se 7 kap. 1 § ÄB). Laglotten utgör den andel som arvingen alltid har rätt att få ut i arv efter arvlåtaren. Om arvlåtaren skulle ha testamenterat bort den egendom som omfattas av laglotsanspråket, kan bröstarvingen påkalla jämkning av testamentet för utfående av laglotten (se 7 kap. 3 § ÄB). Laglotsreglerna innebär alltså att en arvlåtare inte kan göra en bröstarvinge helt arvlös.

Laglotsinstitutet har två syften. För det ena att bevara en del av den avlidnes kvarlåtenskap åt de närmaste släktingarna. För det andra att skapa rättvisa mellan bröstarvingarna inbördes och förhindra att arvlåtaren genom testamente i alltför stor utsträckning gynnar en eller flera bröstarvingar på andra bröstarvingars bekostnad.⁵⁰

---

⁵⁰ Prop. 1986/87:1, s. 79.

3 Sambolagen

3.1 Allmänt om rättsläget för sambo contra make

Det finns stora skillnader i ekonomisk trygghet mellan att vara gift och att vara sambo. Många gånger råder också stor osäkerhet om vilka regler som gäller för sambor i händelse av separation och dödsfall. Upphörandet av ett samboförhållande kan få ödesdiga konsekvenser om man inte redan i förväg undersöker vilka lagregler som gäller, samt i så stor utsträckning som möjligt försöker kompensera sig för de brister sambolagstiftningen har, jämfört med de regler som gäller för makar.

En väsentlig skillnad med att vara sambo i jämförelse med att vara gift, är att sambor saknar inbördes legal arvsrätt. I sammanhanget skall dock noteras att arvsrätten för makar reduceras om den avlidne maken efterlämnar särkullbarn. (Se 3 kap. 1 § 1 st. ÄB.)

3.2 När föreligger ett samboförhållande

I den numera könsneutrala sambolagen definieras sambor som ”två personer som stadigvarande bor tillsammans i ett samboförhållande och har gemensamt hushåll” (se 1 § 1 st. SamboL). Reglerna för homosexuella sambor återfanns tidigare i en separat lag.⁵¹

I 1 § 2 st. SamboL förtydligas att när det i andra lagar och författningar talas om sambor eller personer som bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden, avses sambor enligt sambolagens definition i 1 § 1 st. Som framgår av 1 § 3 st. SamboL gäller lagen endast sådana samboförhållanden där ingen av samborna är gift. Detta för att undvika att konkurrens uppstår mellan sambolagen och det äktenskapsrättsliga regelsystemet.⁵² Dock kan ju ett samboförhållande även tänkas konkurrera med ett annat samboförhållande. Om en sådan situation föreligger, borde liknande skäl som motiven har anförts om varför inte regelsystemet skall tillämpas i de fall där åtminstone en av parterna är gift, gälla.⁵³ I begreppet äktenskapsliknande förhållande får anses ligga att det handlar om en ”monogam” förbindelse i den meningen att en person inte bör kunna leva i två samboförhållanden samtidigt.⁵⁴ Enligt lagrådets mening torde i en sådan situation dock i vart fall det först etablerade samboförhållandet bli underkastat sambolagens bestämmelser om bodelning och utlösningsrätt i fråga om bostad och bohag.⁵⁵

⁵¹ Lag (1987:813) om homosexuella sambor.

⁵² Prop. 1986/87:1, s. 100. Se även Agell, Äktenskap Samboende Partnerskap, s. 243.

⁵³ Ryrstedt, Bodelning och bostad, s. 276.

⁵⁴ Prop. 1986/87:1, s. 368 f.

⁵⁵ Prop. 1986/87:1, s. 368 f. Jfr Walin som anför att om en person har bildat två hem, med två olika personer, får man tänka sig att den andra parten i vardera förhållandet kan påkalla

I motiven till sambolagen anges mer utförligt vilka rekvisit som skall vara uppfyllda för att ett samboförhållande inom sambolagens tillämpningsområde skall anses föreligga. Samboförhållandet skall ha en viss varaktighet eller åtminstone vara tänkt att ha det. Vidare förutsätts att det i förbindelsen som regel ingår sexuellt samliv. Dessutom skall parterna ha ett gemensamt hushåll. Med detta avses ett samarbete i vardagliga göromål samt ett visst mått av ekonomisk gemenskap eller åtminstone ett ekonomiskt samarbete.⁵⁶

Om ett par bor tillsammans och har gemensamma barn presumeras i regel att ett samboförhållande är för handen. I annat fall bör gemensam folkbokföringsadress kunna tyda på att parterna delar bostad och att samlevnaden inte endast är av tillfällig art. Detta är allmänna riktlinjer, i praktiken kan naturligtvis andra omständigheter föreligga i det enskilda fallet, vilka antingen talar för att ett samboförhållande i lagens mening föreligger, eller att det inte gör det. En helhetsbedömning får göras från fall till fall.⁵⁷ Eftersom lagen endast gäller sådan egendom som ingår i det gemensamma hemmet, saknas förutsättningar att tillämpa lagen om det inte finns ett gemensamt hem.⁵⁸

Inom såväl socialförsäkringsrätten som skatterätten har lagstiftaren under senare år strävat efter att behandla sambor på samma sätt som två makar – i de avseenden makar behandlas annorlunda än två ensamstående personer. I 1973 års lagstiftningsärende anfördes att man vid utformningen av regler för sociala förmåner och skatter, borde undvika att ge reglerna ett innehåll som innebär att människor förlorar på att gifta sig eller vinner på att skiljas.⁵⁹ Rekviriten för ett samboförhållandes existens är enligt dessa regelverk dock snävare än de som gäller för tillämpning av sambolagen. För att anses som ”socialförsäkringssambo” eller ”skattesambo” krävs oftast antingen att samborna har eller har haft ett gemensamt barn, eller att de tidigare varit gifta med varandra. Genom att använda dessa snävare rekvisit förenklas bevisbedömningen när det gäller att avgöra om ett samboförhållande är äktenskapsliknande. Likabehandlingen beträffande makar och sambor begränsas alltså till de fall där den äktenskapsliknande karaktären av samboendet materiellt sett är särskilt tydlig. Som Agell påpekar, innebär socialförsäkrings- och skatterättens speciella definition av begreppet sambo att rättsläget är svåröverskådligt.⁶⁰ Att sambobegreppet inte är enhetligt i all lagstiftning innebär i praktiken att sambor som vare sig har eller har haft

---

bodelning och utlösning. Han framhåller dessutom att man måste räkna med att det kan finnas barn i båda samboförhållandena. Walin, Kommentar till Ärvdabalken Del II, s. 306. För ytterligare diskussion om situationer då samboreglerna kan tänkas komma i konflikt med det äktenskapsrättsliga systemet, eller då ett gammalt och ett nytt samboförhållande mellan samma personer riskerar att komma i konflikt med varandra, hänvisas till Ryrstedt, Bodelning och bostad, s. 276 ff.

⁵⁶ Prop. 2002/03:80, s. 27 f. Jfr prop. 1986/87:1, s. 252 ff.

⁵⁷ Prop. 2002/03:80, s. 44. Jfr prop. 1986/87:1, s. 252 ff.

⁵⁸ Tottie, s. 594.

⁵⁹ Agell, Äktenskap Samboende Partnerskap, s. 229.

⁶⁰ Agell, Äktenskap Samboende Partnerskap, s. 230.

gemensamma barn, eller tidigare varit gifta med varandra, exkluderas från ett antal ”förmåner” som följer av att bedömas som socialförsäkrings- eller skattesambo. Se mer om konsekvenserna av detta faktum under avsnitt 5.3 i detta arbete.

Ett rättsfall som illustrerar såväl bevisproblemen som svårigheterna att bestämma begreppet äktenskapsliknande samlevnad, är **NJA 1989 s. 682**. Rättsfallet gällde 4 kap. 19 § UB, alltså förhållandet till tredje man vid utmätning av lös egendom. Frågan var om gäldenären (mannen) sammanbodde med en kvinna i hennes lägenhet. Detta hade betydelse för huruvida utmätning av lös egendom i bostaden skulle kunna ske.

Mannen och kvinnan hävdade att det endast förhöll sig så att mannen, som tidvis vistades utomlands, hade fått bo i kvinnans lägenhet vid sina besök i Sverige. Kronofogden anförde dock att mannen regelmässigt fått sin post sänd till kvinnans adress. Felparkeringsavgifter som debiterats mannen, utvisade att han under ett års tid, vid elva tillfällen, under både dagar och nätter, felparkerat i närheten av kvinnans bostad. Dessutom fann man vid utmätningstillfället kläder som tillhörde mannen, i en garderob i sovrummet. På och i ett skrivbord fanns post och andra handlingar tillhörande såväl mannen som kvinnan. Även en ring med mannens initialer hittades där. I hallen fanns öppnade brev till båda parterna, liksom ett vykort från gemensamma vänner. Dessutom fann man semesterbilder av båda, vilka tagits utomlands, samt ett synbarligen nytaget, inramat fotografi föreställande mannen.

I domskälen hänvisade HD till departementschefens uttalanden i samband med tillkomsten av 4 kap. 19 § UB. Denne antog att det i allmänhet utan vidare torde framgå av omständigheterna om ett samboende kunde anses ske under äktenskapsliknande förhållanden, och om det kunde betecknas som varaktigt. Dock var det inte meningen att kronofogdemyndigheten närmare skulle undersöka de samboendes rent privata förhållanden. Departementschefen menade vidare att om det i något fall skulle råda tveksamhet om huruvida det föreligger ett varaktigt samboende under äktenskapsliknande förhållanden, borde samäganderätt (i den lösa egendomen som förvaras i bostaden) inte presumeras.

HD fann det vara i målet utrett att flera omständigheter starkt talade för att ett sammanboende under äktenskapsliknande förhållanden hade förelegat. Man menade dock att mannens och kvinnans egna uppgifter om anledningen till att mannen tidvis bott i kvinnans lägenhet, och under vilka villkor detta skett, inte kunde avfärdas som osannolika. Trots att kronofogdemyndighetens efterforskningar i sambofrågan i det aktuella fallet, syntes ha gått längre än vad som förutsattes i lagförarbetena, menade HD att det i utredningen inte fanns något som direkt visade att parternas samboende i lägenheten varit förenat med någon närmare gemenskap beträffande hushåll och ekonomi. Mot bakgrund av detta ansåg HD att det fanns grund för sådan tveksamhet angående karaktären av sammanboendet vid utmätningstillfället, att presumtionsregeln i 4 kap. 19 § UB inte kunde tillämpas. Ett av justitieråden var emellertid av skiljaktig mening och ansåg att en samlad bedömning av omständigheterna tydde på att det förelegat ett varaktigt sammanboende under äktenskapsliknande förhållanden.⁶¹

Som Agell påpekar, motsade HD:s domskäl inte möjligheten att parterna haft en stadigvarande sexuell förbindelse, men man betonade att gemenskapen i fråga om hushåll och ekonomi inte bevisats vara tillräcklig. Domstolen kopplade sålunda sin bevisvärdering till ett krav i just dessa

---

⁶¹ NJA 1989 s. 682. Se också Agell, Äktenskap Samboende Partnerskap, s. 240. Se även Ryrstedt, Bodelning och bostad, s. 280 f och s. 285.

hänseenden för att samboendet skulle kunna betecknas som äktenskapsliknande.⁶² Det skall noteras att det i fallet inte fanns några motstående intressen mellan mannen och kvinnan. Deras egna – samstående – uppgifter tillmättes också avgörande betydelse för fallets utgång.⁶³

I **NJA 1994 s. 256** visades att ett äktenskapsliknande samboförhållande kan anses vara för handen trots att var och en av samborna har egna bostäder och dessutom skilda folkbokföringsadresser.

Twisten gällde rätten att utfå försäkringsbeloppet, 83700 kr, från en frivillig grupplivförsäkring. Försäkringen hade ett generellt förmånstagarförordnande till förmån för i första hand make eller sambo och i andra hand för arvingar. Försäkringsbolaget betalade ut försäkringsbeloppet till en kvinna som antogs vara sambo med den avlidne försäkringstagaren, en man som hon hade ett gemensamt barn tillsammans med. Mannen hade dock ytterligare två barn från ett tidigare äktenskap. Anledningen till att försäkringsbolaget betalade ut pengarna till kvinnan var att bouppgivaren – den dödes bror – uppgav att brodern vid tidpunkten för dödfallet sammanlevde med kvinnan i hennes villa. I målet förde de två barnen från mannens tidigare äktenskap, talan mot försäkringsbolaget. De hävdade att utbetalningen varit felaktig eftersom något samboförhållande inte förelegat mellan deras far och kvinnan. Följaktligen krävde barnen, i egenskap av arvingar till den avlidne, att försäkringsbeloppet i stället skulle utbetalas till dem. Parterna var dock överens om att tolkningen av förmånstagarförordnandet skulle ske i enlighet med sambobegreppet i sambolagen. Denna överenskommelse lades därför till grund för domstolarnas bedömning. Följande fakta framkom i målet: När dödsfallet inträffade hade mannen och kvinnan haft ett fast förhållande i fem år. Under denna tid fick de gemensamt en dotter. Mannen hade dock hela tiden kvar den lägenhet han redan hade när han inledde förhållandet med kvinnan. Han hade det mesta av sina tillhörigheter där, fick sin post dit samt var folkbokförd på den adressen ända fram till sin död. Kvinnan hävdade emellertid att paret hade sammanbott i hennes villa och att hon och mannen endast tillfälligt övernattat i lägenheten. Hon menade vidare att mannen huvudsakligen behållit lägenheten för att sonen från det tidigare äktenskapet skulle kunna överta den. Dock framkom också att såväl mannen som kvinnan i skilda sammanhang, gentemot exempelvis myndigheter, uppgivit sig vara ensamstående. Mannen hade i sina självdeklarationer gjort reseavdrag för arbetsresor med utgångspunkt från sin lägenhet, samt (enligt dåvarande skatteregler) även gjort avdrag för underhållsbidrag till det gemensamma barnet. Kvinnan å sin sida, hade uppburit bidragsförskott och bostadsbidrag som ensamboende.

HD menade, att om man ansåg att kvinnan och mannen bodde tillsammans vid tiden för dödsfallet, var omständigheterna i övrigt sådana att deras samlevnad måste betraktas ha varit äktenskapsliknande. Vid bedömningen lade HD särskild vikt vid att de hade ett gemensamt barn. HD menade, att frågan därför var om man kunde anse att de bodde tillsammans i kvinnans villa, trots att mannen hade en egen fullt utrustad lägenhet, i vilken han också var folkbokförd. Beträffande detta faktum framhöll HD att det inte var ovanligt, särskilt inte bland par som var litet äldre, att någon av parterna behöll en tidigare bostad. Man menade att detta kunde bero på praktiska skäl såsom t.ex. arbetsförhållanden, förvaring av bohag eller möjligheten att kunna ställa lägenheten till förfogande för någon anhörig. Mera personliga skäl kunde också vara en anledning till att antingen mannen eller kvinnan behöll sin bostad. Enligt HD skall man även i dessa fall göra en helhetsbedömning. Utgångspunkten är att den gemensamma bostaden skall ha karaktären av permanentbostad för båda parterna. Denna förutsättning kan dock vara uppfylld även om en av dem dessutom har en annan bostad, som används av parten i viss utsträckning. HD underströk att man härifrån skulle skilja den situation där den ene besöker den andre, oavsett om besöken är regelbundna och frekventa. HD hänvisade till ett motivuttalande som säger att

⁶² Agell, Äktenskap Samboende Partnerskap, s. 240.

⁶³ Ryrstedt, Bodelning och bostad, s. 284 f.

omständigheten att en av parterna behåller sin tidigare bostad, trots att denne flyttar samman med en annan, ändå inte bör innebära att förutsättningarna för sambolagens tillämplighet inte skulle vara uppfyllda om vederbörande folkbokför sig hos den andre parten. Om sådan folkbokföring däremot inte sker, kan enligt förarbetena den omständigheten att en av parterna behåller sin förutvarande bostad, vara en faktor som vid en helhetsbedömning talar emot att i vart fall denne part avser att samboendet skall ha en sådan fasthet och konsekvens som krävs för lagens tillämplighet (prop. 1986/87:1, s. 253). HD menade att det redovisade motivuttalandet inte nödvändigtvis innebär att folkbokföringsförhållandena läggs till grund för slutsatser rörande avsikterna med samlevnaden. HD framhöll att den faktiska folkbokföringen kan vara betingad av skäl som inte har någon anknytning till samlevnaden. Vid en samlad bedömning måste det dock föreligga betydligt mera stöd för ett antagande att parterna bor tillsammans i sambolagens mening, i de fall då mannen eller kvinnan har en egen bostad och dessutom är folkbokförd på den adressen.

I domskälen utgick HD ifrån att mannens och kvinnans förhållande varit äktenskapsliknande under förutsättning att de bott tillsammans. Detta med hänsyn särskilt till att de hade ett gemensamt barn. Man konstaterade att de båda, enligt kvinnans uppgifter, hade delat på hushållsutgifterna även om mannen inte hade betalat någon hyra till henne. HD fann, under hänvisning till den bevisning som i övrigt framlagts i HovR:n, att ett samboförhållande i sambolagens (och försäkringsvillkorens) mening hade förelegat. Två av de fem justitieråden gjorde emellertid en annan bedömning. De menade att det i målet inte hade bevisats att ett samboförhållande förelåg vid tidpunkten för mannens död. Framförallt påpekade de två justitieråden att mannen och kvinnan gentemot myndigheterna konsekvent handlat på ett sätt som förutsatt att de levtt åtskilda, vilket haft stor betydelse för dem såväl rättsligt som ekonomiskt. Man ansåg därför att det låg en tung bevisbörd på den som ändå påstod att de levtt tillsammans.⁶⁴

Även om rättsfallet handlade om rätten att utfå ett försäkringsbelopp efter en avliden person, illustrerar det även tillämpningsproblemen enligt sambolagen. Så här sammanfattas läget av Agell: ”Det gäller att samtidigt principiellt avgränsa sambobegreppet som grundläggande rättsfaktum för sambolagens tillämpning och att bedöma bevisläget, som kan vara oklart och motsägelsefullt. Vissa rekommendationer i lagförarbetena måste kanske rentav ses som uttryck för att man i den principiella begreppsbestämningen vägt in vad som i själva verket är bevissvårigheter.”⁶⁵

3.3 Samboförhållandets varaktighet

Som framgår av ovanstående avsnitt, skall samboförhållandet bland annat ha en viss varaktighet, eller åtminstone vara tänkt att ha det, för att falla inom sambolagens tillämpningsområde. Skälet till att man har menat att en viss varaktighet är en förutsättning för att en äktenskapsliknande samlevnad skall ha uppstått, är att denna är ett bevis för att förhållandets kvalité är äktenskapsliknande.⁶⁶

Redan i 1973 års lagstiftningsärende gällande den då föreslagna lagen om ogifta samboendes gemensamma bostad, anförde departementschefen att det måste vara fråga om en samlevnad av en viss stadga. Kortvariga, mer eller

---

⁶⁴ NJA 1994 s. 256.

⁶⁵ Agell, Äktenskap Samboende Partnerskap, s. 245 f. Se även Agell i JT 1994/95 s. 517 ff. där han närmare har kommenterat rättsfallet.

⁶⁶ Ryrstedt, Bodelning och bostad, s. 290.

mindre tillfälliga förbindelser borde inte kunna ge den ena parten i förhållandet rätt att överta den andres bostad.⁶⁷ Familjelagssakkunniga anslöt sig sedermera till denna bedömning, i sitt förslag gällande den tilltänkta sambolagstiftningen. Man hänvisade till den höga upplösningsfrekvensen för samboendeförhållanden, och menade att det borde uppställas krav på att samlevnaden uppnått erforderlig stadga för att samboförhållandet skulle kunna omfattas av lagstiftningen om sambors gemensamma hem.⁶⁸

Tanken på att i lagtexten anvisa en minsta tid som samlevnaden skall ha varat, avvisades i såväl 1973 års lagstiftningsärende som 1987 års dito.⁶⁹ I specialmotiveringen till 1987 års lag angavs dock att ett riktmärke på att ett förhållande inte varat under en alltför kort tid, kan vara att paret bott tillsammans under minst sex månader. Dock påpekades att andra omständigheter, till exempel ett inbördes testamente mellan samborna, kan ge anledning till att en kortare tid godtas. Även ett avtal mellan parterna, rörande vissa ekonomiska familjeangelägenheter, kan tyda på en äktenskapsliknande samlevnad. Detsamma gäller gemensamma bankkonton eller liknande.⁷⁰ Lagrådet å sin sida, menade att om det kan visas att mannens och kvinnans gemensamma uttryckliga vilja är att deras förhållande skall betraktas som ett samboförhållande, torde detta i allmänhet vara utslagsgivande, oavsett varaktigheten av samboendet vid tiden för frågans prövning.⁷¹

Om samlevnaden upplösts genom att en av de samboende har avlidit, kan varaktigheten dock inte tillmätas samma betydelse som annars. Man får i dessa fall i stället göra en bedömning av om det kan antas att samlevnaden skulle ha fortsatt om inte dödsfallet kommit emellan.⁷² Visserligen kan man inte ställa lika stora krav på samlevnadens varaktighet när den ene sambon avlidit, som när parterna separerat. Även i detta fall krävs det ändå att samlevnaden inte varit helt kortvarig. Man kan inte utan vidare utgå ifrån att samlevnaden skulle ha kommit att bestå under en längre tid, om den inte avbrutits av dödsfallet. Det finns dock anledning att med viss tids samlevnad som grund, göra antagandet att samlevnaden skulle ha fortgått ännu en tid om inte omständigheterna talar emot det.⁷³ Walin gör anmärkningen att om den ene sambon hastigt avlider, exempelvis genom en bilolycka, kan det ändå vara tydligt att samborna åsyftat ett varaktigt förhållande, trots att det inte hunnit fortgå någon längre tid innan dödfallet inträffar.⁷⁴

---

⁶⁷ Prop. 1973:32, s. 133.

⁶⁸ SOU 1981:85, s. 138 f.

⁶⁹ SOU 1972:41, s. 215, prop. 1973:32, s. 133, samt SOU 1981:85, s. 139.

⁷⁰ Prop. 1986/87:1, s. 253.

⁷¹ Prop. 1986/87:1, s. 368.

⁷² Prop. 1973:32, s. 168. Jfr avsnittet om rätten att överta bostad i vissa fall (avsnitt 4.3) avseende hur bedömningen av synnerliga skäl förhåller sig till samlevnadens varaktighet, i de fall då den ene sambon avlidit.

⁷³ SOU 1981:85, s. 139 f.

⁷⁴ Walin, Kommentar till Ärvdabalken Del II, s. 306.

3.3.1 Kommentarer i doktrin

Agell menar att en möjlig förebild till en i förarbetena omtalad minsta samboendetid om sex månader, kan emanera från den praxis som bildats vid tillämpning av förmånstagarförordnanden i grupplivförsäkring.⁷⁵

Enligt Tottie kan en tumregel om en samboendetid om minst sex månader ha sitt berättigande exempelvis då en myndighet skall bedöma om samboförhållandet är ”äktenskapsliknande”. Detta kan bland annat bli aktuellt om samborna ansökt om sociala förmåner av något slag. Han menar att ett krav på en minsta samboendetid i sådana fall, i viss mån kan motverka risken för missbruk av regelsystemet.⁷⁶

Det verkar råda en viss tvekan om huruvida kravet på varaktighet hos förhållandet för att detta skall anses äktenskapsliknande, skall medföra att den tidpunkt när samboförhållandet skall anses inlett, flyttas fram.⁷⁷ I doktrinen har olika uppfattningar framkommit. Av utrymmesskäl redogörs här inte för dessa, men hänvisningar till var man kan finna några författares olika synpunkter, görs i fotnot nedan.⁷⁸

Som en summering av rättsläget på denna punkt citerar jag här lagrådets uttalande: ” Det måste betecknas som en brist att en person som har börjat bo ihop med en annan inte alltid skall kunna med bestämdhet förutse, om och när den uppkomna relationen med den andre skall anses ha nått den punkt då sambolagen slår till. Mot denna lösliga ordning kan ställas vad som gäller i fråga om äktenskap. Där finns en klar tidpunkt för uppkomsten av rättsförhållandet mellan parterna, nämligen vigseln.”⁷⁹

Tanken på att i sambolagen uppställa ett krav på en registrering av samlevnaden, för att förenkla bedömningen av när ett samboförhållande föreligger, har avvisats av lagstiftaren. Motiveringen var att en sådan ordning skulle kunna innebära att sambolagens karaktär av skyddslagstiftning i så fall skulle gå förlorad. Detta eftersom det kan antas att de som är i bäst behov av lagens skydd inte skulle vara de som registrerade samboförhållandet.⁸⁰

3.4 Ett samboförhållandes upphörande

Lika svårt som det kan vara att fastställa tidpunkten för när ett samboförhållande i lagens mening har inletts, kan det många gånger vara att bedöma när förhållandet har upphört. Denna fråga har dock avgörande betydelse för tillämpningen av sambolagen.

---

⁷⁵ Agell, Äktenskap Samboende Partnerskap, s. 244

⁷⁶ Tottie, s. 595.

⁷⁷ Ryrstedt, Bodelning och bostad, s. 289.

⁷⁸ Tottie, s. 601 f. Se även prop. 1986/87:1, s. 371, s. 257, samt s. 252 f. Jfr Agell, Äktenskap Samboende Partnerskap, s. 247 f. Jfr även Ryrstedt, Bodelning och bostad, s. 288 ff.

⁷⁹ Prop. 1986/87:1, s. 371 f.

⁸⁰ Prop. 2002/03:80, s. 27, samt SOU 1999:104, s. 184.

I 2 § SamboL räknas de situationer upp, vilka innebär att ett samboförhållande anses ha upphört. Om ett oomtvistligt samboförhållande upphör genom att en av samborna avlider, behöver någon tvekan inte uppkomma; samboförhållandet upplöses genom dödsfallet. I andra fall kan det dock vara svårt att mera precist avgöra om och när förhållandet skall anses upplöst.⁸¹ Detta kan jämföras med de klara regler som gäller för makar. Upplösning av äktenskapet sker genom den ene makens död, eller genom lagakraftvunnen dom på äktenskapsskillnad (se 1 kap. 5 § samt 5 kap. 6 § ÄktB).

Eftersom denna framställning främst inriktar sig på den situation som uppstår när en sambo har avlidit, kommer jag inte att närmare gå in på det eventuella problemet med att i andra fall avgöra när ett samboförhållande kan anses ha upphört.

---

⁸¹ Prop. 1986/87:1, s. 372.

4 Fördelning efter sambos död

4.1 Bodelning mellan sambor

4.1.1 Inledning

I de fall ett samboförhållande upphör av annat skäl än att samborna ingår äktenskap med varandra, skall samboegendomen fördelas mellan dem genom bodelning *om någon av samborna begär det* (se 8 § 1 st. SamboL). Bodelningen är alltså frivillig. När det gäller makar *skall* bodelning förrättas om åtminstone någon av makarna innehar något giftorättsgods.⁸² Ytterligare en skillnad mellan bodelningsreglerna för sambor och äkta makar är att bodelning mellan äkta makar kan ske även under äktenskapet, medan sambor inte har den möjligheten under det att samboförhållandet pågår.⁸³

4.1.2 Vilken egendom ingår i bodelningen?

För sambors vidkommande ingår endast samboegendom i bodelningen. (Se 8 § SamboL.) Denna utgörs av sambornas gemensamma bostad och bohag, om egendomen förvärvats för gemensamt begagnande. Den värdemässiga delningen utgår från föreställningen om en gemenskap mellan parterna. Oavsett vem av parterna som förvärvat den bostad och det bohag som används för gemensamt begagnande, ingår denna egendom alltså i den delningsbara samboegendomen.⁸⁴ Begreppet samboegendom definieras utförligt i 3–7 §§ SamboL. De förvärv som en sambo gör vid en bodelning som företas med stöd av sambolagens bestämmelser, blir av familjerättsligt slag.⁸⁵ Diskussioner har förts om huruvida den delningsbara samboegendomen skall utvidgas till att omfatta även annan egendom som anskaffats för gemensam användning, till exempel motordrivna forskaffningsmedel. Lagstiftaren är dock av uppfattningen att försiktighet skall iaktas när det gäller utvidgningen av den egendom som skall omfattas av sambolagen. Frågan anses emellertid angelägen och skall beredas av regeringen.⁸⁶

Beträffande bodelning mellan makar, är det makarnas giftorättsgods som skall ingå i bodelningen. (Se 10 kap. 1 § ÄktB.) All den egendom en make innehar är giftorättsgods, såvida den inte utgörs av enskild egendom. (Se 7 kap. 1–2 §§ ÄktB.)

---

⁸² Se 9 kap. 1 § 1 st. ÄktB. Se även Teleman, s. 248.

⁸³ Se 9 kap. 1 § 2 st. ÄktB, vilken saknar motsvarighet i SamboL.

⁸⁴ SOU 1999:104, s. 197. Se även Ryrstedt, Bodelning och bostad, s. 306.

⁸⁵ Prop. 1986/87:1, s. 107. Se även Tottie, s. 608.

⁸⁶ Prop. 2002/03:80, s. 30 ff., SOU 1999:104, s. 199 ff., samt SOU 1981:85, s. 143.

4.1.3 Rätten att begära bodelning i anledning av den ene sambons dödsfall

När en sambo avlider skall bodelning ske om den efterlevande sambon begär det (se 18 § 1 st. SamboL). **Rätten att begära bodelning tillkommer endast den efterlevande sambon**, den avlidnes arvingar saknar denna rättighet. I motivuttalandena angavs att den efterlevande sambon, men inte den avlidne sambons arvingar och testamentstagare, skall ha samma rättigheter när samboförhållandet upphör genom dödsfall som när det upphör genom separation. De sistnämnda skall alltså inte kunna åberopa sambolagens delningsregler för att erhålla förmåner på den efterlevande sambons bekostnad. I sammanhanget hänvisades till att detsamma för övrigt gäller för en makes arvingar och testamentstagare.⁸⁷ Enligt huvudregeln skall begäran om bodelning framställas senast ett år efter det att samboförhållandet upphörde (se 8 § 2 st. SamboL). Om samboförhållandet upphör genom att en sambo avlider eller om en sambo avlider inom ett år från det att samboförhållandet upphörde, skall dock begäran framställas senast när bouppteckning förrättas (se 8 § 2 st. SamboL).

Även en f.d. sambo kan alltså begära bodelning och därmed få rätt att överta bostad och bohag om samboförhållandet upplösts *före* den andre sambons död, men bodelning ännu inte hunnit äga rum. Kravet är att begäran om bodelning framställs senast i samband med att bouppteckningen förrättas. Det är dock endast i de fall när anledningen till samboförhållandets upplösning är att den ene sambon avlider, som lilla basbeloppsregeln blir tillämplig. (Se 18 § 2 st. SamboL.)⁸⁸

Om en efterlevande sambo begärt bodelning, och bodelning skall ske, blir han eller hon, tillsammans med arvingar och universella testamentstagare, dödsbodelägare i den avlidnes dödsbo. (Se 18 kap. 1 § ÄB.) Ärvdabalkens bestämmelser om förlust av rätt till arv gäller också i fråga om rätten för den efterlevande sambon att vid bodelning få del i den avlidnes egendom.⁸⁹

---

⁸⁷ Prop. 1986/87:1, s. 265.

⁸⁸ Se även lagrådets kommentarer angående lagtextens formulering, prop. 1986/87:1, s. 373 och s. 377 f.

⁸⁹ Se 18 § 3 st. SamboL. Se även 15 kap. 1 och 3 §§ ÄB.

4.1.4 Möjlighet till jämkning av bodelningen

Enligt bestämmelserna i 15 § SamboL finns en möjlighet att vid bodelningen göra avsteg från likadelningsprincipen. Regeln är inte endast avsedd för de fall då bodelning sker under båda sambornas livstid, utan kan även tillämpas i de fall bodelning blir aktuell efter den ene sambons död.⁹⁰ I praktiken innebär regeln att för det fall en likadelning skulle vara oskälig med hänsyn till sambornas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt, skall bodelning i stället göras så att den sambo som har störst ekonomisk behållning får behålla mer av sin egendom.⁹¹ Detta kan alltså vara till nackdel för den efterlevande sambon om han eller hon är den av samborna som vid tiden för dödsfallet hade den minsta ekonomiska behållningen. Även i detta fall blir dock lilla basbeloppsregeln tillämplig.⁹² Om bodelning skall ske, till följd av den efterlevande sambons begäran, blir naturligtvis reglerna om bodelningens genomförande tillämpliga. Detta innebär t.ex. att dödsboet enligt 13 § kan begära avräkning för skulder på bostad och bohag som skall ingå i bodelningen. Agell påpekar att i sådana fall bör även jämningsregeln i 15 § bli tillämplig till förmån för den avlidnes arvingar och inte bara till förmån för den efterlevande sambon. I lagtexten görs nämligen inget undantag för dödsfall.⁹³

Regeln kan jämföras med skevdelningsregeln i 12 kap. 1 § ÄktB. En skillnad är dock att den bestämmelsen inte gäller vid bodelning med anledning av en makes död. (Se 12 kap. 1 § 2 st. ÄktB.) När bodelning sker i anledning av den ene makens död skall, om den efterlevande maken begär det, vardera sidan som sin andel behålla sitt giftorättsgods (se 12 kap. 2 § ÄktB).

4.2 Lilla basbeloppsregeln

Även om varken de sakkunniga eller departementschefen ansåg att det i samband med 1987-års lagstiftning var lämpligt att införa arvsrätt för efterlevande sambor, betonade de samstämmigt att ett visst minimiskydd för efterlevande sambor borde införas i sambolagen. Syftet var att skydda en efterlevande sambo mot att den i ett hem nödvändigaste egendomen, i den mån den anskaffats för gemensamt begagnande, går förlorad i ett arvskifte.⁹⁴

En särskild skyddsregel infördes därför i sambolagen. Denna gäller till förmån för den efterlevande sambon såvida samboförhållandet upphört till följd av att den andre sambon avlidit.⁹⁵ Regeln garanterar den efterlevande sambon att som sin andel vid fördelning av sambornas bostad och bohag

---

⁹⁰ LU 1986/87:18, s. 47. Se även Tottie, s.614.

⁹¹ Agell, Äktenskap Samboende Partnerskap, s. 257.

⁹² Tottie, s. 614 not 1.

⁹³ Agell, Äktenskap Samboende Partnerskap, s. 265. Se även prop. 2002/03:80, s. 51 f.

⁹⁴ SOU 1981:85, s. 206, samt prop. 1986/87:1, s. 110.

⁹⁵ Se 18 § 2 st. SamboL.

”alltid få ut så mycket av den behållna egendomen efter avdrag för skulder, i den mån det räcker, att det motsvarar två gånger det vid tiden för dödsfallet gällande prisbasbeloppet enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring”. Den efterlevande sambons andel skall alltså i förekommande fall ökas till den angivna miniminivån, medan den avlidne sambons rättsinnehavare får sin andel reducerad i motsvarande mån.⁹⁶

Denna lagregel, som i dagligt tal benämns *lilla basbeloppsregeln*, har sin förebild i en regel som gäller för makar, nämligen basbeloppsregeln i 3 kap. 1 § 2 st. ÄB. I flera avseenden skiljer sig dock *lilla basbeloppsregeln* från den basbeloppsregel som gäller makar. Till att börja med är *lilla basbeloppsregeln* en familjerättslig bestämmelse medan basbeloppsregeln för makar är en arvsrättslig regel.⁹⁷

I praktiken innebär skillnaderna att den efterlevande sambons anspråk på andel i egendomen enbart gäller sådan bostad och sådant bohag som skall ingå i bodelningen, d.v.s. endast sådan egendom som anskaffats för sambornas gemensamma begagnande.⁹⁸ Dessutom utgör garantibeloppet om två prisbasbelopp bara hälften av det belopp som enligt basbeloppsregeln i ÄB gäller till förmån för en efterlevande make.⁹⁹ År 2008 uppgår gällande prisbasbelopp till 41000 kr, vilket innebär att en efterlevande sambo har rätt till bostad och bohag till ett nettovärde av 82000 kr.

Lagstiftarens skäl till att begränsa det ekonomiska skyddet enligt *lilla basbeloppsregeln* till att avse endast två prisbasbelopp, var att regeln skall gälla i alla samboförhållanden, d.v.s. även de som vid dödsfallet endast varat en kort tid. Det ansågs därför ”nödvändigt att begränsa skyddsregelns räckvidd till en måttlig ekonomisk nivå”.¹⁰⁰

En konsekvens av att *lilla basbeloppsregeln* är en familjerättslig bestämmelse och inte en arvsrättslig regel, är att en efterlevande sambo får full äganderätt till den egendom han/hon övertar, antingen till följd av *lilla basbeloppsregeln* eller enligt huvudregeln om likadelning. Till skillnad från vad som gäller för makar förekommer alltså inte efterarv för den avlidne sambons arvingar.¹⁰¹

---

⁹⁶ Prop. 1986/87:1, s. 265. Se även Walin, Supplement till Ärvdabalken och Föräldrabalken Sambolagen m.m., s. 213 f.

⁹⁷ Agell, Äktenskap Samboende Partnerskap, s. 267.

⁹⁸ För en mer utförlig definition av termen ”samboegendom”, se 3–7 §§ SamboL. Jämför med basbeloppsregeln för makar där den efterlevande maken kan rikta sitt anspråk mot hela den avlidnes kvarlåtenskap, oavsett om denna utgörs av giftorättsgods eller enskild egendom (se 3 kap. 1 § 2 st. ÄB).

⁹⁹ Agell, Äktenskap Samboende Partnerskap, s. 266 f. Se även 3 kap. 1 § 2 st. ÄB.

¹⁰⁰ Prop. 1986/87:1, s. 110.

¹⁰¹ Angående efterarv efter avlidne make, se regeln om efterarv i 3 kap. 2 § ÄB. Se även Agell, Äktenskap Samboende Partnerskap, s. 267.

4.3 Rätten att överta bostad i vissa fall (22 § SamboL)

En efterlevande sambo kan göra anspråk på att få överta sambornas gemensamma bostad även om denna inte utgjort samboegendom och därför inte skall ingå i en bodelning mellan samborna. Även i de fall när samborna har avtalat bort rätten att begära bodelning kan ett sådant anspråk framställas. Detta beror på att **övertaganderätten enligt sambolagens 22 § är tvingande** och därför inte kan avtalas bort i ett samboavtal enligt lagens 9 §.

Om den efterlevande sambon underlåtit att begära bodelning, kan goda sakliga skäl anföras för möjligheten att i stället tillämpa 22 § SamboL. Anledningen till att den efterlevande inte begärt bodelning kan vara försummelse, alternativt att denne avsiktligt underlåtit detta. Det kan exempelvis förhålla sig så att det är den efterlevande sambon som har den större behållningen delningsbar egendom utan att för den skull kunna påräkna jämkning till sin fördel enligt 15 § SamboL. I ett sådant fall är det till den efterlevandes förmån att kunna slippa underkasta sig bodelning, men att ändå kunna bo kvar i den gemensamma bostaden.¹⁰²

Rätten att överta den gemensamma bostaden enligt denna bestämmelse är ensidig till förmån för den efterlevande sambon. Lagregeln kan inte åberopas av den avlidne sambons arvingar och universella testamentstagare.¹⁰³

Grundförutsättningen för ett övertagande enligt 22 § är att det rör sig om en bostad som innehas med hyresrätt eller bostadsrätt. Ett övertagande skall föregås av en behovs- och skälighetsprövning. Om samborna inte har eller haft gemensamma barn, krävs dock **synnerliga skäl** för att ett övertagande skall komma i fråga (se 22 § 1 st. SamboL). När bestämmelsen om rätt till övertagande av bostad ursprungligen tillkom sades det att uttrycket synnerliga skäl skulle tolkas restriktivt. Mycket starka skäl, i första hand av social natur, måste föreligga för att ett övertagande skall kunna komma i fråga i de fall då samborna inte har eller haft gemensamma barn. Är motpartens intresse av att kunna få disponera bostaden inte särskilt starkt, kan kraven på de skäl som åberopas till stöd för ett övertagande ställas lägre än annars. En situation när kravet på synnerliga skäl som regel kan anses uppfyllt, är när den sambo som innehar hyresrätten avlider. I ett sådant fall torde den efterlevande sambons intresse av att få bo kvar i det gemensamma hemmet, om samlevnaden där varat under en längre tid, väga tyngre än dödsbodelägarnas intresse av att få tillgång till lägenheten.¹⁰⁴

---

¹⁰² Ryrstedt, Bodelning och bostad, s. 371. Se även Tottie, s. 630.

¹⁰³ Prop. 1986/87:1, s. 265. Se även Walin, Supplement till Ärvdabalken och Föräldrabalken Sambolagen m.m., s. 216 f.

¹⁰⁴ Prop. 1973:32, s. 169. Se även Tottie, s. 631.

Övertaganderätten innebär endast en rätt att överta bostaden som sådan, inte rätten till dess ekonomiska värde. Om den efterlevande sambon övertar rätten till bostaden, måste denne ersätta den avlidne sambons arvingar för den sistnämnde sambons andel i bostadens ekonomiska värde. (Se 22 § 3 st. SamboL.) Som Agell påpekar är det vanligen så att en bostadsrätt har ett marknadsvärde som skall ligga till grund för ersättningen. Beträffande hyresrätter däremot, skall noteras att det är straffbelagt att överlåta sådana mot ersättning. Utgångspunkten i dessa fall blir därför att ersättning inte behöver betalas.¹⁰⁵ Enligt huvudregeln gäller en tidsfrist om ett år från samboförhållandets upphörande, när det gäller att framställa anspråk på övertagande av hyres- eller bostadsrätten. Om sambon lämnar bostaden skall dock anspråket framställas senast tre månader därefter. Den ettåriga tidsfristen gäller däremot inte om den sambo som innehar bostaden avlider och den efterlevande sambon bor kvar i bostaden. (Se 22 § 2 st. SamboL.)

Beträffande äkta makar sker bedömningen av vem av makarna som skall erhålla den gemensamma bostaden, i bodelningen. Här kan i princip alla typer av bostäder komma i fråga. Det kan röra sig om såväl giftorättsgods som enskild egendom. Undantag görs dock för fast egendom som är enskild till följd av villkor i gåvobrev eller testamente.¹⁰⁶ Efter den ene makens död, gäller rätten att få makarnas gemensamma bostad i avräkning på sin lott, endast till förmån för den efterlevande maken. (Se 11 kap. 8 § 3 st. ÄktB.)

4.4 Samboavtal

4.4.1 Inledning

Sambor och blivande sambor har en lagstadgad möjlighet att avtala om att bodelning inte skall ske, eller att viss egendom inte skall ingå i en eventuell framtida bodelning (se 9 § SamboL). Som nämnts i föregående avsnitt, avsnitt 4.3, är den rätt att överta bostad som regleras i 22 § SamboL dock tvingande, och kan därför inte avtalas bort i ett samboavtal enligt lagens 9 §.

De förvärv en sambo gör vid en bodelning som företas med stöd av bestämmelserna i 8 § SamboL, blir av familjerättsligt slag.¹⁰⁷

4.4.2 Bakgrund

I motivuttalandena som föregick lagregleringen av möjligheten för sambor att upprätta samboavtal, anförde departementschefen inledningsvis att det borde vara möjligt för sambor att genom avtal frigöra sig från de särskilda reglerna om delning av bostad och bohag. I sammanhanget berörde han även gränsdragningsfrågan mellan familjerättsliga och förmögenhetsrättsliga

---

¹⁰⁵ Agell, Äktenskap Samboende Partnerskap, s. 263. I fråga om förbud mot överlåtelse av hyresrätt mot ersättning, se 12 kap. 65 § JB.

¹⁰⁶ Se 11 kap. 8 § ÄktB. Se även Ryrstedt, Bodelning och bostad, s. 203 f.

¹⁰⁷ Prop. 1986/87:1, s. 107.

förvärv, samt innebörden av sambornas avtalsbefogenhet enligt lagen. Han förklarade att ett avtal mellan sambor inte med familjerättslig verkan kan medföra att all parternas egendom skall ingå i en framtida bodelning. För sambornas del innebär detta att när det gäller andra förvärv, utöver bostad och bohag som förvärvats för gemensamt bruk, som en sambo gör vid upplösningen av samlevnaden, måste de förmögenhetsrättsliga avtalsformerna användas för att åstadkomma övergång av äganderätt.¹⁰⁸ Departementschefen återkom till frågan i specialmotiveringen. Där uttalades att när parterna ingår ett avtal om undantag från bodelningsreglerna, kan de också avtala att andra regler skall gälla för dem. I anslutning till detta uttalande anfördes att det emellertid borde klargöras att de förvärv som den ene sambon kan komma att göra från den andre till följd av ett sådant avtal, inte blir av familjerättslig karaktär. Dessa blir i stället att bedöma som förmögenhetsrättsliga förvärv med de konsekvenser detta kan få i olika avseenden.¹⁰⁹

I 2003 års lagstiftningsärende gjordes vissa förtydliganden gällande möjligheten att ingå avtal om undantag från bodelningsreglerna i sambolagen. Enligt lagrummets nya lydelse, kan sambor avtala såväl om att bodelning inte skall ske, som om att viss egendom skall hållas utanför bodelningen. Dessutom stadgas rätten för samborna att genom ett nytt avtal ändra vad som tidigare överenskommits. (Se 9 § SamboL.) En rätt att inför ett omedelbart förestående upphörande av samboförhållandet avtala om den kommande bodelningen och annat som har samband med den (ett s.k. *föravtal*) infördes också. (Se 10 § SamboL.) Det finns dock inte någon möjlighet för sambor att förrätta bodelning under det att samboförhållandet pågår.¹¹⁰

Samäganderätt till sådan egendom som inte ingår i bodelningen kan inte lösas upp vid bodelningen. Redan i samband med 1987 års lagstiftningsärende föreslog Familjelagssakkunniga att en sådan möjlighet skulle införas. Förslaget avstyrktes dock av Lagrådet.¹¹¹ Enligt regeringen kan praktiska skäl i och för sig tala för att samäganderätt borde kunna upplösas i en bodelning. För att kunna införa ett sådant system krävs dock ingripande förändringar av bodelningsreglerna, vilka måste analyseras noggrant. Regeringen menar dock att det vid en eventuell framtida översyn av bodelningsreglerna i äktenskapsbalken, kan finnas anledning att överväga frågan.¹¹²

Som tidigare nämnts i avsnitt 4.1.2, skall regeringen bereda frågan om huruvida den delningsbara samboegendomen skall utvidgas till att omfatta

---

¹⁰⁸ Prop. 1986/87:1, s. 107 f. Se också SOU 1981:85, s. 252 där man underströk att sambor inte borde kunna avtala sig till de för makar gällande rättsreglerna på annat sätt än genom att ingå äktenskap. Se även Tottie, s. 608 f. och fotnot nr 26, s. 609.

¹⁰⁹ Prop. 1986/87:1, s. 259. Se även Tottie s. 609.

¹¹⁰ Prop. 2002/03:80, s. 33 f.

¹¹¹ Prop. 1986/87:1, s. 108, s. 267, s. 378 f. och s. 395.

¹¹² Prop. 2002/03:80, s. 34.

ytterligare egendom, utöver bostad och bohag, som anskaffats för gemensam användning, såsom t.ex. motordrivna forskaffningsmedel.¹¹³

4.4.3 Rättspraxis

Frågan om vilka rättsverkningar som kan åstadkommas genom ett avtal mellan sambor har belysts i praxis och nedan följer ett par rättsfallsreferat.

NJA 1985 s. 172, rörde ett avtal mellan en kvinna och en man som från år 1965 till år 1979 sammanbodde utan att vara gifta med varandra. År 1971 upprättade de ett avtal som reglerade deras inbördes förhållanden. Enligt detta avtal skulle parternas egendom vid eventuell separation ”fördelas i två lika delar” och ”därvid” skulle GB:s regler om giftorättsgods gälla. Käranden (kvinnan) förde i målet talan om fastställelse av att det nämnda avtalsvillkoret var giltigt. Högsta domstolen (HD) besvarade emellertid inte den generellt ställda frågan. Målet återförvisades i stället till tingsrätten (TR:n) för förnyad behandling med hänvisning till att en fastställsetalan måste avse ”huruvida visst rättsförhållande består eller icke består” (RB 13 kap. 2 §). HD anförde att en rättsfråga utan anknytning till något bestämt rättsförhållande inte kan vara föremål för fastställsetalan. Vidare anfördes att detsamma måste gälla när det rättsförhållande som talan syftar på är så opreciserat att verkan av att det fastställs inte kan överblickas. Enligt HD borde avtalsvillkoret dock inte ifrågasättas om det syftade på bestämmelser som inte strider mot allmänna förmögenhetsrättsliga regler. För frågan om klausulens giltighet vore därför dess närmare innebörd av betydelse. Avtalstexten gav dock inte mycket upplysning. Dessutom vore avtalets föreskrifter om hälftindelning och om tillämpning av GB:s regler motstridande eftersom det i de sistnämnda finns undantag om när hälftindelning av giftorättsgodset skall ske. Eftersom käranden inte påstått vad avtalsklausulen närmare skulle innebära, kunde hennes talan enligt HD:s mening inte prövas. Målet återförvisades därför till TR:n för ny behandling, i syfte att söka få till stånd den precisering av talan som var en förutsättning för att den skulle kunna tas upp.¹¹⁴

I **NJA 1992 s. 607** avgjordes återigen frågan om ett avtals giltighet. I detta fall innebar dock avtalet en uttömmande reglering av i vilken mån parternas egendom skulle bli föremål för delning vid en separation. Avtalet hade ingåtts år 1981, alltså innan 1987-års sambolag trädde i kraft. Förhållandet upplöstes emellertid efter lagens ikraftträdande, närmare bestämt år 1990. HD godkände trots detta, avtalets giltighet och uteslöt möjligheten att vid sidan av avtalet tillämpa sambolagens regler. Domstolen förde ingen närmare diskussion om huruvida det aktuella avtalet sammanföll med sambolagens tillämpningsområde.¹¹⁵

”En man och en kvinna sammanbodde 1980 till 1990. Efter att samboförhållandet hade upplösts 1990, ansökte mannen om förordnande av bodelningsförrättare. 1981 hade parterna träffat ett samlevnadsavtal som reglerade deras mellanhavanden.

Kvinnan bestred bifall till yrkandet. Hon menade, att sambolagen på grund av det ingångna samlevnadsavtalet inte var tillämplig. HD fann att avtalet hade förblivit gällande. När man tillämpar allmänna principer för ny lagstiftnings tillämplighet på äldre förhållanden, upphör inte det rättsförhållande som en gång har uppkommit mellan parterna på grund av det av dem ingångna avtalet med ikraftträdandet den nya regleringen – här sambolagen. Eftersom avtalet uttömmande reglerade i vilken mån parternas egendom skulle bli föremål för

¹¹³ Prop. 2002/03:80, s. 30 ff., SOU 1999:104, s. 199 ff., samt SOU 1981:85, s. 143.

¹¹⁴ NJA 1985 s. 172. Se även Agell, Äktenskap Samboende Partnerskap, s. 238.

¹¹⁵ Ryrstedt, Bodelning och bostad, s. 302 f.

delning vid en separation, fanns inte utrymme för att vid sidan av avtalet tillämpa sambolagens bodelningsregler, varför någon bodelningsförrättare inte skulle förordnas.”¹¹⁶

4.4.4 Kommentarer i doktrin

Agell hävdar att sambor inte med giltig verkan generellt torde kunna avtala att samma regler som för gifta i full utsträckning skall tillämpas mellan dem. Det enda sättet att uppnå fulla äktenskapliga rättverkningar är att ingå äktenskap.¹¹⁷ I en analys av NJA 1985 s.172 menar Agell att HD å ena sidan antydde att ett samboavtal inte generellt kan föranleda tillämpning av samma regler som för gifta. Å andra sidan utgick domstolen ifrån att ett avtal om tillämpning av samma regler som för gifta, genom tolkning skulle kunna anses innefatta förmögenhetsrättsliga avtalsvillkor som är giltiga.¹¹⁸ Fallet är emellertid svårtolkat eftersom giltighetsfrågan berodde på en tolkning av själva avtalsklausulen.¹¹⁹

Som Ryrstedt påpekar kan ett avtal mellan sambor dock i varierande grad sammanfalla med sambolagens regler. Hon frågar sig om ett avtal som överensstämmer med lagstiftningen, kan innebära att förvärv till följd av detta avtal, är av förmögenhetsrättslig art. Ett förvärv som skett där ett avtal överensstämmer med lagstiftningen, kan enligt hennes mening inte sägas ha skett p.g.a. avtal. Alltså måste ett avtal som följer lagstiftningen anses grunda ett familjerättsligt förvärv.¹²⁰

Walín anför att även den situationen kan uppkomma, att ett avtal som syftar på samboförhållandets upphörande genom den ene sambons död, kommer i konflikt med reglerna om testamente.¹²¹

---

¹¹⁶ Ryrstedt, Bodelning och bostad, s. 303. Se även NJA 1992 s. 607.

¹¹⁷ Agell, Äktenskap Samboende Partnerskap, s. 238. Jfr familjelagssakkunnigas uttalande i SOU 1981:85, s. 252.

¹¹⁸ Agell, Äktenskap Samboende Partnerskap, s. 238.

¹¹⁹ Ryrstedt, Bodelning och bostad, s. 301.

¹²⁰ Ryrstedt, bodelning och bostad, s. 302. Jfr departementschefens uttalande i prop. 1986/87:1, s. 107 f. och s. 259. Jfr också Tottie, s. 609 f. Han anser det vara tveksamt om en fördelning som i sak ligger inom SamboL:s ram, undantagslöst skall fränkännas all familjerättslig karaktär, av det skälet att samborna misstagit sig på innebörden av sambolagens regler och därför i stället avtalat om en delning. Jfr även Walín, Kommentar till Ärvdabalken Del II, s. 311 f. Walín anser också att det bör vara rimligt att en delning enligt avtal som ansluter sig till sambolagens grunder bör anses medföra ett familjerättsligt fång om det håller sig inom de ramar som uppställs i nämnda lags regler om bodelning.

¹²¹ Walín, Supplement till Ärvdabalken och Föräldrabalken Sambolagen m.m., s. 205.

5 Möjliga komplement till sambolagens begränsade efterlevandeskydd

5.1 Inledning

I kapitel 4 har redogjorts för det minimiskydd sambolagen erbjuder en efterlevande sambo. Bristen på legal arvsrätt mellan sambor, och sambolagens begränsade efterlevandeskydd, kan *i viss mån* kompenseras genom frivilliga åtgärder som inbördes testamente och privata pensions- och livförsäkringar med förmånstagarförordnanden. En efterlevande sambo kan även erhålla ett visst efterlevandeskydd genom det allmänna pensionssystemet och genom förmånstagarförordnanden i tjänstepensionsförsäkringar. Beträffande såväl det allmänna pensionssystemet som tjänstepensionsförsäkringar, råder det dock stora skillnader i skyddshänseende, både mellan makar och sambor, och mellan de sambor som har gemensamma barn, och de som inte har det. I de följande avsnitten kommer jag att redogöra för hur sambolagens efterlevandeskydd kan kompletteras genom inbördes testamente och olika typer av försäkringar.

5.2 Testamente

5.2.1 Allmänt om inbördes testamente mellan sambor

Sambor kan delvis skapa sig ett efterlevandeskydd genom upprättandet av ett inbördes testamente. Med inbördes testamente menas ett testamente i vilket två personer ömsesidigt förordnat till förmån för varandra. En kombination av flera förordnanden föreligger alltså i detta fall. De aktuella personerna är följaktligen både testamentsgivare (testatorer) och testamentstagare.¹²²

Sambornas inbördes testamente kan dock inte skydda den efterlevande sambon mot rätten till laglott för den avlidne sambons bröstarvingar. Hälften av den arvslott som enligt lag tillkommer en bröstarvinge, utgör hans laglott. (Se 7 kap. 1 § ÄB.) En bröstarvinge har enligt huvudregeln rätt att få ut sin laglott i samband med arvlåtarens död. I de fall arvlåtaren upprättat ett testamente äger bröstarvingen påkalla jämkning av testamentet för utfående av sin laglott. (Se 7 kap. 3 § 1 st. ÄB.) I de fall då efterlevande make är testamentstagare och bröstarvingen är makarnas gemensamma barn, har bröstarvingen dock inte rätt att få ut sin laglott direkt i samband med

---

¹²² Agell, Testamentsrätt, s. 96.

arvlåtarens död. (Se 7 kap. 3 § 2 st. ÄB.) (Detta skall jämföras med de fall då arvlåtaren efterlämnar en bröstarvinge som inte är den efterlevande makens bröstarvinge, ett s.k. särkullbarn. Ett särkullbarn har enligt bestämmelserna i 3 kap. 1 § 1 st. ÄB rätt att få ut sin arvslott (och därmed laglott) direkt i samband med föräldrarnas död.) Om makarnas gemensamma bröstarvinge begär jämkning av testamentet vid testators död, kommer denne bröstarvinge i stället att bli berättigad till efterarv vid efterlevande makes död. (Angående bestämmelser om efterarv, se 3 kap. 2 § ÄB.) Anledningen till detta är att efterlevande make inte på grund av testamentet skall hamna i en sämre position än vad som följer av reglerna om makes arvsrätt i 3 kap. 1 § ÄB. Motsvarande regel finns dock inte för sambors gemensamma barn, eftersom sambor saknar inbördes legal arvsrätt. Sambors gemensamma bröstarvingar som begär jämkning av ett inbördes testamente mellan föräldrarna, kan därför begära och skall då få ut sina laglotter direkt vid den förste föräldrarnas död.¹²³

I praktiken har alltså en efterlevande sambo som har gemensamma barn med den avlidne sambon, en sämre ställning än en efterlevande make i motsvarande situation, även om det finns ett inbördes testamente mellan samborna.¹²⁴ Detta innebär i sin tur att barn till samboende föräldrar har en starkare arvsrätt än barn till gifta föräldrar.¹²⁵

Endast om båda samborna är barnlösa kan de genom inbördes testamente åstadkomma samma rättsställning för den efterlevande sambon, som för en efterlevande make i motsvarande situation. I ett sådant fall kan den efterlevande sambon ges fri förfoganderätt, vilket medför att arvingar i andra arvsklassen får efterarvsrätt när båda samborna är döda.¹²⁶ Alternativt kan samborna i testamentet förordna om full äganderätt för den efterlevande sambon.

5.2.2 Formkrav och andra särskilda regler för testamenten

Ett testamente måste uppfylla vissa formkrav för att vara giltigt. Reglerna om testamente återfinns i 9–17 kap. ÄB, 10 kap. reglerar hur upprättande och återkallelse av testamente skall ske. Även ett inbördes testamente kan när som helst fritt återkallas av var och en av testatorerna på samma sätt som andra testamenten.¹²⁷ Den som genom ensidig återkallelse eller ändring av inbördes testamente väsentligt rubbar förutsättningarna för det ömsesidiga förordnandet, förlorar dock därmed sin rätt på grund av testamentet. (Se 10 kap. 7 § ÄB.) Vidare är ett testamente till förmån för efterlevande sambo utan verkan om samboförhållandet upphört före testators död. (Se 11 kap. 8 § ÄB.) Dessutom skall noteras att den som genom brott uppsåtligt har

---

¹²³ Brattström & Singer, s. 111 f.

¹²⁴ Agell, Äktenskap Samboende Partnerskap, s. 266.

¹²⁵ Brattström & Singer, s. 220.

¹²⁶ Grauers, s. 262.

¹²⁷ Agell, Testamentsrätt, s. 97. Se även 10 kap. 5 § ÄB ang. återkallelse av testamente.

dödat någon, därmed förverkat sin rätt att ta arv eller testamente efter denne person. (Se 15 kap. 1 och 3 §§ ÄB.)

5.2.3 Kommentarer i doktrin

Agell påpekar att testationsfrekvensen antagligen är lägre i Sverige än i en del andra länder såsom t.ex. England och de flesta delstater i USA. I enlighet med ”common law” bedöms nämligen förvärv genom testamente som det normala, medan förvärv genom arv snarast är ett undantag som tillämpas när testamente saknas. Agell menar vidare att en makes goda arvsrättsliga ställning, även när det finns barn, har gjort inbördes testamenten mellan makar mindre angelägna.¹²⁸ Sambor däremot, har större behov av ett inbördes testamente, eftersom de saknar inbördes arvsrätt.¹²⁹

Brattström & Singer anför att det kan förmodas att testamente inte i tillräcklig utsträckning används som ett sätt för sambor att åstadkomma efterlevandeskydd. Många sambor lever i föreställningen att de vid den enes död har samma skydd som makar. Antagligen finns också en allmän aversion mot att tänka på sin kommande död, varför man undviker frågor som t.ex. upprättande av ett testamente.¹³⁰

5.2.4 Testamenten kan försvinna

Att man har upprättat ett testamente utgör ingen garanti för att testamentstagaren efter testators död verkligen skyddas av testamentet. Många testamenten försvinner nämligen. Orsakerna till det kan vara flera. Den avlidne kan ha slarvat bort testamentet eller förvarat det på ett sådant sätt att det inte hittas efter dödsfallet. Det kan också vara så att den som först påträffar testamentet efter dödsfallet förstör det om denne missgynnas av detsamma. I andra länder finns en möjlighet att registrera testamenten. På så sätt säkerställs att testamentet efter dödsfallet finns tillgängligt för den/de som gynnas av det. I Sverige finns inget sådant registreringsförfarande. I en debattartikel i DN anser Anders Eriksson att ett testamentsregister bör inrättas, innebärande att den som upprättar ett testamente kan låta registrera det för att säkerställa att det kommer fram efter dödsfallet. Därmed skulle de som utreder dödsbon rutinmässigt kunna kontrollera hos registerhållaren om det finns ett testamente. Han menar dock att det inte bör införas någon obligatorisk registrering av testamenten. Registrering i ett testamentsregister bör endast vara en möjlighet för testamentsgivare som är angelägna om att säkerställa att testamentet kommer fram efter dödsfallet.¹³¹

I slutet av år 2007 efterlyste Kammarkollegiets generaldirektör Claes Ljungh ett testamentsregister. Frågan aktualiserades då i samband med uppdagandet av bedrägerihärvan mot Allmänna arvsfonden. Enligt ett porträtt i Dagens Juridik har två jurister nyligen gemensamt startat en tjänst

---

¹²⁸ Agell, Testamentsrätt, s. 14 f.

¹²⁹ Agell, Testamentsrätt, s. 97.

¹³⁰ Brattström & Singer, s. 221.

¹³¹ Eriksson i DN 17/9 2005.

som erbjuder registrering och förvaring av testamenten. Man kallar tjänsten Testamentsbanken.¹³² Sedan tidigare finns det även flera advokat- och juristbyråer som åtar sig att förvara testamenten.

5.2.5 Lagstiftarens inställning till motionsförslag om registrering av testamenten

Frågan om registrering av testamenten har vid flera tillfällen diskuterats i lagstiftningssammanhang. Lagutskottet fann – i likhet med flera motionsförslag – redan hösten 2005 att ett antal goda skäl kan anföras för inrättandet av ett nationellt register för testamenten. Med hänvisning till att Regeringskansliet aviserat att direktiv till en utredning i frågan övervägs, avstyrkte utskottet i avvaktan på detta de aktuella motionerna.¹³³ Våren 2007 avslogs återigen ett motionsyrkande rörande registrering av testamenten. I sitt förslag till riksdagsbeslut hänvisade Civilutskottet, liksom tidigare Lagutskottet, till pågående arbete inom Regeringskansliet.¹³⁴ Vid telefonsamtal till Regeringskansliet den 26 september 2007, gavs informationen att direktiv till utredning om registrering av testamenten ännu inte föreligger.

5.3 Försäkringar

5.3.1 Allmänt om efterlevandeskydd i försäkringar

Pensionsskyddet för en enskild person kan bestå av tre olika delar: Allmän pension till följd av socialförsäkringsskyddet, tjänstepension till följd av anställning, samt privat pensionssparande. I många fall omfattas pensionsskyddet av ett inbyggt efterlevandeskydd, och i de fall det inte automatiskt gör det, kan det ofta kompletteras med ett sådant. Många personer väljer att komplettera sitt pensionsskydd med ett privat pensionssparande. Sparandet kan ske via en pensionsförsäkring som tecknas hos ett försäkringsbolag. Alternativt kan sparandet ske genom ett individuellt sparande för pension, enligt ett särskilt avtal med ett pensionssparinstitut. I de flesta fall kan även ett efterlevandeskydd tecknas. Den som endast vill skapa ett efterlevandeskydd, utan pensionsinslag, kan teckna en renodlad livförsäkring med förmånstagarförordnande till förmån för den person som är avsedd att skyddas vid försäkringstagarens dödsfall. Inkomstskattelagen (1999:1229) (IL) uppställer särskilda regler för olika typer av pensionssparande. Reglerna avser bland annat vilka personer som får stå som förmånstagare, och därmed betalningsmottagare, till efterlevandepension. Lagens bestämmelser om makar skall även tillämpas

---

¹³² Dagens Juridik 21/2 2008.

¹³³ 2005/06:LU10, s. 9 f.

¹³⁴ 2006/07:CU21, s. 10 f.

på sambor som tidigare varit gifta med varandra eller som har eller har haft gemensamma barn.(Se 2 kap. 20 § IL.) Styvbarn och fosterbarn räknas som barn.(Se 2 kap. 21 § IL.)

När en person avlider faller ofta ett antal försäkringar ut till betalning. I villkoren för en del av dessa försäkringar krävs äktenskap/registrerat partnerskap för att den efterlevande skall få ut försäkringsbeloppet. I andra fall räcker det med att vara sambo. Som tidigare nämnts i detta arbete, är sambobegreppet dock inte enhetligt. Sambolagens definition av en sambo är ”två personer som stadigvarande bor tillsammans i ett parförhållande och har gemensamt hushåll” (se 1 § SamboL). Socialförsäkrings- och skattelagstiftningen uppställer andra kriterier för att en person skall betraktas som sambo. Enligt dessa regelverk definieras i många fall en sambo som en person som har, har haft eller väntar gemensamt barn med den avlidne, eller som tidigare varit gift med denne och alltså därefter på nytt flyttat samman med sin före detta make.¹³⁵

Även i privata försäkringssammanhang händer det att man skiljer mellan ”socialförsäkringssambo”/”skattesambo” och ”annan sambo”. Med annan sambo menas en sambo som inte kvalificerar sig som socialförsäkringssambo/skattesambo. Nedan följer en beskrivning av de olika typerna av pensionsskydd samt av vilket efterlevandeskydd som erbjuds inom respektive försäkringsform. Dessutom redogörs för reglerna om privata livförsäkringar. I samtliga fall där begreppet make används i framställningen, gäller detsamma också för registrerad partner.

De följande avsnitten kommer främst att fokusera på vilka personer som betraktas som förmånstagare enligt villkoren i de olika försäkringsformerna, samt i vilken utsträckning försäkringstagaren själv har möjlighet att förordna om en annan förmånstagare. Den relativt ingående skildringen av vem som räknas som förmånstagare till respektive försäkringsform, syftar till att visa på de svårigheter som, framförallt sambor, ställs inför när det gäller att överblicka en eventuell efterlevandesituation. Hela försäkringsavsnittet är förhållandevis omfattande, rent utrymmesmässigt, men ger endast en översiktlig genomgång av de olika försäkringsalternativen.

5.3.2 Efterlevandeskydd inom det allmänna pensionssystemet

5.3.2.1 Inledning

Rätten till pension och efterlevandepension till följd av allmän försäkring, regleras i socialförsäkringslagen (1999:799) (SoFL). Den allmänna inkomstgrundade ålderspensionen är uppdelad i två delar, inkomstpensionen och premiepensionen. Den anställde och dennes arbetsgivare betalar pensionsavgifter till det allmänna pensionssystemet. Sammanlagt är avgifterna 18,5 procent av den anställdes pensionsgrundande inkomst.¹⁶

---

¹³⁵ Agell, Äktenskap Samboende Partnerskap, s. 230. Se även Adolphson & Hedmark, s. 13. För legaldefinition av begreppet ”skattesambo”, se 2 kap. 20 § IL.

procent går till inkomstpensionen och 2,5 procent till premiepensionen. Tillsammans utgör dessa delar den enskilde personens pensionsbehållning.¹³⁶ Premiepensionen är den del av pensionen som den enskilde själv kan påverka genom placering i fonder genom PPM, premiepensionsmyndigheten. I sammanhanget kan nämnas att makar har rätt att sinsemellan överföra sin respektive rätt till premiepension. Detta förfarande kallas överföring av premiepensionsrätt. Sambor saknar dock denna möjlighet.¹³⁷ De pensionärer som har ingen eller låg inkomstgrundad ålderspension kan få garantipension för att täcka grundtrygghetsbehovet. Nivån på garantipensionen påverkas av om pensionstagaren är gift eller registrerad partner, under förutsättning att pensionstagaren varaktigt sammanlever med sin make/partner.¹³⁸ **Inom den allmänna pensionen finns även ett ekonomiskt skydd för efterlevande. Sambor utan gemensamma barn omfattas dock inte av detta efterlevandeskydd, vilket framgår av redogörelsen nedan.**

5.3.2.2 Omställningspension

En kvinna eller man som förlorat sin partner kan under vissa förutsättningar få *omställningspension*. Omställningspension kan betalas ut till en efterlevande make eller maka som inte fyllt 65 år och som stadigvarande bodde tillsammans med sin make/maka vid dödsfallet. Den efterlevande skall antingen stadigvarande bo tillsammans med barn under 18 år som den ena eller båda makarna hade vårdnaden om, eller de senaste fem åren utan avbrott ha bott tillsammans med maken eller maken. Som efterlevande make/maka räknas även den som stadigvarande bott tillsammans med en ogift man eller kvinna. Förutsättningen är att den efterlevande tidigare har varit gift med den avlidne, har eller har haft barn tillsammans med denne, eller vid dödsfallet väntade barn med den densamme. Med gift menas också registrerat partnerskap. Andra sammanboende än de här beskrivna, kan inte få omställningspension.¹³⁹ Omställningspensionen beräknas på ett underlag som grundar sig på den pensionsbehållning den avlidne hade vid dödstillfället. Om den avlidne var yngre än 65 år beräknas dessutom en antagen pensionsbehållning till och med det år denne skulle ha fyllt 64 år. Hur stor den totala pensionsbehållningen blir beror på vilka inkomster den avlidne haft.¹⁴⁰

5.3.2.3 Garantipension till omställningspension

Den som får låg omställningspension eller ingen omställningspension alls, kan få *garantipension*.¹⁴¹ Garantipension kan endast utbetalas till sådana efterlevande som uppfyller kraven för att få omställningspension.

---

¹³⁶ Se lag (1998:674) om inkomstgrundad ålderspension (LIP). Se även Agell, Äktenskap Samboende Partnerskap, s. 110.

¹³⁷ SOU 1999:104, s. 299. Se även Agell, Äktenskap Samboende Partnerskap, s. 230.

¹³⁸ Se lag (1998:702) om garantipension. Se även SOU 1999:104, s. 294.

¹³⁹ Se 4 kap. 1 § lag (2000:461) om efterlevandepension och efterlevandestöd till barn.

¹⁴⁰ Se 4 kap. 5 § lag (2000:461). Se också 5 kap. 1–11 §§ lag (2000:461). Se även LIP.

¹⁴¹ Se 4 kap. 6–12 §§ lag (2000:461). Se även Försäkringskassan, s. 7.

Omställningspension och garantipension till omställningspension betalas ut i tolv månader.¹⁴²

5.3.2.4 Förlängd omställningspension och garantipension

Förlängd omställningspension och garantipension kan betalas ut när omställningspensionen upphör efter att ha utbetalats under tolv månader. För att som efterlevande kunna erhålla förlängd omställningspension och garantipension krävs att: Man vid denna tidpunkt har den rättsliga vårdnaden om, och stadigvarande bor tillsammans med, barn under 18 år som vid dödsfallet stadigvarande bodde i det gemensamma hemmet. Även dessa ersättningar betalas ut i tolv månader, dock längst till och med den månad barnet fyller 18 år. En efterlevande har dock alltid rätt till denna förlängda ersättning till och med den månad då det yngsta barnet fyller 12 år.¹⁴³ Rätten till förlängd omställningspension och garantipension upphör om den efterlevande ingår äktenskap eller stadigvarande sammanbor med någon som han eller hon har varit gift med eller har eller har haft barn med.¹⁴⁴

5.3.2.5 Änkepension

Änkepensionen avskaffades i princip år 1990, men kan fortfarande på vissa villkor beviljas kvinnor som var gifta vid utgången av 1989.¹⁴⁵

5.3.2.6 Premiepension - efterlevandeskydd

Om den avlidne var född 1938 eller senare och hade premiepension med efterlevandeskydd, kan även denna ersättning utbetalas till den efterlevande.¹⁴⁶ Reglerna om efterlevandeskydd i premiepensionssystemet återfinns i 10 kap. LIP. Som framgår av 10 kap. 1, 5 och 7 §§ kan efterlevandeskyddet endast utbetalas till make, ”skattesambo” eller barn under 20 år. Annan sambo än ”skattesambo” har alltså inte möjlighet att få del av detta skydd.

5.3.3 Efterlevandeskydd inom tjänstepensionssystemen

5.3.3.1 Inledning

Vid sidan av det allmänna pensionssystemet finns olika tjänstepensionssystem som grundar sig på kollektivavtal mellan arbetsmarknadens parter och som omfattar i stort sett alla löntagare i Sverige. Pension enligt dessa system utgör en komplettering till det allmänna pensionssystemet. Alla som är anställda på arbetsplatser med

---

¹⁴² Se 4 kap. 2 § lag (2000:461). Se även Försäkringskassan, s. 7.

¹⁴³ Se 4 kap. 3 § lag (2000:461). Se även Försäkringskassan, s. 7.

¹⁴⁴ Se 4 kap. 4 § lag (2000:461). Se även Försäkringskassan, s. 11.

¹⁴⁵ Se 6 kap. lag (2000:461). Se också 9–18 §§ lag (2000:462) om införande av lagen (2000:461) om efterlevandepension och efterlevandestöd till barn. Se även Försäkringskassan, s. 8 ff.

¹⁴⁶ Försäkringskassan, s. 14.

kollektivavtal har avtalspension samt vissa andra trygghetsförsäkringar. Det är arbetsgivaren som betalar in premien. Kollektivavtalsgrundad försäkring har ett antal särdrag, vilka motiverat speciella regler i den nya försäkringsavtalslagen (2005:104) (NFAL). Lagens tvingande regler är dock få eftersom man räknat med att de försäkrades intressen till väsentlig del tillvaratas av de fackliga organisationerna.¹⁴⁷ Reglerna återfinns i 20 kap. NFAL. Det finns olika system för avtalspensioner och trygghetsförsäkringar, beroende bland annat på om man är privat, kommunalt eller statligt anställd. Syftet med den korta presentationen av olika försäkringstyper som följer nedan, är att redogöra för i vilka fall en efterlevande sambo får förordnas som förmånstagare till respektive försäkring.

5.3.4 De vanligast förekommande tjänstepensionssystemen

5.3.4.1 Industrins och handelns tilläggs pension för tjänstemän (ITP)

I tjänstepensionen ITP ingår momenten ålderspension, sjukpension vid långvarig sjukdom samt familjepension som är ett efterlevandeskydd. ITP kompletterar skyddet man har genom den allmänna försäkringen som hanteras av Försäkringskassan. Alla privatanställda tjänstemän som tjänar eller tidigare har tjänat mer än 7,5 inkomstbasbelopp¹⁴⁸ per år, har denna försäkring. År 2008 uppgår ett inkomstbasbelopp till 48000 kr. Ersättningen till följd av denna försäkring består av en livsvarig pension som endast utbetalas till efterlevande make/maka. Ingen typ av sambo har möjlighet att få del av detta försäkringsskydd. Det går alltså inte ens att genom ett förmånstagarförordnande styra utbetalningen till en sambo.¹⁴⁹

5.3.4.2 Kompletterande ålderspension (ITPK)

Utöver ITP har alla privatanställda tjänstemän som omfattas av ITP-planen, den kompletterande ålderspensionen ITPK. Inom ramen för ITPK kan den anställda själv välja till ett familjeskydd och/eller ett återbetalningsskydd. I denna försäkring finns ett standardförmånstagarförordnande som innebär att pengarna (ett eller två förhöjda prisbasbelopp¹⁵⁰ per år i fem år efter dödsfallet) (ett förhöjt prisbasbelopp för år 2008 uppgår till 41800 kr)) i första hand går till make, i andra hand till sambo. I detta fall handlar det om såväl skattesambo som annan sambo. I tredje hand är arvsberättigade barn, oavsett ålder, förmånstagare. Om den försäkrade vill ha en annan turordning, eller vill sätta in makes/sambos barn som förmånstagare, går detta att ordna genom ett förmånstagarförordnande.¹⁵¹

---

¹⁴⁷ Bengtsson, s. 116.

¹⁴⁸ Se 1 kap. 6 § LIP.

¹⁴⁹ Collectum, s. 2, s. 3 och s. 6. Se också Adolphson & Hedmark, s. 13. Se även SOU 1999:104, s. 298 och s. 300.

¹⁵⁰ Se 1 kap. 6 § lag (1962:381) om allmän försäkring (AFL).

¹⁵¹ Collectum, s. 2, s. 3 och s. 6. Se också Adolphson & Hedmark, s. 13. Se även SOU 1999:104, s. 298 och s. 300.

5.3.4.3 Avtalspension SAF-LO till privatanställda arbetare

Pensionsvillkoren innefattar ålderspension men inte sjukpension. Denna grupp av anställda saknar dessutom automatiskt utfallande efterlevandepensioner. Dock kan man på samma sätt som privatanställda tjänstemän med ITPK, välja till ett familjeskydd och/eller ett återbetalningsskydd. Standardförmånstagarförordnandet överensstämmer med det som gäller för privattjänstemännens ITPK (se ovan). Det går även bra att i stället skriva ett eget förmånstagarförordnande.¹⁵²

5.3.4.4 Kommunal- och landstingsanställda (PFA 98)

För denna grupp omfattar pensionsvillkoren ålderspension, sjukpension och efterlevandepension. Efter en kommunal- eller landstingsanställds död utbetalas en efterlevandepension i fem år. Utbetalning sker endast till efterlevande make eller efterlevande skattesambo. En så kallad ”annan sambo” kan alltså inte få denna efterlevandepension. Dessutom krävs att den efterlevande antingen bor ihop med och har vårdnaden om ett barn under tolv år, eller att denne oavbrutet har bott ihop med den avlidne i minst fem år före dödsfallet. Kommunalanställda har dock möjlighet att välja var de vill placera en del av sin avtalsreglerade ålderspension. Denna ålderspension kan kombineras med ett återbetalningsskydd. Standardförmånstagare här är i första hand make och i andra hand sambo, såväl skattesambo som annan sambo avses här, samt i tredje hand arvsberättigade barn. Den försäkrade kan själv upprätta ett förmånstagarförordnande och, med vissa begränsningar, även sätta in andra förmånstagare.¹⁵³

5.3.4.5 Statligt anställda (PA 91)

Pensionsvillkoren för denna grupp omfattar ålderspension, sjukpension och efterlevandepension. När en statligt anställd avlider betalas alltid en efterlevandepension ut. Förmånstagare till denna är make/registrerad partner eller skattesambo. En så kallad ”annan sambo” har ingen möjlighet att få denna efterlevandepension. Även statligt anställda får dock välja var de vill placera en del av ålderspensionen. Denna ålderspension kan kombineras med ett återbetalningsskydd. Den som inte gör något val, har ändå automatiskt ett återbetalningsskydd hos FSO (Försäkringsföreningen på det statliga området). I ett sådant fall utgörs standardförmånstagarerna i första hand av make och i andra hand av sambo, det vill säga såväl skattesambo som annan sambo, samt i tredje hand av arvsberättigade barn. Även här kan den försäkrade i stället göra ett eget förmånstagarförordnande.¹⁵⁴

---

¹⁵² Adolphson & Hedmark, s. 13. Se även SOU 1999:104, s. 297 f. och s. 300 f.

¹⁵³ Adolphson & Hedmark, s. 13 f. Se även SOU 1999:104, s. 297 f. och s. 300.

¹⁵⁴ Adolphson & Hedmark, s. 14. Se även SOU 1999:104, s. 297 f. och s. 300.

5.3.5 Tjänstegrupplivförsäkring (TGL)

5.3.5.1 Inledning

Alla anställda som har en arbetsgivare som tecknat kollektivavtal omfattas av en tjänstegrupplivförsäkring (TGL). Tjänstegrupplivförsäkringen avser i huvudsak att täcka de omedelbara omställningskostnaderna vid vissa förtida dödsfall. Dödsfallet skall normalt ha inträffat före 65 års ålder. När en anställd avlider utbetalas olika typer av ersättningar till efterlevande, från TGL. Den viktigaste ersättningen utgörs av ett engångsbelopp (grundbelopp).¹⁵⁵

5.3.5.2 TGL efter privatanställd tjänsteman

Enligt standardförmånstagarförordnandet får i första hand make, men inte sambo, ersättningen. I andra hand går försäkringsbeloppet till barn/barnbarn, i tredje hand till föräldrar. Om inga sådana efterlevande finns, utgår ett belopp till dödsboet avsett för begravningshjälp. Dock kan den försäkrade själv ändra detta standardförmånstagarförordnande och i stället sätta in valfri namngiven fysisk person som förmånstagare. Det är alltså viktigt att notera att varken skattesambo eller annan sambo får ersättningen om inget speciellt förmånstagarförordnande skickats in till försäkringsbolaget.¹⁵⁶

5.3.5.3 TGL efter privatanställd arbetare

Förmånstagare är här i första hand make, i andra hand skattesambo. I tredje hand får annan sambo halva grundbeloppet om arvsberättigade barn finns. Om det inte finns några barn får en sådan sambo hela grundbeloppet. I fjärde hand är arvsberättigade barn förmånstagare till hela, eller del av, grundbeloppet enligt speciella angivna regler. Ett krav är att sammanboendet skall ha varit stadigvarande sedan minst sex månader. Också denna grupp av anställda kan på vissa villkor sätta in andra förmånstagare.¹⁵⁷

5.3.5.4 TGL efter kommun- eller landstingsanställd samt statligt anställd

För denna grupp utgörs förmånstagarna i första hand av make och i andra hand av sambo (såväl skattesambo som annan sambo) som får hela grundbeloppet om inga arvsberättigade barn finns. Om det finns arvsberättigade barn får sambon endast halva grundbeloppet. I tredje hand går hela, eller del av, grundbeloppet till arvsberättigade barn enligt speciella

---

¹⁵⁵ Collectum, s. 6. Se också Adolphson & Hedmark, s. 14. Se även SOU 1999:104, s. 299.

¹⁵⁶ Collectum, s. 6. Se också Adolphson & Hedmark, s. 14. Se även SOU 1999:104, s. 301. Enligt telefonsamtal med en tjänsteman på Collectum den 29/5 2008, är det inte möjligt att göra ett generellt förmånstagarförordnande till förmån för "sambo", d.v.s. en icke namngiven sådan. Detta är en följd av innehållet i kollektivavtalet mellan SAF och PTK från 1 januari 1994.

¹⁵⁷ Adolphson & Hedmark, s. 14. Se även SOU 1999:104, s. 301.

angivna regler. Sammanboendet skall ha omfattat en minsta tid om sex månader. Även här kan annan förmånstagare på vissa villkor sättas in.¹⁵⁸

5.3.6 Arbetsskadeförsäkring

Efterlevandelivräntor till följd av dödsfall orsakat av arbetsskada, utbetalas endast till make eller skattesambo. Annan sambo kan inte få denna ersättning.¹⁵⁹

5.3.7 Pensionsförsäkring och livförsäkring

5.3.7.1 Inledning

Såväl pensionsförsäkringar som renodlade livförsäkringar betraktas som *personförsäkringar*. Sådana regleras i 10-16 kap. försäkringsavtalslagen (2005:104) (NFAL). Denna lag ersätter lag (1927:77) om försäkringsavtal (GFAL). En försäkring är en pensionsförsäkring om den uppfyller villkoren i 4–16 §§ IL. Med kapitalförsäkring avses en livförsäkring som inte är en pensionsförsäkring. Även om en försäkring uppfyller villkoren för en pensionsförsäkring, anses den ändå som en kapitalförsäkring om så bestämdes när försäkringsavtalet ingicks. (Se 58 kap. 2 § IL.)

5.3.7.2 Förmånstagarförordnande

Huvudregeln när det gäller förmånstagarförordnande avseende *personförsäkring*, är att försäkringstagaren själv bestämmer vem som skall vara förmånstagare till försäkringen. Det som sägs i 9 kap. 1 § och 13 kap. 2 och 3 §§ AB om rätt att göra testamente och om testamentes ogiltighet gäller dock även i fråga om förmånstagarförordnande. (Se 14 kap. 1 § NFAL.) Beträffande pensionsförsäkringar uppställer IL särskilda regler angående vilka personer som får vara förmånstagare. Efterlevandepension till följd av pensionsförsäkring får bara betalas ut till: Person som varit den försäkrades make eller sambo, och barn till den försäkrade, eller barn till den försäkrades make eller sambo. Endast sådana personer får vara förmånstagare till försäkring som avser efterlevandepension (se 58 kap. 13 § IL). Om det i stället gäller en livförsäkring utan pensionsinslag, bestämmer enligt huvudregeln försäkringstagaren själv vem som skall vara förmånstagare. För det fall att försäkringstagaren inte namngivit någon speciell person i sitt förmånstagarförordnande, utan i stället använt standardiserade begrepp som till exempel make eller sambo, tillämpas bestämmelserna i 14 kap. 6 § NFAL. Här definieras vissa standardbeteckningar såsom exempelvis make, sambo och barn. Enligt detta lagrum definieras begreppet *sambo* som ”den som är sambo med försäkringstagaren när förordnandet tillämpas”. I detta fall omfattas alltså alla typer av sambor.

¹⁵⁸ Adolphson & Hedmark, s. 14. Se även SOU 1999:104, s. 301.

¹⁵⁹ SOU 1999:104, s. 297 och s. 300.

5.3.7.3 Formkrav för ett förmånstagarförordnande

Precis som när det gäller testamenten, finns vissa formkrav för hur förmånstagarförordnanden skall utformas för att vara giltiga. Ett förmånstagarförordnande (eller återkallelse eller ändring av ett sådant förordnande) skall göras genom ett egenhändigt undertecknat meddelande som skall sändas till försäkringsbolaget för registrering. Det är alltså exempelvis inte möjligt att göra förordnandet via e-post eller ett telefonsamtal. För säkerhets skull bör man även se till att man får en skriftlig bekräftelse på att förordnandet kommit in till försäkringsbolaget. Förmånstagarförordnandet kan också göras genom att det tas in i försäkringsvillkoren. Det blir då gällande så länge försäkringstagaren inte förordnar något annat.¹⁶⁰ Om man skriver ett eget förmånstagarförordnande är det viktigt att utforma det så tydligt som möjligt så att försäkringspengarna verkligen går till rätt person när man avlider. När man till exempel förordnar sin sambo som förmånstagare, bör man ange att förmånstagarförordnandet bara skall gälla så länge samboförhållandet varar.

I **NJA 1982 s. 390** hade försäkringstagaren en kort tid före sin död skrivit på en lapp att hans syster skulle få ” Min kvarlåtenskap Gruppliv”. Lappen hittades sedan bland hans papper och lämnades då till försäkringsbolaget. HD gjorde bedömningen att det fick anses framgå att mannen avsett att skriftligen meddela bolaget om förordnandet, men att hans sjukdomstillstånd och hastiga död medverkade till att det inte blev av. Domstolen ansåg, med hänsyn till de särskilda förhållandena i fallet, att ett giltigt förordnande ändå hade skett.

Det är viktigt att uppmärksamma att förmånstagarförordnanden avseende försäkringar inte kan göras genom testamente. I rättsfallen **NJA 1966 s. 355** och **NJA 1976 s. 24** har bland annat fastslagits att ett förordnande i testamente inte tar över ett hos försäkringsgivaren registrerat förmånstagarförordnande.

5.3.7.4 Återkallelse av ett förmånstagarförordnande

Försäkringstagaren kan, innan han/hon dör, ändra eller återkalla ett förmånstagarförordnande. Detta gäller dock inte om han/hon gentemot förmånstagaren har utlovat att förordnandet skall stå fast (oåterkalleligt förmånstagarförordnande). (Se 14 kap.2 § NFAL.) Ett oåterkalleligt förordnande medför alltså en säkrare rätt för förmånstagaren. Det innebär att försäkringstagaren inte utan förmånstagarens samtycke kan inskränka dennes rätt genom att till exempel pantsätta eller överlåta försäkringen. (Se 14 kap. 9 § 2 st. NFAL.) Det skall noteras att principerna här avviker från reglerna om testamente. Testamenten kan ju alltid återkallas. (Se 10 kap. 5 § ÄB.) Ett löfte om oåterkallelighet behöver inte meddelas till försäkringsbolaget. Dock bör man ändå göra det för att trygga förmånstagaren i förhållande till tredje man. Det finns annars en risk att förmånstagaren får vika i förhållande till en eventuell godtroende förvärvare av försäkringen, även om denne gjort sitt förvärv senare. I sådana fall blir

---

¹⁶⁰ Se 14 kap. 3 § NFAL. Se också Bengtsson, s. 97 f. Se även Adolphson & Hedmark, s. 15.

skuldebrevslagens principer om förfoganden till förmån för flera, tillämpliga. (Se 14 kap. 10 och 11 §§ NFAL.)¹⁶¹

Om någon genom brott som avses i 15 kap. ÄB har dödat försäkringstagaren, den försäkrade eller en förmånstagare, eller medverkat till sådant brott, gäller det som där sägs om förlust av rätt att ta arv eller testamente beträffande rätten till försäkringen eller försäkringsersättningen (se 14 kap. 15 § NFAL).

5.3.7.5 Förmånstagarförordnandes verkan mot dödsbodelägare

Efter försäkringstagarens död är förmånstagarrens rätt tryggad gentemot dödsboet. Förmånstagarförordnandet kan alltså inte återkallas av dödsboet. Det utfallande försäkringsbeloppet ingår inte i kvarlåtenskapen efter den avlidne. Dock kan förordnandet jämkas i förhållande till försäkringstagarens make och bröstarvingar. En sådan jämkning kan bli aktuell om tillämpningen av förmånstagarförordnandet skulle leda till ett resultat som är oskäligt mot försäkringstagarens make eller bröstarvingar.¹⁶² En sambo kan däremot inte begära jämkning av ett förmånstagarförordnande som den andre sambon gjort.¹⁶³

5.3.7.6 Tolkning av ett förmånstagarförordnande

Huvudregeln är att ett förmånstagarförordnande skall tolkas i enlighet med de regler som uppställs i 14 kap. 5 och 6 §§ NFAL, *om inte annat med hänsyn till omständigheterna får anses framgå av förordnandet* (se 14 kap. 4 § NFAL). I de nämnda paragraferna anges reglerna för när ett förmånstagarförordnande kan verkställas, och vem som anses som förmånstagare när försäkringsgivaren inte namngivit en speciell person.

I rättsfallet **NJA 1994 s. 256**, vilket refererats ovan i avsnitt 3.2, var det fråga om huruvida ett samboförhållande enligt lagens mening hade förelegat eller inte. Frågan uppkom när en gruppförsäkring med ett generellt förmånstagarförordnande för i första hand make eller sambo, och i andra hand för arvingar, skulle utbetalas efter försäkringstagarens död. I ett annat avgörande, **NJA 1999 s. 117**, var frågan huruvida ett förmånstagarförordnande till en namngiven sambo fortsatt att gälla trots att samboförhållandet upphört före försäkringstagarens död. Den före detta sambon (en kvinna) yrkade att försäkringsbeloppet enligt en privat pensionsförsäkring skulle utbetalas till henne efter den före detta sambons (en man) frånfälle. Hon åberopade ett antal omständigheter som inträffat efter det att förordnandet gjorts. Bland annat anfördes att mannen inte efterlämnade några arvingar samt att han var ensamstående när han avled. Dessutom menade hon att det hann gå lång tid efter separationen utan att han ändrade förmånstagarförordnandet, trots att han väl kände till hur man skulle gå till väga för att ändra ett sådant förordnande. Detta kunde visas genom att han efter samboförhållandets upphörande hade ändrat förmånstagarförordnandet avseende en annan försäkring som kvinnan tidigare varit förmånstagare till. En ytterligare omständighet som nämndes var att hon och mannen fortsatt att vara vänner med varandra även efter separationen, och att hon kvarstått som styrelsesuppleant i ett av hans bolag. I sitt domslut erinrade HD om lagens formkrav gällande ändringar av ett förmånstagarförordnande. Dock betonade man att kravet på underrättelse till försäkringsbolaget inte anses hindra att ett förmånstagarförordnande, liksom ett testamente

¹⁶¹ Bengtsson, s. 98 f.

¹⁶² Se 14 kap. 7 § NFAL. Se även Bengtsson, s. 98.

¹⁶³ Walin, Kommentar till Ärvdabalken Del II, s. 339.

(se 11 kap. 1 § ÄB), tolkas i enlighet med försäkringstagarens avsikt. *Här hänvisade domstolen till rättsfallet NJA 1996 s. 652. I det avgörandet ansågs klara belägg finnas för att försäkringstagaren, vid tillkomsten av ett förmånstagarförordnande, med ordet arvingar avsett släktingar (kusinbarn) som var universella testamentstagare efter försäkringstagaren. (Detta trots att man med ordet arvingar i försäkringsvillkoren avsåg legala arvingar. Försäkringstagaren saknade dock sådana och försäkringsbeloppet skulle därför annars ha tillfallit Allmänna arvsfonden). (Min kommentar.)* HD menade dock att övervägande skäl talar för att tolkningsreglerna avseende testamenten till make och sambo (se 11 kap. 8 § ÄB), analogt bör kunna tillämpas på förmånstagarförordnanden till sambor. Enligt lagrummets andra mening är ett testamente till förmån för en sambo utan verkan om samboförhållandet har upphört före testators död. Domstolen ansåg inte att de av kvinnan åberopade omständigheterna gav anledning att frångå presumtionen om att förmånstagarförordnandet förföll i och med att samboförhållandet upphörde. HD fastställde därmed HovR:ns beslut att ogilla kvinnans talan.

De ovan angivna rättsfallen är avgöranden mot bakgrund av den gamla lagen om försäkringsavtal, i detta arbete benämnd GFAL. Den nya försäkringsavtalslagen (NFAL) överensstämmer i stora delar med den äldre. Dock har bland annat en del förtydliganden gjorts. Angående tolkningen av förmånstagarförordnanden innehåller lagen numera definitioner av vissa begrepp såsom till exempel vad som enligt lagen avses med ordet ”sambo”. (Se 14 kap. 6 § NFAL.)

5.3.8 Individuellt pensionssparande

5.3.8.1 Inledning

Individuellt pensionssparande till följd av avtal med pensionssparinstitut, regleras i lag (1993:931) om individuellt pensionssparande. Pensionssparinstitutet skall för varje pensionssparavtal föra ett pensionssparkonto (se 3 kap. 4 § lag (1993:931)). Pensionssparkontot skall uppfylla villkoren som anges i 22–31 §§ IL.

5.3.8.2 Förmånstagarförordnande

En pensionssparare får endast förordna sådana närstående som avses i 58 kap. 27 § IL, som förmånstagare till rätten enligt pensionssparavtalet (se 4 kap. 4 § lag (1993:931)). Efterlevandepension får bara betalas ut till: Person som varit pensionsspararens make eller sambo, och barn till pensionsspararen, eller barn till pensionsspararens make eller sambo. Endast sådana personer får vara förmånstagare till efterlevandepension.

5.3.8.3 Återkallelse av ett förmånstagarförordnande

Pensionsspararen kan återkalla förmånstagarförordnandet, om han/hon inte gentemot förmånstagaren åtagit sig att inte återkalla det (se 4 kap. 4 och 13 §§ lag (1993:931)). Den som genom brott uppsåtligen har dödat pensionsspararen eller en förmånstagare, eller på annat sätt uppsåtligen orsakat någon av dessa personers död, förlorar därigenom rätten att ta arv eller testamente för gärningsmannens rätt enligt ett pensionssparavtal. Här hänvisas till bestämmelserna i 15 kap. ÄB. (Se 4 kap. 15 § lag (1993:931).)

5.3.8.4 Förmånstagarförordnandes verkan mot dödsbodelägare

De tillgångar som omfattas av förmånstagarförordnandet ingår inte i pensionsspararens kvarlåtenskap (se 4 kap. 6 § lag (1993:931)). Efterlämnar pensionsspararen make eller bröstarvinge, och tillämpning av ett förmånstagarförordnande skulle leda till ett resultat som är oskäligt mot någon av dem, kan förordnandet jämkas så att tillgångarna på pensionskontot helt eller delvis tillfaller maken eller bröstarvingen (se 4 kap.7 § lag (1993:931)). Det är endast make och bröstarvinge som kan begära jämkning av tillämpning av ett förmånstagarförordnande. En efterlevande sambo har alltså inte möjlighet att begära jämkning av ett förordnande som den avlidne sambon gjort.¹⁶⁴

5.3.9 Avslutande kommentarer angående efterlevandeskydd i försäkringar

Sammanfattningsvis kan konstateras att efterlevandeskydd i form av försäkringar förmodligen är mer vanligt förekommande än testamenten, eftersom många automatiskt har åtminstone någon form av försäkringsskydd genom sin anställning. De ibland ”snåriga” reglerna avseende förmånstagarförordnanden, kan dock medföra att det är svårt att överblicka konsekvenserna av ett försäkringsskydd. Generellt kan även sägas att sambor utan gemensamma barn är den grupp som har det sämsta skyddet. När det gäller kollektivavtalsgrundade försäkringar är det dessutom viktigt att man som försäkringstagare får information ifrån arbetsgivare och facklig organisation om vad som gäller i det enskilda fallet.

I en intervju, publicerad i DN, påpekar Ylva Yngveson, privatekonom på Swedbank, att det fram till pensioneringen finns en del ekonomiska skydd för efterlevande. Däremot saknar många ett fullgott efterlevandeskydd efter 65 års ålder. Hon menar att det är viktigt att ta reda på vilka regler som gäller för de olika tjänstepensionsavtal som den enskilde individen har. Sambor utan gemensamma barn är en speciellt utsatt grupp, eftersom dessa sällan omfattas av efterlevandepensioner. Ylva Yngveson tycker att det är märkligt att tjänstepensionsavtalen inte har anpassats till de familjebildningar som finns i dagens samhälle. Hennes råd för att undvika eventuella problem är därför att teckna en individuell livförsäkring. Ett annat alternativ är att gifta sig. För att omfattas av exempelvis de privatanställda tjänstemännens efterlevandepension, ITP, måste man dock gifta sig innan försäkringstagaren fyller 60 år. Om giftermålet äger rum därefter, måste makarna ha varit gifta i fem år, eller ha gemensamma barn, för att den efterlevande maken skall få rätt till efterlevandepension.¹⁶⁵

¹⁶⁴ Walin, Kommentar till Ärvdabalken Del II, s. 339.

¹⁶⁵ Carpmann/TT i DN 24/7 2007. Se även Collectum, s. 6.

6 Allmänhetens bristande kunskap om sambolagstiftningens rättsverkningar

6.1 Inledning

Lagstiftaren har flera gånger understrukt att äktenskapet och det registrerade partnerskapet är institutioner som är överlägsna andra samlevnadsformer i fråga om personlig trygghet och juridisk stabilitet.¹⁶⁶ Att folk dock i allmänhet har dålig kunskap om det juridiska rättsläget för sambor, framgår av såväl medias rapportering som förarbeten och doktrin. Många utgår helt enkelt ifrån att sambor omfattas av i princip samma skydd som gifta.

Till grund för 1987 års sambolag låg familjelagssakkunnigas arbete, som resulterade i betänkandet SOU 1981:85. Kommittén grundade bland annat sina ställningstaganden på en begränsad sociologisk undersökning, den så kallade "Gävleundersökningen", vilket var en intervjuundersökning i syfte att ta reda på orsakerna till den sjunkande giftermålsfrekvensen och ökningen av antalet ogifta sammanboende par. Undersökningen publicerades i betänkandet SOU 1978:55 "Att sambo och gifta sig – fakta och föreställningar". Författarna till rapporten konstaterade att det sällan är ett aktivt beslut att inte gifta sig. Ofta är det inte heller ett aktivt beslut ens att flytta ihop utan "det bara blir så".¹⁶⁷ Av undersökningen framgick dessutom att kunskaperna om arvsförhållanden samt rätten till efterlevandepension och grupplivförsäkringar för samboende ogifta, var bristfälliga, ibland till och med mycket bristfälliga.¹⁶⁸ Familjelagssakkunniga anförde i sina allmänna synpunkter att "Gävleundersökningen" tydligt visade att den familjerättsliga lagstiftningen vanligen inte har något inflytande på i vilka fall, och när, sambor gifter sig. Kommittén konstaterade att: "Det är inte lagen som skapar äktenskapet eller samboendet; det är tvärtom förekomsten av äktenskap eller samboende som kräver lagregler för att lösa konflikter om praktiska ting." Vidare uttalades att man även för framtiden måste utgå ifrån att en icke obetydlig del av dem som lever samman i parförhållanden kommer att vara sambor. På samma sätt som gifta bör samborna kunna ställa anspråk på att lagen löser problem som kan uppstå inom ramen för samboendet. Man ansåg att det huvudsakliga skälet till att införa särskilda regler för sambor var att ett

---

¹⁶⁶ Prop. 2002/03:80, s. 25, 2000/01:LU13, s. 7, 1997/98:LU10, s. 8, samt prop. 1986/87:1, s. 40.

¹⁶⁷ SOU 1978:55, s. 69.

¹⁶⁸ SOU 1978:55, s. 117 ff., s. 168 f., samt s. 181.

gemensamt hushåll och uppbyggandet av ett gemensamt hem ofta leder till en faktisk sammanflätning av sambornas ekonomi¹⁶⁹

6.2 Utvärdering av sambolagen

6.2.1 Statskontorets rapport 1993:24

I Lagutskottets betänkande 1991/92:LU32 tillkännagavs att riksdagen fann det angeläget att en utvärdering beträffande sambolagen kom till stånd.¹⁷⁰ Detta ledde sedermera till att Justitiedepartementet gav Statskontoret i uppdrag att ta fram underlag för att belysa ett antal frågeställningar.

År 1993 redovisade Statskontoret sitt uppdrag i rapporten Sambolagen – en utvärdering (Statskontoret 1993:24). En del av rapporten bygger på en enkätundersökning som utsändes till ett representativt urval av Sveriges befolkning. På grundval av dessa uppgifter drogs sedan slutsatser för hela befolkningen. I undersökningen framkom att 12 % av befolkningen trodde att skyddet för den ekonomiskt svagare parten är detsamma oavsett om man är gift eller sambo.¹⁷¹ Vidare framkom att 13 % trodde att sambor ärver varandra utan testamente. Cirka 40 % trodde att sambors bohag skall delas på samma sätt som för gifta. Ungefär lika många trodde att delningen gäller alla gemensamma ägodelar. 50 % av *samborna* trodde att delningen gäller alla gemensamma ägodelar.¹⁷² Det visade sig även att 62 % hade för dålig kunskap om sambolagens regler för att kunna besvara frågan om huruvida de tyckte att dessa regler uppfyller de krav man bör kunna ställa på en lag som gäller för personer som sammanlever utan att vara gifta. Även bland *samborna*, som är direkt berörda av lagen, var det ca 50 % som kände till lagen för dåligt för att kunna besvara frågan. Sammanfattningsvis konstaterade Statskontoret att resultatet av undersökningen var otillfredsställande och att anledning fanns att överväga förstärkta informationsinsatser, riktade till i första hand samborna själva. Man menade att en rimlig målsättning är att i varje fall sambor skall ha goda kunskaper om samboregleringen.¹⁷³

---

¹⁶⁹ SOU 1981:85, s. 116.

¹⁷⁰ 1991/92:LU32, s. 15.

¹⁷¹ Statskontoret 1993:24, s. 17.

¹⁷² Statskontoret 1993:24, s. 18.

¹⁷³ Statskontoret 1993:24, s. 19.

6.2.2 Samboendekommitténs betänkande SOU 1999:104

Våren 1997 tillkallade regeringen en parlamentarisk kommitté för att utvärdera sambolagen. Utvärderingen skulle särskilt inriktas på frågan om huruvida huvudsyftet med sambolagen – att ge ett minimiskydd åt den svagare parten när ett samboförhållande upplöses – hade uppnåtts.¹⁷⁴ Kommittén antog namnet Samboendekommittén och utredningsarbetet redovisades under hösten 1999 i betänkandet SOU 1999:104.

Samboendekommittén anordnade två hearingar om sambolagen. Deltagarna i dessa hearingar utgjordes av advokater, socialtjänstpersonal, domare och andra sakkunniga, bland andra professor Anders Agell och f.d. justitierådet Olle Höglund. Vid hearingarna framkom i flera avseenden kritik mot sambolagen, beträffande främst tillämpningssvårigheter och orättvisa bodelningsresultat. Dessutom kritiserades lagen även ur rättspolitisk synvinkel. Sambolagstiftningen ansågs ha befäst tendensen att människor inte längre gifter sig i samma utsträckning som tidigare. Enligt kommittén kunde dock inte slutsatsen dras att sambolagen är orsaken till utvecklingen med ett minskat antal äktenskap. Detta eftersom antalet ingångna äktenskap hade börjat sjunka redan före lagens ikraftträdande. Under hearingarna påpekades även att många av de problem som uppstår vid tillämpningen av sambolagen, har samband med allmänhetens mycket dåliga kunskaper om lagens innehåll. Informationsbehovet bedömdes därför vara mycket stort.¹⁷⁵

Kommittén gjorde bedömningen att informationen om sambolagen måste förbättras för att förhindra såväl rättsförluster som rättsosäkerhet. Informationen skall vara allsidig, lättförståelig och finnas tillgänglig för allmänheten. Vidare ansågs att även riktade informationsinsatser till vissa grupper bör göras, exempelvis till sambor av samma kön och till ungdomar och invandrare. Kommittén ansåg att redan befintligt informationsmaterial, vilket framtagits av Justitiedepartementet, borde uppdateras och kompletteras. Informationen bör därefter hållas tillgänglig på sådana inrättningar som besöks av allmänheten, bland annat sjukhus, apotek, banker och medborgarkontor. Informationen bör också kunna nås via Internet. Dessutom ansåg kommittén att det vore önskvärt att skriftlig information riktas direkt till sådana personer som nyligen blivit sambor. Ett problem är dock att dessa personer inte kan identifieras utifrån gällande folkbokföringssystem.¹⁷⁶

---

¹⁷⁴ Dir 1997:75, s. 1.

¹⁷⁵ SOU 1999:104, s. 173 f. och s. 176.

¹⁷⁶ SOU 1999:104, s. 176 och s. 247 ff.

6.2.3 Lagutskottets betänkanden 2002/03:LU19 och 2005/06:LU 19

I sitt betänkande 2002/03:LU19 föreslog Lagutskottet att riksdagen skulle avslå två motioner angående utökade informationsinsatser beträffande sambolagen. Utskottet instämde visserligen i motionärernas uppfattning om behovet av en informationsinsatsning, men utgick ifrån att regeringen skulle komma att vidta erforderliga åtgärder för att öka allmänhetens kunskap om sambolagstiftningen.¹⁷⁷ Ett i princip identiskt ställningstagande redovisades i betänkandet 2005/06:LU19 då ännu en motion angående information om sambolagen avstyrktes.¹⁷⁸

6.2.4 Regeringens proposition 2002/03:80

Regeringen å sin sida, ansåg det också viktigt att informera om den nya sambolagen och om de ändringar denna skulle komma att innebära för homosexuella sambor. Man menade att skolorna och Ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning (HomO) spelar en central roll när det gäller denna informationsspridning. Dock påpekades att informationsinsatserna skulle finansieras inom befintliga budgetramar. Dessutom framfördes att även Regeringskansliet skulle upprätta information till allmänheten om den nya sambolagen och om de ändringar reformen medför för sambor av samma kön.¹⁷⁹

Redan i 1987-års lagstiftningsärende påtalades behovet av information till allmänheten angående den då nya sambolagstiftningens innehåll, framförallt om skillnaderna mellan reglerna för äktenskap och reglerna för samboförhållanden. Regeringen förutsatte att informationen skulle komma att spridas via massmedia och skolorna.¹⁸⁰ Även vid detta tillfälle ansågs informationsinsatserna kunna rymmas inom ramen för tillgängliga medel.¹⁸¹

---

¹⁷⁷ 2002/03:LU19, s. 17 f.

¹⁷⁸ 2005/06:LU19, s. 16 f.

¹⁷⁹ Prop. 2002/03:80, s. 42 f.

¹⁸⁰ Prop. 1986/87:1, s. 99, samt SOU 1981:85, s. 117 f.

¹⁸¹ Prop. 1986/87:1, s. 111.

6.3 Exempel på tillgängligt informationsmaterial om sambolagstiftningen

6.3.1 Offentlig information

Regeringskansliet har tagit fram två informationsskrifter där man redogör för sambolagens regler.

Den ena är *Sambor och deras gemensamma hem – en kort information om sambolagen*. Broschyren är i A6-format och består av 11 sidor mycket kortfattad och översiktlig information om sambolagen. Den kan antingen beställas från Justitiedepartementet eller laddas ned från regeringens hemsida på Internet.

Den andra, *Familjerätt*, utgörs också av relativt kortfattad information, men är mer omfattande till format och sidantal, då den förutom sambolagen, även behandlar äktenskapsbalken, föräldrabalken, ärvdabalken samt lagen om registrerat partnerskap. Också denna broschyr kan beställas från Justitiedepartementet eller laddas ned från regeringens hemsida.

För att ta reda på hur dessa informationsskrifter för närvarande sprids och tidigare har spridits, kontaktade jag den informationsansvarige på Justitiedepartementet. Vid samtalet framkom att *Sambor och deras gemensamma hem* utgavs i samband med att 2003-års lagstiftning trädde i kraft. Den ingick då i en massiv informationskampanj och skickades vid det tillfället bland annat ut till socialtjänsten i landets alla kommuner. Även i dagsläget beställs broschyren mycket. *Familjerätt* har spridits till socialtjänst, skolor och advokatbyråer och beställs fortlöpande. På min fråga om vilka framtida informationsinsatser som planeras, fick jag svaret att informationssidan inom Justitiedepartementet har en låg budget och är avhängig av intresset från ledningen på departementet. Vid tillfället för telefonsamtalet fanns inga nya informationsinsatser inplanerade.¹⁸²

6.3.2 Information från det privata näringslivet

Ett bidrag från det privata näringslivets sida angående information om sambolagstiftningen och dess rättsverkningar, är skriften *Sambolagen – oäkta trygghet!* Broschyren är utgiven av Länsförsäkringar år 2005. I samband med att den publicerades uppmärksammades den en hel del av massmedia. Den har också spridits vid de föredrag som vid flera tillfällen hållits av skriftens författare, Eva Adolphson och Elisabeth Hedmark. I dagsläget finns broschyren tillgänglig på Länsförsäkringars alla kontor och delas ut vid kundmöten.

---

¹⁸² Telefonsamtal med informationsansvarig på Justitiedepartementet, 28/9 2007.

Sedan ett par år tillbaka har dessutom privatekonomerna på landets olika affärsbanker gått samman för att gemensamt driva frågan om att införa privatekonomi som ett obligatoriskt ämne på schemat för svenska gymnasieelever. Syftet med detta är att redan i ett tidigt skede förbereda samhällsmedborgarna för den alltmer komplexa privatekonomiska verkligheten beträffande till exempel bolån, pensionsförvaltning och andra civilrättsliga spörsmål. Den 20 augusti 2007 träffade dessa privatekonomer skolministrarnas statssekreterare för att framställa sitt krav på att privatekonomi blir ett obligatoriskt skolämne. Huruvida deras krav får gehör av skolministern får framtiden utvisa.¹⁸³

Dessutom publicerar de stora dagstidningarna med jämna mellanrum artiklar som behandlar familjeekonomiska spörsmål.¹⁸⁴

6.4 Bör sambolagen upphävas?

Det finns de som anser att sambolagen av olika skäl bör upphävas. Motioner har vid några tillfällen lagts fram. Ett av argumenten är att man inte automatiskt skall tvingas in i ett regelsystem som man inte har efterfrågat. Mot denna bakgrund anser den aktuella motionären att sambolagen bör avskaffas och ersättas med en möjlighet till frivilliga avtal beträffande samboende pars inbördes ekonomiska förhållanden. Ett annat argument hänvisar till att okunskapen om lagen är så stor att den endast ger ett skenbart skydd. Frågan har även diskuterats vid Samboendekommitténs hearingar, men ingen har därvid ansett att sambolagen borde upphävas. Lagstiftaren delar denna uppfattning och motionsförslagen har därför avvisats med motiveringen att lagen väl fyller sitt övergripande syfte som skyddslagstiftning.¹⁸⁵

---

¹⁸³ Telefonsamtal med Elisabeth Hedmark, Privatekonom på Länsförsäkringar, 16/8 2007. Se också Edenhall, SvD 9/4 2005. Se även Odefalk, DN 26/5 2005. Se även Hernadi, SvD 20/8 2007.

¹⁸⁴ Se bl.a. Magnusson, DN 25/2 2007, samt Crofts, DN 28/10 2007.

¹⁸⁵ 2002/03:LU19, s. 8, 2000/01:LU13, s. 31 f., samt SOU 1999:104, s. 174 och s. 176.

7 Sambors avsaknad av inbördes arvsrätt

7.1 Lagstiftarens inställning till inbördes arvsrätt för sambor

7.1.1 Motiven bakom nu gällande lagstiftning

Tanken på införande av inbördes legal arvsrätt mellan sambor avvisades redan i 1987-års lagstiftningsärende. Behovet av en arvsrättslig lagstiftning för sambor, har generellt sett inte bedömts vara detsamma som för gifta.

Familjelagssakkunniga konstaterade i sitt betänkande *Äktenskapsbalk*, att de flesta äktenskap upplöses genom den ene makens död. Däremot menade man att sådana sambor som varken separerar eller gifter sig med varandra, utan i stället livsvarigt fortsätter att leva tillsammans i ett samboförhållande, torde vara i minoritet.¹⁸⁶ Med hänvisning till de allmänna uppskattningarna som gjorts beträffande separationsfrekvensen och varaktigheten av samboförhållanden, menade de sakkunniga att det inte fanns anledning att generellt behandla en efterlevande sambo på samma sätt som en efterlevande make, när det gällde rätten till arv.¹⁸⁷

Departementschefen ansåg i likhet med de sakkunniga att det inte var lämpligt att införa någon generell inbördes arvsrätt för sambor. Han anförde att det visserligen otvivelaktigt kunde finnas fall av långvarigt samboende där den efterlevande parten med skäl kunde sägas ha anspråk på samma arvsrättsliga ställning som en make. Dessa fall var dock enligt departementschefen "sannolikt relativt få". Vidare menade han att det kunde antas att dessa sambor gjort ett noga övervägt val av samlevnadsform och att det därför också kunde antas att de i regel övervägt om de skulle skapa sig ett efterlevandeskydd genom testamente.¹⁸⁸

I propositionen som föregick 2003 års sambolag, anförde regeringen att utgångspunkten liksom tidigare borde vara att det inte får införas så utförliga regler för sambor att man därigenom åstadkommer "ett äktenskapsliknande system av lägre dignitet". Detta ställningstagande följdes dock omedelbart av uttalandet att samboregleringen även fortsättningsvis borde inriktas på att tillhandahålla juridiska lösningar på företrädesvis ekonomiska problem och på de frågor där det finns ett praktiskt skyddsbehov för parterna. Dessutom ansåg man att i den mån

---

¹⁸⁶ SOU 1981:85, s. 205.

¹⁸⁷ SOU 1981:85, s. 205, samt SOU 1978:55, s. 127 ff. Reglerna för makars arvsrätt framgår av 3 kap. 1 § ÄB, och har närmare redogjorts för i avsnitt 2.3.1 ovan i detta arbete.

¹⁸⁸ Prop. 1986/87:1, s. 109 f.

ytterligare regler för sambor behövdes, borde dessa så långt som möjligt likna reglerna för makar och registrerade partner.¹⁸⁹

7.1.2 Lagstiftarens aktuella ståndpunkt i frågan om inbördes arvsrätt för sambor

Motioner om sambors arvsrätt har vid några tillfällen behandlats av riksdagens utskott. Så sent som våren 2007, avslag riksdagen ånyo en motion (2006/07:C218) om sambors arvsrätt. I motionen föreslogs en rätt för sambor att väcka talan om att ärva sin avlidna partner. Motionärerna anförde att en sådan regel skulle kunna utformas som en generalklausul där domstolen gör en skälighetsbedömning av den efterlevandes rätt till arv. Man menade att tungt vägande skäl för rätt till arv bland annat skulle kunna vara att samboförhållandet varat under lång tid, samt att den avlidne haft ringa kontakt med sina arvsberättigade släktingar. Civilutskottet påpekade att en sådan talan måste grunda sig på en materiell rättsregel. Det anfördes vidare att utskottet anslöt sig till de bedömningar Lagutskottet tidigare gjort i frågan om införande av arvsrätt för sambor. Dessutom menade man att det framstod som klart olämpligt att införa en ordning där rätten till arv tillskapas genom domstolsprocess. Mot denna bakgrund avstyrkte därför Civilutskottet motionsförslaget.¹⁹⁰ Man hänvisade i sammanhanget även till att medel som tillfaller Allmänna arvsfonden, under vissa förutsättningar helt eller delvis kan avstås till förmån för någon annan, t.ex. en efterlevande sambo.¹⁹¹

7.1.3 Lagstiftarens aktuella ståndpunkt i frågan om efterlevande makes och särkullbarns arvsrätt

Riksdagen har under senare år vid upprepade tillfällen avslagit motionsyrkanden angående ändringar i efterlevande makes och särkullbarns rätt till arv.¹⁹² Förslagen har efter ingående behandling avstyrkts av Lagutskottet respektive Civilutskottet med hänvisning till att man avvaktar Justitiedepartementets beredning av Ärvdabalksutredningens betänkande *Makes arvsrätt, dödsboförvaltare och dödförklaring* (SOU 1998:110), där de aktuella frågorna övervägts. Denna beredning har dock, enligt

---

¹⁸⁹ Prop. 2002/03:80, s. 25.

¹⁹⁰ 2006/07:CU21, s. 9 f. Se också prop. 2002/03:80, s. 25 där regeringen anförde att utgångspunkten liksom tidigare borde vara att det inte får införas så utförliga regler för sambor att man därigenom åstadkommer vad som skulle kunna betecknas som "ett äktenskapsliknande system av lägre dignitet". Varken Lagutskottet eller riksdagen redovisade någon annan uppfattning (se 2002/03:LU19). Se även det av riksdagen godkända utskottsbetänkandet 2005/06:LU10, s. 6 f. Lagutskottet behandlade där två motionsförslag om införande av arvsrätt mellan sambor, men fann inte skäl att se annorlunda på saken än vad som anförts i prop. 2002/03:80, varför motionerna avstyrktes. Se även 2005/06:LU19, s. 16 f.

¹⁹¹ 2006/07:CU21, s. 10 med hänvisning till s. 7.

¹⁹² Se 2003/04:LU22, s. 33. Se också 2004/05:LU9, s. 7 ff. Se även 2005/06:LU10, s. 5 f. Se även 2006/07:CU21, s. 4 f.

telefonsamtal till Regeringskansliet den 26 september 2007, ännu inte resulterat i något för allmänheten iakttagbart dokument. I en av de avslagna motionerna (2006/07:C241) föreslog motionärerna en lagändring innebärande att bröstarvingar, alltså även särkullbarn, inte skall kunna kräva sin andel av arvet förrän båda makarna har avlidit. Detta bland annat för att öka skyddet för den efterlevande maken, då den avlidne maken har särkullbarn. Man menade dessutom att det är orimligt att barn i samma familj behandlas olika i arvshänseende. Enligt gällande rätt kan särkullbarnet kräva sin andel av arvet omedelbart efter sin förälders bortgång, medan det gemensamma barnet, särkullbarnets halvsyskon, måste vänta tills båda makarna har avlidit. Detta förfarande strider enligt motionen mot reglerna om likabehandling i FN:s barnkonvention, i de fall det är fråga om barn under 18 år.

Min personliga reflektion är att motionärerna inte gjorde någon jämförelse med gällande arvsrätt för barn till sambor. Som tidigare nämnts ärver ju barn till en avlidne sambo sin förälder direkt, oavsett om barnet är sambornas gemensamma eller den avlidne sambons särkullbarn.

7.2 Kommentarer i doktrin

Efterlevande sambors rättsliga ställning är en fråga som under senare år rönt allt större uppmärksamhet.¹⁹³ Boström och Israelsson hävdar att arvsrätten är föråldrad. ”När nya familjer bildas är det samboförhållandet – och inte äktenskapet – som är norm. Trots detta har sambor ännu ingen arvsrätt efter varandra. Samborna kan inte ens själva skapa ett bra skydd för den efterlevande – i vart fall inte om de har barn. I de fall samborna har upprättat testamente till förmån för varandra har nämligen barnen ändå rätt att få ut sin laglott.” ”Sammanfattningsvis kan konstateras att trots att allt fler väljer att leva tillsammans och bilda familj utan att gifta sig är kunskaperna om sambors rättigheter begränsade. Den utbredda okunskapen samt den demografiska utvecklingen med allt fler samboförhållanden talar på sikt för att ge sambor samma arvsrätt som makar har. Men redan nu bör man som ett första steg slopa de gemensamma barnens rätt att få ut sin laglott vid den först avlidne förälderns död. Därmed skulle samborna få möjlighet att genom testamente skydda varandra på ett fullgott sätt, och slippa riskera att boet splittras. De gemensamma barnen till sambor bör på samma sätt som de gemensamma barnen till äkta makar få vänta. En sådan reform skulle underlätta livet för många efterlevande sambor och är sannolikt också helt i enlighet med den allmänna rättsuppfattningen.”¹⁹⁴

Brattström & Singer gör i sin bok *Rätt arv*, ett antal rättspolitiska reflektioner kring sambors arvsrätt. Ett urval av dessa kommer att återges härnäst: Författarna anser att ett skäl som talar för att ge en efterlevande sambo arvsrätt, är det faktum att många idag lever i samboförhållanden. De menar att den omständigheten att svensk rätt innehåller en förhållandevis omfattande reglering av samboförhållanden, får till följd att människor förväntar sig att lagstiftaren även tillhandahåller regler som förhindrar att en efterlevande sambo hamnar i ekonomiskt trångmål när den andre sambon avlider. Ett förslag som för närvarande bereds inom Regeringskansliet, är

¹⁹³ SOU 1981:85, s. 205 f., samt prop. 1986/87:1, s. 109 f. Se också Boström & Israelsson i SvJT 2004, s. 644 ff. Se även Brattström & Singer, s. 220 ff.

¹⁹⁴ Boström & Israelsson i SvJT 2004, s. 644 ff.

om definitionen av den egendom som skall ingå i en bodelning mellan sambor bör utvidgas och därmed omfatta mer än det som enligt gällande rätt utgör samboegendom.¹⁹⁵

Brattström & Singer påpekar även att möjligheten att genom testamente skydda den efterlevandes intressen skulle öka om laglotten avskaffades. Vidare anser de att ställningen för en efterlevande sambo skulle kunna stärkas genom att denne tillerkänns en självständig arvsrätt. Problemet med vid vilken tidpunkt en arvsrätt skall ges, skulle kunna lösas genom att låta arvsrätten inträda när man enligt lagens mening blir sambo. En sådan ordning skulle överensstämja med vad som gäller angående försäkringars efterlevandeskydd för sambor. Arvsrättens omfattning skulle kunna begränsas till att endast gälla samboegendom. Detta skulle i praktiken innebära att arvsrätten kommer att omfatta mer ju längre ett förhållande varar.¹⁹⁶ Författarna ställer sig också frågan om huruvida ett avtal mellan samborna om att sambolagen inte skall vara tillämplig, borde ha som effekt att också arvsrätten utesluts. De anser att ett sådant avtal kan jämföras med avsägelse av arv enligt 17 kap. 2 § ÄB, ett avtal som för sin giltighet inte kräver särskild form. En liknande fråga är, menar de, om samborna borde ges möjlighet att avtala om att sambolagens bestämmelser om bodelning inte skall vara tillämpliga men att arvsrätt skall föreligga. Här gör man en jämförelse med reglerna för makar. Makar kan enligt gällande svensk rätt inte träffa avtal som innebär att egendom är enskild vid äktenskapsskillnad men giftorättsgoods vid makes död.¹⁹⁷ Brattström & Singer anser att en enligt ovan beskriven arvsrätt för sambor, i övrigt skulle kunna likna makars arvsrätt bland annat när det gäller efterarvsrätt för den först avlidnes arvingar. En överensstämmelse med reglerna för makars arvsrätt skulle få till följd att en sambos arvsrätt inte heller skulle vara skyddad mot den avlidna sambons testamentariska förordnanden.¹⁹⁸

Författarna pekar på ytterligare en metod för att stärka en efterlevande sambos ställning, nämligen att ge denne självständig arvsrätt till *en del av* den avlidne sambons kvarlåtenskap. De hänvisar till att sådan arvsrätt finns för make i flera europeiska länder, exempelvis Norge, Danmark och Tyskland. Enligt tysk rätt har maken förutom giftorättsandelen också rätt till en viss andel av den avlidnes kvarlåtenskap. Hur stor andelen blir, beror på vilka de övriga arvingarna är. Makens arvsandel ökar ju avlägsnare släktingar arvingarna är.¹⁹⁹

---

¹⁹⁵ Brattström & Singer, s. 222. Se även prop. 2002/03:80, s. 32.

¹⁹⁶ Brattström & Singer, s. 223.

¹⁹⁷ Brattström & Singer, s. 223, delvis med hänvisning till Agell, Nordisk äktenskapsrätt, s. 180 ff.

¹⁹⁸ Brattström & Singer, s. 223 f.

¹⁹⁹ Brattström & Singer, s. 224, med hänvisning till Hamilton & Perry, Family Law in Europe, s. 303.

8 Analys

8.1 Neutralitetsideologin och sambolagens framväxt

8.1.1 Lagstiftningens olika etapper

I 1969 års utredningsdirektiv angående reformeringen av den familjerättsliga lagstiftningen, förordades en neutralitetsideologi i de allmänna riktlinjerna för reformarbetet. Departementschefen ansåg å ena sidan att kommande lagstiftning så långt som möjligt borde vara neutral i sitt förhållningssätt till olika samlevnadsformer och moraluppfattningar. Å andra sidan menade han att äktenskapet även fortsättningsvis borde ha en central plats inom familjerätten. Dock borde man försöka se till att den familjerättsliga lagstiftningen inte innehöll några bestämmelser som skapade onödiga svårigheter och olägenheter för dem som valde att skaffa barn och bilda familj utan att ingå äktenskap med varandra. Utredarna, de familjelagssakkunniga, konstaterade att dessa två olika intressen i allmänhet är oförenliga och att en avvägning därför måste göras mellan dem.

För sambors vidkommande, resulterade utredningen sedermera i den första familjerättsliga lagstiftning som tog sikte på samlevnadsformen samboförhållande. I *lagen (1973:651) om ogifta samboendes gemensamma bostad*, reglerades endast möjligheten för en sambo att efter behovsprövning, mot lösen, överta parternas bostad.

Genom *lagen (1987:230) om sambors gemensamma hem* infördes mer långtgående regler avseende den gemensamma bostaden. En rätt till värdemässig delning av bostad och bohag som anskaffats för gemensamt begagnande infördes. Vidare bereddes samborna en möjlighet att avtala bort rätten till en sådan delning. Dessutom infördes en särskild skyddsregel för efterlevande sambor, *lilla basbeloppsregeln*. Regelns syfte är att tillförsäkra den efterlevande sambon en andel av behållningen av det gemensamma hemmet, uppgående till två prisbasbelopp, förutsatt att den egendom som skall ingå i delningen räcker till. Tanken på införande av arvsrätt mellan sambor avvisades dock, såväl av familjelagssakkunniga som av departementschefen.

I förarbetena till den utökade lagregleringen, betonade departementschefen vikten av att inte införa så utförliga regler att man åstadkommer "ett äktenskapsliknande system av lägre dignitet". Vidare anfördes att de som önskar att ett mer heltäckande juridiskt system skall tillämpas på deras samlevnad har möjligheten att ingå äktenskap. Departementschefen tillade dock att i den mån regler för sambor skulle införas, borde det vara en strävan att dessa i så stor utsträckning som möjligt skulle komma att likna de regler som skulle gälla för gifta.

Den i dag gällande sambolagstiftningen, *Sambolagen* (2003:376), innehåller inte så många nyheter jämfört med den tidigare lagregleringen. I huvudsak överfördes den föregående lagstiftningens regler till den nya sambolagen. En del frågor har dock blivit tydligare reglerade. En mer allmänt tillämplig, könsneutral, definition av begreppet sambor infördes. Vidare kan sambor numera även ingå föravtal om bodelning. Dessutom infördes tidsfrister när det gäller att påkalla bodelning eller begära övertagande av den gemensamma bostaden. Viss redovisningsskyldighet i syfte att förhindra illojala förfaranden infördes också.

Regeringen poängterade i lagstiftningsmotiven att huvudsyftet med sambolagstiftningen är att bereda en svagare part ett minimiskydd vid samboförhållandets upplösning. Man påpekade dock att utgångspunkten liksom tidigare borde vara att det inte får införas så utförliga regler för sambor att man därigenom åstadkommer ”ett äktenskapsliknande system av lägre dignitet”.

8.1.2 Agells synpunkter på neutralitetsideologin och införandet av sambolagstiftningen

Agell förhåller sig skeptisk, såväl till neutralitetsideologin som till sambolagstiftningen. Enligt hans mening är det tillräckligt med ett regelsystem för de personer som väljer att långvarigt sammanleva i ett parförhållande. Eftersom det finns många skillnader mellan reglerna för makar och sambor, anser han att det är svårt för enskilda människor att överblicka de skilda rättsverkningar som följer beroende på om man väljer att gifta sig eller att leva i ett samboförhållande. Vidare menar han att själva sambobegreppet kan innebära tillämpningssvårigheter eftersom det inte är enhetligt.

Han håller det även för troligt att neutralitetsideologin till valet mellan äktenskap och samboende har påverkat befolkningens val av samlevnadsform och att de utbyggda lagreglerna för sambor varit ägnade att locka till samboende utan äktenskap. Eftersom regelsystemet inte innebär full likabehandling av sambor och gifta, menar han dessutom att det är missvisande att staten ger medborgarna intrycket av att det inte spelar någon roll om de gifter sig eller inte.

Agell deltog också, som tidigare nämnts, i de hearingar som anordnades av Samboendekommittén i samband med utvärderingen av sambolagen. Flera av deltagarna i dessa hearingar var i vissa avseenden kritiska till sambolagstiftningen, men förordade ändå inte att den borde upphävas.

Till största delen instämmer jag i Agells synpunkter, såväl på neutralitetsideologin som på sambolagstiftningen. Jag är dock inte övertygad om att utvidgningen av sambolagstiftningen varit ägnad att locka människor till samboende utan äktenskap. Snarare tror jag att lagstiftarens

intention dels har varit att inte moralisera över vilken form människor väljer för sin samlevnad, dels att, åtminstone i viss utsträckning, skydda de som valt denna samlevnadsform. Däremot tror jag inte att man vid tidpunkten då de första stegen mot en sambolagstiftning togs, kunde föreställa sig att en så stor andel av befolkningen några decennier senare skulle komma att leva i samboförhållanden.

8.2 Lagstiftarens utvärdering av sambolagen

Vid några tillfällen har, som tidigare redovisats, utvärderingar av sambolagen ägt rum. Dessa har samstämmigt visat att allmänhetens kunskap om lagens räckvidd är bristfällig. Behovet av informationsinsatser har därför bedömts vara stort. I samband med 2003 års sambolagstiftning uttalade även regeringen att man ansåg det vara angeläget att sprida information om sambolagen, men tillade att informationsinsatserna skulle rymmas inom redan befintliga budgetramar. Regeringskansliet framtog också informationsmaterial inför lagändringens ikraftträdande.

8.3 Två alternativa vägval

8.3.1 Inledning

Generellt kan man konstatera att allmänhetens bristfälliga kunskaper om sambolagens räckvidd utgör ett samhällsproblem ur rättssäkerhetssynpunkt. Detta med tanke på att en stor andel av Sveriges befolkning idag lever i samboförhållanden.

Som jag ser det, finns huvudsakligen två vägar att gå för att i möjligaste mån försöka undvika de negativa konsekvenser som i praktiken ofta blir resultatet av allmänhetens dåliga kunskaper om det juridiska rättsläget för sambor. Den ena är att utvidga sambolagstiftningen så att den i allt större utsträckning motsvarar de regler som gäller för gifta. Framförallt när det gäller arvsfrågor. Den andra är att i väsentligt större utsträckning än idag, satsa på informationsspridning för att informera om skillnaderna mellan reglerna för makar och sambor.

8.3.2 Bör sambolagstiftningen utvidgas?

Som Agell har påpekat, har den rättsvetenskapliga debatten om vilken lagstiftningsideologi som är lämpligast när det gäller samboende utan äktenskap, under åren som gått varit bristfällig.

I 2003 års lagstiftningsärende anfördes att det bör undvikas att samboregleringen i alltför hög grad närmar sig den äktenskapsrättsliga regleringen. Detta eftersom särskilda rättsregler för sambor, till skillnad från de regler som gäller för äkta makar och registrerade partner, blir tillämpliga

på samlevnaden utan någon uttrycklig önskan eller viljeförklaring från sambornas sida. Således avvisades återigen frågan om införande av inbördes arvsrätt för sambor. Regeringen avvisade även förslaget om att utöka den delningsbara samboegendomen till att även gälla motordrivna forskaffningsmedel. Dock påpekades att frågan om utvidgning av den egendom som skall omfattas av sambolagens regler, särskilt skall beredas av Regeringskansliet. Samtidigt skall även närmare analyseras i vad mån sambor bör kunna avtala om att ytterligare egendom skall omfattas. Enligt regeringen skulle en sådan avtalslösning innebära att sambor ges möjlighet att reglera sina mellanhavanden på ett sätt som passar för deras individuella situation.

När man tar ställning till frågan om en utökad sambolagstiftning måste man enligt min mening ha i åtanke hur familjebildningsmönstren i dagens svenska samhälle faktiskt ser ut. Sedan slutet av 1960-talet har dessa förändrats radikalt. En betydande andel av Sveriges vuxna befolkning är i dagsläget sambor i sambolagens mening. Som Agell anför är den viktigaste frågan idag, hur man i ett längre perspektiv skall förhålla sig till frågan om utökade rättsverkningar för sambor i livsvariga förhållanden. Han påpekar dock att ett fullständigt jämställande av rättsverkningarna för gifta och sambor vore oacceptabelt med tanke på att det faktiskt finns par som av olika skäl valt att inte ingå äktenskap med varandra. Enligt min mening är det just detta som är huvudproblemet med en utvidgning av sambolagstiftningen. Det finns de som anser att redan nu gällande samboreglering innebär att människor omfattas av ett regelsystem man inte efterfrågat, eftersom sambolagens regler blir tillämpliga utan någon uttrycklig viljeförklaring från sambornas sida. Det sistnämnda anförs dessutom av lagstiftaren som ett skäl som talar emot en utvidgad sambolagstiftning. För att komma åt det problemet skulle man behöva införa registrering av samboförhållanden som ett krav för sambolagens tillämplighet. I likhet med lagstiftaren anser jag dock att ett krav på registrering skulle kunna innebära att de som bäst behöver lagens skydd, inte skulle vara de som registrerade samboförhållandet.

Om man ändå väljer att ytterligare utvidga samboregleringen, dock utan att helt jämställa den med de regler som gäller för makar, finns risken att man åstadkommer "ett äktenskapsliknande system av lägre dignitet", vilket är ett av lagstiftarens skäl för att inte utvidga sambolagens tillämpningsområde.

Med tanke på allmänhetens konstaterat dåliga kunskaper om sambolagstiftningen, som i praktiken ofta innebär att man tror att sambor har samma lagstadgade skydd som gifta, kan man dock fråga sig om samboende i sambolagens mening inte redan idag kan betraktas som ett "andra klassens" äktenskap i skyddslagstiftningshänseende.

8.3.2.1 Är skyddsreglernas omfattning rimlig med hänsyn till antalet samboförhållanden?

Bristen på inbördes arvsrätt för sambor är ett problem som ofta uppmärksammas under senare år, inte minst i anslutning till stora katastrofer som Estonias förlisning och tsunamin i Sydostasien. För sent upptäckte då många efterlevande att de saknade arvsrätt efter sin avlidne sambo. Något som kan få förödande konsekvenser eftersom man i en sådan situation inte endast mister sin partner, utan också av ekonomiska skäl kan tvingas att flytta ifrån den gemensamma bostaden.

Generellt sett har behovet av en arvsrättslig lagstiftning för sambor inte bedömts vara detsamma som för gifta. Såväl familjelagssakkunniga som departementschefen anförde i 1987 års lagstiftningsärende att sambor som varken separerar eller ingår äktenskap med varandra, utan i stället livsvarigt sammanlever i ett samboförhållande, torde vara i minoritet. Departementschefen menade vidare att det kunde antas att dessa sambor noga övervägt valet av samlevnadsform och att man därför kunde förmoda att de i regel övervägt om de skulle skapa sig ett efterlevandeskydd genom testamente. Som skäl för att begränsa det ekonomiska skyddet enligt *lilla basbelopsregeln* till att avse endast 2 prisbasbelopp, angavs att regeln även skulle gälla samboförhållanden som endast varat en kort tid. Därför ansågs det ”nödvändigt att begränsa skyddsregelns räckvidd till en måttlig ekonomisk nivå”.

Det har nu gått drygt 20 år sedan uttalandena i 1987 års lagstiftningsärende gjordes. Jag anser att de då redovisade argumenten mot ett införande av arvsrätt för sambor inte längre håller, om de ens till fullo gjorde det då. För det första är det numera inte lika ovanligt med livslånga samboförhållanden. För det andra har ett antal undersökningar visat att människors val av samlevnadsform ofta inte är genomtänkt utan snarare slumpmässigt. I undersökningarna har det dessutom framkommit att många tror att sambolagens regler ger i princip samma skydd som reglerna för makar, när det kommer till en efterlevandesituation. Denna missuppfattning kan vara en bidragande orsak till att många sambor inte upprättar något inbördes testamente. Beträffande *lilla basbelopsregelns* omfattning, anser jag att begränsningen till 2 prisbasbelopp inte är relevant. Detta med tanke på att en efterlevande make, oavsett hur lång tid äktenskapet varat, enligt den arvsrättsliga basbelopsregeln för makar har rätt till 4 prisbasbelopp.

Inte heller i 2003-års lagstiftningsärende fann man anledning att införa inbördes arvsrätt för sambor. Under åren som gått sedan dess har motionsförslag angående sambors arvsrätt vid flera tillfällen framlagts. Riksdagens utskott har dock vid samtliga tillfällen avstyrkt förslagen med hänvisning till lagstiftarens tidigare ståndpunkt i frågan.

Trots att jag anser att avsaknaden av inbördes arvsrätt för sambor är den allvarligaste bristen i skyddslagstiftningen, håller jag ändå fast vid att en utvidgning av samboreglerna är svår att genomföra om man inte

samtidigt inför någon form av anmälningssystem som innebär att sambor aktivt gör ett val för att sambolagens regler skall tillämpas på deras samlevnad.

Den långsiktiga lösningen på problemet skulle kunna vara att utvidga sambolagens skyddsregler så att de helt överensstämmer med de regler som gäller för makar och samtidigt införa någon form av registrering eller liknande för sambor. Alternativet vore att helt slopa sambolagen. Jag inser dock att det sistnämnda inte vore realistiskt, åtminstone inte på kort sikt. Som jag tidigare antytt, tror jag inte att lagstiftaren ursprungligen kunde föreställa sig hur pass omfattande samlevnadsformen sambo skulle komma att bli. Effekterna av sambolagstiftningen har därför förmodligen inte blivit de man förväntat sig. En skyddslagstiftning som vid sin tillkomst var tänkt att skydda den grupp som ursprungligen utgjorde en minoritet av alla sammanlevande par, har nu kommit att omfatta ungefär en tredjedel av alla sammanlevande par. Alltså berör lagstiftningen numera en alltför betydande andel av befolkningen för att det skall vara möjligt att upphäva den. Jag anser dock att det är tveksamt om man även fortsättningsvis kan upprätthålla två parallella regelsystem som i väsentliga delar skiljer sig åt i skyddshänseende.

8.3.3 Informationsalternativet

Som utvärderingarna av sambolagen har visat, är behovet av att informera allmänheten om sambolagens räckvidd, stort. Beträffande informationsmaterialets utformning har kriterier som allsidig och lättförståelig nämnts av utvärderarna. Vidare ansågs att informationen skall hållas tillgänglig för allmänheten på sådana inrättningar som sjukhus, apotek, medborgarkontor och banker samt även via Internet. Man förordade också riktade informationsinsatser till vissa grupper, såsom t.ex. sambor av samma kön, ungdomar och invandrare. Dessutom ansågs det önskvärt att skriftlig information riktas direkt till de personer som nyligen blivit sambor. Ett problem i det sammanhanget är dock att dessa personer inte kan identifieras utifrån gällande folkbokföringssystem. Jag anser att de föreslagna informationskanalerna är mycket bra. Problemet med att nå par som just har flyttat ihop skulle, som jag ser det, eventuellt kunna lösas genom samarbete med Svensk Adressändring. Det material som skickas ut till alla personer som anmäler adressändring, skulle även kunna innehålla en kort information om sambolagen. Detta för att uppmärksamma de som avser att flytta ihop med en partner på, vilka rättsliga konsekvenser ett samboförhållande kan leda till i jämförelse med ett äktenskap. Tyvärr har jag personligen aldrig sett information om sambolagen, på vare sig sjukhus, apotek, medborgarkontor eller banker. Med detta vill jag dock inte utesluta att dessa inrättningar tillhandahåller sådan information om man efterfrågar den. Vid telefonsamtal med Justitiedepartementets informationsansvarige tjänsteman, fick jag veta att den information som tagits fram av Regeringskansliet främst spridits till socialtjänsten i landets alla kommuner samt till advokatbyråer och skolor. Dessa informationsvägar är också bra, men tillgängligheten för den vuxna allmänheten, de som redan är sambor

eller står i begrepp att bli det, tillgodoses inte i lika stor utsträckning genom dessa kanaler, sett ur det korta perspektivet. Jag anser dock, i likhet med affärsbankernas privatekonomer, att det för framtiden är viktigt att gymnasieelever får någon form av obligatorisk undervisning i privatekonomi. En sådan undervisning borde enligt min mening även omfatta diverse grundläggande juridiska fakta, bland annat information om skillnaderna mellan att vara gift och att vara sambo.

Ett förslag till ytterligare informationsspridning är radio- och TV- reklam, vilket som bekant har stor genomslagskraft. Detta är förenat med höga kostnader, men genom att utnyttja public service- kanalerna skulle det eventuellt kunna vara genomförbart.

Ökade informationsinsatser innebär med automatik ökade kostnader. Som tidigare nämnts är regeringen dock inte beredd att tillskjuta ytterligare medel, utöver de redan budgeterade, för att sprida information om sambolagen. Som läget är nu står dagspressen i stor utsträckning för den information om sambolagen som är tillgänglig för en bred allmänhet. Detta sker genom med jämna mellanrum återkommande reportage och artikelserier om familjeekonomiska spörsmål. Jag anser att utökad spridning av information om sambolagen är av största vikt för att åtminstone delvis kunna råda bot på den utbredda okunskapen om lagens räckvidd. Det måste vara statsmakternas ansvar att så också sker.

Är förklaringen till att myndigheterna inte är beredda att satsa mer pengar på informationsinsatser möjligen den att det ur samhällets synvinkel inte innebär några ekonomiska vinster om man ökar allmänhetens kunskaper om sambolagens räckvidd? Att sambor saknar inbördes arvsrätt och i vissa fall även rätt till efterlevandeskydd från det allmänna pensionssystemet och från tjänstepensionsförsäkringar, innebär ju inga kostnadsmässiga effekter för samhällets del, utan drabbar endast den enskilde.

8.4 Möjliga komplement till sambolagstiftningens skyddsregler

Oavsett om lagstiftaren väljer att utvidga sambolagstiftningen eller inte, bör man se över lagreglerna avseende testamenten och försäkringar. Vad gäller testamenten bör ett nationellt testamentsregister snarast införas. I likhet med Anders Eriksson anser jag dock att en registrering skall vara frivillig, inte obligatorisk. När det gäller olika försäkringssystem, såväl allmänna som privata, anser jag att det innebär stor rättsosäkerhet att man inte i alla lägen utgår ifrån ett enhetligt sambobegrepp. Samma regler bör gälla både för de sambor som har gemensamma barn och de som inte har det. Beträffande kollektivavtalsgrundade försäkringar vilar dessutom ett stort ansvar på arbetsgivare och fackliga organisationer när det gäller att upplysa de enskilda arbetstagarna om villkoren i de olika försäkringstyperna.

8.5 Problemet med ett icke enhetligt sambobegrepp

Rent allmänt är det väldigt förvirrande att sambolagens sambobegrepp inte är det allenaordade. Det har i flera sammanhang konstaterats att allmänhetens okunskap om sambolagen är stor, vilket i sig är allvarligt för rättssäkerheten. Om sambobegreppet dessutom inte är enhetligt ökar risken för eventuella rättsförluster ytterligare.

Likabehandling av sambor och makar i socialförsäkringssammanhang, har av myndigheterna begränsats till de fall där den äktenskapsliknande karaktären materiellt sett är tydlig, det vill säga till de fall då samborna har eller har haft ett gemensamt barn, eller då de tidigare varit gifta med varandra. Dessa rekvisit är snävare än de som uppställs för sambolagens tillämpning. På så sätt underlättas myndigheternas bevisbedömning, bland annat när det gäller att avgöra vilka personer som är berättigade till efterlevandeskydd från det allmänna pensionssystemet. Personligen anser jag att om man betraktas som sambo i sambolagens mening, skall man också omfattas av det allmänna pensionssystemets efterlevandeskydd. Ett samboförhållande behöver inte vara mindre kvalificerat av den orsaken att samborna inte har gemensamma barn. Min undran är dock huruvida det nuvarande systemet endast handlar om att förenkla myndigheternas bevisbedömning. Jag förmodar att man även av kostnadsskäl vill begränsa den ersättningsberättigade gruppen av människor.

Även när det gäller tjänstepensionsförsäkringar påverkas rätten till efterlevandeskydd för sambor i vissa fall av förekomsten av gemensamma barn.

8.6 Avslutande kommentarer

I anslutning till den diskussion jag har fört ovan, vill jag sammanfattningsvis säga att min uppfattning är att den ekonomiska familjerätten inte verkar ha särskilt hög prioritet i lagstiftningssammanhang, vilket är förvånande med tanke på dess betydelse för de flesta människor i samhället. När det gäller sambolagstiftningen känns det otidsenligt med en lagreglering som innebär att många människor utesluts från viktiga skyddsfunktioner till följd av den samlevnadsform de valt. I synnerhet eftersom lagstiftaren uttalat att lagstiftningen bör vara neutral i sitt förhållande till olika samlevnadsformer.

Jag anser, i likhet med många andra, att de personer som vill att ett mer heltäckande juridiskt regelsystem skall tillämpas på deras samlevnad, bör ingå äktenskap. Dock finns det uppenbarligen många människor som tror att ett samboförhållande omgärdas av samma skyddsregler som ett äktenskap. Enligt min mening är detta ett stort problem ur rättssäkerhetssynpunkt.

Med hänvisning till vad som anförts ovan, anser jag att det mest realistiska alternativet för att på kort sikt öka rättssäkerheten för sambor, är att väsentligt utöka informationsinsatserna om sambolagens räckvidd. På längre sikt bör man dock överväga om det är rimligt att upprätthålla två parallella regelsystem som har betydande skillnader, inte minst när det gäller en så viktig fråga som inbördes arvsrätt. I ett modernt rättssamhälle måste det betecknas som otillfredsställande att ungefär en tredjedel av alla sammanlevande par, till följd av den nu gällande familjerättsliga och arvsrättsliga lagstiftningen, har ett betydligt sämre efterlevandeskydd än de övriga.

Käll- och litteraturförteckning

Citerad litteratur

Agell, Anders, Familjeformer och lagstiftningsideologi, SvJT 1998, s. 518.

Agell, Anders, Individ, familj, stat: om värderingar i familjerättslagstiftningen under 1900-talet, SvJT 1984, s. 715.

Agell, Anders, Nordisk äktenskapsrätt: en jämförande studie av dansk, finsk, isländsk, norsk och svensk rätt med diskussion av reformbehov och harmoniseringsmöjligheter, Nord 2003:2, Nordiska ministerrådet, Köpenhamn 2003.

Agell, Anders, Samboende utan äktenskap: rättsläge och rättspolitik, 2:a uppl., Liber Förlag, Stockholm 1985.

Agell, Anders, Testamentsrätt: en lärobok om rättshandlingar för dödsfalls skull, 3:e uppl., Iustus Förlag, Uppsala 2003.

Agell, Anders, Tolkning av förmånstagarförordnande och begreppet samboende enligt sambolagen, JT 1994-95, s. 517.

Agell, Anders, Äktenskap Samboende Partnerskap, 3:e uppl., Iustus Förlag, Uppsala 2004.

Agell, Anders, Äktenskapets giltighet – en civilrättslig och en förvaltningsrättslig fråga., I: Festskrift till Gösta Walin, Norstedts Juridik, Stockholm 2002, s. 21-39.

Bengtsson, Bertil, Försäkringsrätt: några huvudlinjer, 7:e uppl., Norstedts Juridik, Stockholm 2005.

Boström, Viola, Israelsson, Ulf, Är arvsrätten föråldrad?: något om sambors efterlevandeskydd, SvJT 2004, s. 644.

Brattström, Margareta, Singer, Anna, Rätt arv: fördelning av kvarlåtenskap, Iustus Förlag, Uppsala 2006.

Ekeberg, Birger, Äktenskapsfrekvensen, SvJT 1917, s. 329.

Eriksson, Anders, Den nya familjerätten: makars och sambors egendomsförhållanden, bodelning och arv, 8:e uppl., Norstedts Juridik, Stockholm 2006.

Grauers, Folke, Ekonomisk familjerätt: makars och sambors egendom och bostad, gåva, arv, testamente och bodelning., 6:e uppl., Tidigare utgiven i

tre upplagor under titeln Familjerätt i vardagslag, Thomson Fakta, Stockholm 2006.

Hamilton Carolyn, Perry, Alison (ed.), Family Law in Europe, 2: nd ed., Butterworths LexisNexis, London 2002.

Hanqvist, Dan, En könsspecifik äktenskapsbalk – ”distinction without a difference”?, JT 2003-04, s. 964.

Ryrstedt, Eva, Bodelning och bostad: ekonomisk självständighet eller gemenskap, Juristförlaget i Lund, Lund 1998.

Ryrstedt, Eva, Delning mellan sambor i Sverige – gällande rätt och föreslagna förändringar i ett komparativt perspektiv., I: Normativa perspektiv – Festskrift till Anna Christensen, Juristförlaget i Lund, Lund 2000, s. 373-402.

Saldeen, Åke, Arvsrätt: en lärobok om arv, boutredning och arvskifte, 3:e uppl., Iustus Förlag, Uppsala 2006.

Teleman, Örjan, Bodelning under äktenskap och vid skilsmässa, 4:e uppl., Norstedts Juridik, Stockholm 2003.

Tottie, Lars, Äktenskapsbalken och promulgationslag m.m., Norstedts Förlag, Stockholm 1990.

Walin, Gösta, Kommentar till Ärvdabalken Del I (1-17 kap.): arv och testamente, 5:e uppl., Norstedts Juridik, Stockholm 2000.

Walin, Gösta, Kommentar till Ärvdabalken Del II (18-25 kap.): boutredning och arvskifte, Sambolagen, Försäkringsavtalslagen m.m., 4:e uppl., Norstedts Juridik, Stockholm 2001.

Walin, Gösta, Supplement till Ärvdabalken och Föräldrabalken: sambolagen m.m., Norstedts Förlag, Stockholm 1988.

Citerade lagförarbeten m.m. (Offentligt tryck)

Betänkanden

SOU 1972:41. Familj och Äktenskap I.

SOU 1978:55. Att sambo och gifta sig: fakta och föreställningar.

SOU 1981:85. Äktenskapsbalk. Förslag av familjelagssakkunniga.

SOU 1998:110. Makes arvsrätt, dödsboförvaltare och dödförklaring.

SOU 1999:104. Nya samboregler. Betänkande av samboendekommittén.

Övriga förarbeten

Lagberedningens förslag till revision av Giftermålsbalken och vissa delar av Ärvdabalken, I. Förslag till lag om äktenskaps ingående och upplösning m.m., 1913. (LB 1913)

Propositioner

Prop. 1973:32. Ändring i giftermålsbalken m.m.

Prop. 1986/87:1 om äktenskapsbalk m.m.

Prop. 2002/03:80. Ny sambolag.

Utskottsutlåtanden

LU 1986/87:18 om äktenskapsbalk m.m.

1991/92:LU32. Äktenskaps- och sambofrågor.

1997/98:LU10. Vissa familjerättsliga frågor.

2000/01:LU13. Äktenskap, partnerskap och samboende.

2002/03:LU19. Ny sambolag.

2003/04:LU22. Äktenskap, partnerskap och samboende.

2004/05:LU9. Arvsrättsliga frågor.

2005/06:LU10. Arvsrättsliga frågor.

2005/06:LU19. Äktenskap, partnerskap och samboende.

2006/07:CU21. Arvsrättsliga frågor.

Utredningsdirektiv

Dir 1970 Ju:52. Utredning angående den familjerättsliga lagstiftningen.

Dir 1997:75. Utvärdering av sambolagen m.m.

Övrigt material inklusive internetkällor

Adolphson, Eva, Hedmark, Elisabeth, Sambolagen – oäkta trygghet!, Länsförsäkringar, 2005.

Carpman, Annika/TT, Många över 65 år saknar efterlevandeskydd, intervju med Ylva Yngveson/Swedbank, publicerad i Dagens Nyheter 24/7 2007.

Collectum, Så här fungerar din tjänstepension ITP, Bilaga till årsbesked för 2006.

Collin, Lars, Arvet efter Stieg, Svenska Dagbladet, 4/3 2007 (15/3 2007), http://www.svd.se/dynamiskt/kultur/did_14749999.asp?blog

Crofts, Maria, Alla behöver skriva ett testamente, Dagens Nyheter, 28/10 2007.

Dagens Juridik, Så ska färre testamenten kunna smygförstöras, porträtt i Dagens Juridik, 21/2 2008,
<http://www.dagensjuridik.se/sv/Artiklar/Rubrik1/>

Edenhall, Ylva, Sambolag skapar en falsk trygghet, Svenska Dagbladet, 9/4 2005 (21/2 2007), http://www.svd.se/dynamiskt/naringsliv/did_9501724.asp

Eriksson, Anders, ”Många testamenten försvinner spårlöst”, DN Debatt, Dagens Nyheter, 17/9 2005 (23/3 2007),
<http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?a=463100>

Försäkringskassan, Efterlevande, Fk 4018 06.01.

Hedenborg, Virve, Testamente extra viktigt för ogifta par, Dagens Nyheter, 28/10 2007.

Hernadi, Alexandra, Svenskarna lånar till semestern, Svenska Dagbladet, 20/8 2007 (21/8 2007),
http://www.svd.se/dynamiskt/inrikes/did_16775526.asp

Justitiedepartementet, Familjerätt: information om lagreglerna, reviderad upplaga 2007.

Justitiedepartementet, Sambor och deras gemensamma hem – en kort information om sambolagen, juni 2003.

Magnusson, Karl-Eric, Tala om livet efter döden före döden, Dagens Nyheter, 25/2 2007.

Odefalk, Eva, Ekonomer kräver ekonomi i skolan, Dagens Nyheter, 26/5 2005 (17/8 2007),
<http://www.dn.se/DNet/road/Classic/article/0/jsp/print.jsp?&a=420160>

SCB, Statistisk årsbok 2007, tabell 84, www.scb.se/BE0101

Statskontoret, Sambolagen – en utvärdering, Statskontoret 1993:24.

Sveriges Radio P1, programmet ”Släktband”, intervju med Margareta Matovic, författare till boken ”Stockholmsäktenskap”, 4/2 2008. Se även den skriftliga resumén av programmet på: Sveriges Radio – Gifta på stockholmska – sr.se, <http://www.sr.se/cgi-bin/isidorpub/PrinterFriendlyArticle.asp?ProgramID=2068&arti...>

Muntliga källor

Telefonsamtal med Elisabeth Hedmark, privatekonom på Länsförsäkringar, 16/8 2007.

Telefonsamtal med tjänsteman vid enheten för familjerätt på Regeringskansliet, 26/9 2007.

Telefonsamtal med informationsansvarig tjänsteman på Justitiedepartementet, 28/9 2007.

Telefonsamtal med tjänsteman på Collectum, 29/5 2008.

Rättsfallsförteckning

NJA 1966 s. 355	s. 49
NJA 1976 s. 24	s. 49
NJA 1982 s. 390	s. 49
NJA 1985 s. 172	s. 36 f.
NJA 1989 s. 682	s. 23 f.
NJA 1992 s. 607	s. 36 f.
NJA 1994 s. 256	s. 24 f., s. 50
NJA 1996 s. 652	s. 51
NJA 1999 s. 117	s. 50 f.